

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

XIX. YÜZYIL VAKANÜVİSLERİNE GÖRE
TARİH KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rabia ALTUNSOY

İstanbul
Eylül-2019

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

XIX. YÜZYIL VAKANÜVİSLERİNE GÖRE TARİH KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rabia ALTUNSOY

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Abdullah Teyfur ERDOĞDU

İstanbul

Eylül-2019

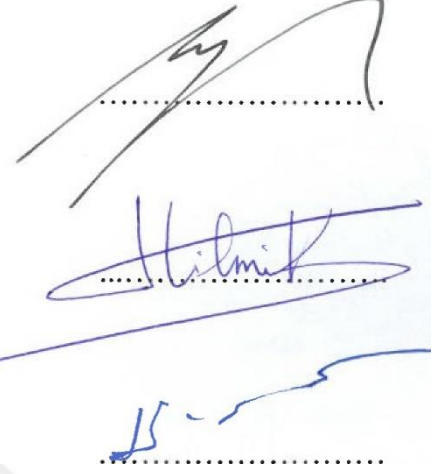
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı,
Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Abdullah Teyfur ERDOĞDU

Üye Dr. ögr. Üyesi Hilmi KAÇAR

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ORAL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "XIX. Yüzyıl Vakanüvislerine Göre Tarih Kavramı" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Rabia ALTUNSOY

ÖNSÖZ

Öncelikle araştırmamdaki her aşamada isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan çok değerli tez danışmanım Doç. Dr. Abdullah Teyfur Erdoğdu'ya, teşekkürlerimi bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Yine araştırmam boyunca çalışmama izin verdiği ve benden bir an olsun yardım ve desteklerini esirgemediği için değerli okul müdürüm Tolga Alaca'ya, tüm eğitim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen öncelikli olarak annem Nihal Altunsoy, babam Ömer Altunsoy, kardeşlerim Handan Öktem ve Nurten Öztürk'e teşekkürlerimi sunarım.

Rabia ALTUNSOY
İstanbul-2019

ÖZET

XIX. YÜZYIL VAKANÜVİSLERİNE GÖRE TARİH KAVRAMI

Rabia ALTUNSOY

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez danışmanı: Doç. Dr. Abdullah Teyfur ERDOĞDU

Eylül-2019, 94 Sayfa

Kavramların kökündeki anlamlarının ne olduğu ve geçirdikleri anlam ve algı değişiklikleri tarihçilikte başlı başına merak edilen bir konudur. Ancak merak edildiği kadar işlendiğini söylemek o kadar kolay değildir. Tarih kavramı da bu merak edilen ama az işlenmiş kavramlardan biridir. Tarih kelimesini tez konusu olarak ele alıp işleyişimin bir başka sebebi de popüler yollarla da olsa geçmiş zamana merakımızın son dönemde haylice artmış olmasıdır. Merak edilen bu kavramın içeriği nedir, nasıl dönüşümler geçirmiştir ve son dönem Osmanlı tarihçileri tarafından nasıl algılanmıştır? Saydığım tüm bu sebeplerle tezim meraka konu olan bu kavramın 19. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar yazılmış Osmanlı vekayinamelerinden on bir eser yirmi sekiz cilt içinde algılanışlarını ve geçirdiği değişimleri ve diğer dillerdeki karşılıklarını göz ardı ederek sadece “tarih” kelimesinin anlamını ortaya koyma amacını taşımaktadır.

İncelenen vekayinameler *Gülzar-ı Fütuhat*, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, *Asım Tarihi*, *Şânizâde Tarihi*, *Tarih-i Cevdet*, *Tezakir*, *Maruzat*, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*,

Anahtar Kelimeler: Tarih, tarih yazıcılığı, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

HISTORY CONCEPT ACCORDING TO 19TH CENTURY

HISTORIOGRAPHER

Rabia ALTUNSOY

Master, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Thesis Advisor: Doç. Dr. Abdullah Teyfur ERDOĞDU

September-2019, 94 Pages

The meaning of concepts and their meaning and perception of changes in history are a matter of curiosity. But it is not so easy to say that it is processed as much as it is curious. The concept of history is one of these curious but less processed concepts. Another reason why I have dealt with the word in history as a thesis topic is that our curiosity in the past tense has increased even in popular ways. What is the content of this curious concept? How have you been transformed? and by the late Ottoman historians? For all these reasons, my thesis, which is my subject of curiosity, aims to reveal the meaning of the word of history by ignoring the perception and changes in the 28 volumes of the Ottoman and the artifacts written from the beginning of the 19th century until the end of the 19th century.

Key words: History, historiography, Ottoman Empire

KISALTMALAR LİSTESİ

Doç : Doçent

Dr : Doktor

Çev : Çeviren

Ed : Editör

Haz : Hazırlayan

Yay : Yayınlayan

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	7
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	8
XIX. YÜZYIL VAKANÜVİSLERİNE GÖRE TARİH KAVRAMI.....	10
1.Tarih Kavramının Kökeni	10
1.1.İncelenen Vekayinameler.....	14
1.2. İncelenen Eserlerin Tanıtımı.....	16
1.2.1. Fezleke-i Tarih- Devlet-i Osmaniyye.....	16
1.2.2. Tarih-i Cevdet	18
1.2.3. Maruzat	19
1.2.4. Tezakir	19

1.2.5. Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa.....	21
1.2.6. Fezleke-i Tarih-i Osmani.....	21
1.2.7.Netāyicü'l-Vukū'āt	22
1.2.8. Asım Efendi Tarihi.....	23
1.2.9. Şānizāde Tarihi.....	24
1.2.10. Gülzar-ı Fütihat.....	26
1.3.İnceleme Evreni	27

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME ALANI TESPİTİ	30
2.Tarih Kavramına Yüklenen Anlam.....	30
2.1.Tarihin Anlamı ve Amacı	36
2.2. Nesnellik Sorunu.....	39
2.3.Tarihçilik Tarzı.....	52
2.5.Tarihçilik Mesleğine Bakışı	62
2.6.Tarih Üslubu (Dil Kullanımı)	64
2.7.Tarih Bilinci	70
2.8. Kaynak Kullanımı.....	77
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA	90
İNTERNET KAYNAKLARI	94

GİRİŞ

Geçmiş sorgulamak ve anlamak insanlar için sonu olmayan bir davranıştır. Bunun temelinde geleceğe dair fikirler edinerek aydınlanmak bulunabilir. Tarih anlatımı geçmişine bakıldığında yazılı dönemin öncesini de kapsamaktadır. Bütün toplumlar kendine has bir gelenek inşa etmiş, geçmişte yaşananları gelecek nesillere aktarmışlardır. Özetle en genel anlamıyla tarih için yaşanmış geçmiş diyebiliriz. Tarih geçmişle ve tarihinin geçmiş hakkındaki düşünceleri ile karşılıklı ilişki içerisindedir. Tarihte belli sebepler neticesinde birtakım olaylar yaşanmış ve bitmiştir ancak tarihçi zikredilen olayı yazıya aktardığında anlatılan konuya sübjektivite girebilir. Nesnel bir vaziyetin özünden uzaklaşıp görecelik kazanması kesin sonuca ulaşma imkânını da ortadan kaldırabilir.

Sosyal gerçekliğinde gözlemlenebilir olması sebebiyle sosyal bilimler ile doğa bilimlerinin arasında fark olmadığı ileri sürülmüş, tarihin yaşanmışlıklarıyla objektif olduğu ancak hikâyeleştirilmeye başlanmasıyla nesnellikten uzaklaşıp göreliliğe dahil olduğu tarihçiler tarafından kabul görmüştür.¹ Geçmiş her zaman siyasi beğenilere, kültürel duyarlılıklara ve etik kurallara göre yeniden yorumlanmış,² tam anlamıyla yazılmadığı için aynı konuda birbiriyle çelişen eserler günümüze kadar gelmiştir.³

Geçmişte yaşanan bir olayın çalışılabilmesi için ilk olarak “tarih nedir?” sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Basit gibi görünen bu soruya, tarih bilimiyle geçmişten günümüze kadar ilgilenip araştıran tarihçi, sosyal bilimci ve araştırmacılar tarih kavramını tanımlamaya, tarihin amacının ne olduğunu ve öğrenmenin bize ne

---

¹Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 11.

²Enzo Traverso, *Geçmiş Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika*, Çev. Işık Ergüden, (İstanbul: 2009), 2.

³Mehmet Niyazi, *Türk Tarih Felsefesi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat), 38.

Fayda sağladığını açıklamaya çalışmışlardır. Sonucunda birbirinden farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Anlamını tanımlamaktaki güçlükler rağmen tüm bu araştırmalara çeşitli cevaplar vermek mümkündür. Tarih nedir? Sorusunu cevaplandırabilmek için öncelikle tarihin kim için neden yazıldığını ve geçmişi yazmanın bize ne kazandıracağını öğrenmemiz gerekir. Müverrihler geçmişi yazarken niçin yazdıklarını ve bu bilgilerin insanlığa faydalarını açıklamış ve farklı cevaplar vermişlerdir. İçinde bulunduğumuz dönemin Batılı tarihçilerine göre tarih yazmaktaki amaç bilime ya da merakla konu olan soruları cevaplamak, kanıtlara dayalı bilgi ve yorumları ortaya çıkarmak ve insanın kendisine dair bilgi sahibi olmasını sağlamaktır.⁴ Soruya tekrar dönecek olursak geçmişten günümüze kadar tarihçilerin genel olarak görüşüne göre tarih insan için insana kendisini ve insan eylemlerini anlatmak için yazılır.⁵

Toplum içindeki en genel anlamıyla tarih, her türlü vakıanın geçmişteki halini anlatır. Tarih, zaman ve zemin sınırlandırması içinde beşeri geçmişin hakikati araştırılırken gözleme dayanmaksızın olayların keşfi ve inşasıyla sentetik gerçekliği kuran bilim dalıdır.⁶ Tarihin en büyük işlevi sonra gelen nesilleri öncekilere bağlamaktır yani tarihte geçmiş inşa edilirken gelecekte inşa edilir.⁷

Tarihin en büyük faydasının geçmişten ders çıkarmak ve geleceğe fayda sağlamak olduğu XIX. yüzyıl tarihçileri tarafından sıklıkla söylenmektedir. Ahmed Cevdet Paşa, Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi, Asım Efendi vb. vakanüvisler tarihin geçmişte yaşanan olaylardan ders çıkararak geleceğimize yön vermemizi sağlayan faydalı bir bilim olduğunu, insanların geçmişi öğrenerek ibret alabileceklerini böylece geleceğe ışık tutabileceklerini eserlerinde anlatmaktadırlar.

Geçmiş neden öğrenmeliyiz? Tarihin faydası nedir? Toplumun meydana getirdiği kültür ve medeniyet, sanat, dil, ahlak, bilim, din, siyasi ve iktisadi hayat özetle maddi ve manevi her şey tarihin konusunu kapsamaktadır. Bu sebeple beşerî bilimlerin

---

⁴A.g.e., 2.

⁵Ahmet Şimşekgil, *Tarih İçin Metodoloji*, (Ankara: Pegem Yayınları, 2015),3.

⁶Teyfur Erdoğan, “Tarih Nedir?”, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, Ed: Mehmet Yaşar Ertaş, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 1.

⁷A.g.e., 20.

temelini tarih oluşturur. Toplumlar geçmişte yaşanan olaylara bakarak gelecekte olabileceklere karar verebilirler.

Türk tarihine baktığımızda ise Osmanlı tarihinin önemli bir yere sahip olduğunu görürüz. Güçlü gelenekleri itibariyle bu etki tarih yazıcılığı için de geçerlidir. Osmanlı tarihçiliği XV. yüzyılın ortalarında başlamış, ilk örneklerini destan, menakıbname, gazavatname türünde vermişlerdir. XVI. yüzyıla gelindiğinde yarı resmi tarihçilik şehname geleneği ile başlamış, XVII. yüzyıla gelindiğinde ise vakanüvislik müessesesinin kurulmasıyla birlikte resmi tarihçilik başlamış ve devam etmiştir. XV. yüzyılda genel olarak padişahlar, hanedan üyeleri, devlet erkânının hayatı, siyasi durum ve askeri başarılar konu olarak işlenmiş,⁸ XVIII. yüzyıla kadar genel olarak şehname ve menakıbname tarzında edebi eserler yazılmıştır. Osmanlı tarih yazıcılığında, eserlerde çoğunlukla konu olarak tek bir konu değil, devletin siyasi yapısını ve bu doğrultuda yaşanan olayları anlatan farklı konular işlenmektedir.⁹

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı XIX. yüzyıla kadar önemli değişim ve dönüşümlerden geçmiş, özünde İslam tarih yazıcılığını devam ettirmiştir. Altı yüz yıl boyunca Osmanlı tarzı tarih anlayışı olarak bilinen Osmanlı tarih yazıcılığı Arap, Bizans ve Türk geleneklerinden etkilenmiş ve içinde barındırmıştır.¹⁰ Osmanlı Devleti Anadolu'ya geldikten yaklaşık bir asır sonra devleti konu edinen eserler vermeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'ne ait verilen ilk eserlerin çoğu Arapça-Farsça ağırlıklı, eserlerin geneli Türkçe değildir. Bu dönemde tarihçiler kronolojik tarih yazmaktan ziyade okuyanları eğlendirmeyi amaçlamış eserlerini bu doğrultuda inşa etmişlerdir.¹¹ Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında önemli olarak nitelendirilen olaylar ve dönemin

---

⁸Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, (Ankara: 1984), 5.

⁹Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 7.

¹⁰Mehmet İpşirli, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", Osmanlı, VII, (Ankara: 1999), 247.

¹¹Colin İmber, *İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları, Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derleyen: Oktay Özel, Mehmet Öz, (Ankara:2000), 42.

sultanları hakkında menakıbnameler ve gazavatnameler yazılmaya başlanmış,¹² kuruluşun XV. yüzyılın başlangıcına kadar Türkçe eser neredeyse verilmemiştir.

II. Murad (1421-1451) dönemiyle birlikte Osmanlı tarih yazıcılığı başlamış, Arapça ve Farsça eserler Türkçe'ye çevrilerek Türk kültürüne kazandırılmış, Osmanlı Devlet tarihini konu edinen eserler yazılmaya başlanmıştır.¹³ Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar yazılan gazavatname tarzındaki eserlerde ise genellikle sultana övgü ve edebi zevki tatmin etme düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir.¹⁴

Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) dönemiyle birlikte tarih yazıcılığı da yeni bir değişim sürecine girmiş, devletin gücünün artmasıyla birlikte tarih yazıcılığına olan ilgi artmış, tarih yazarları edebi türde eserler vermekten ziyade bilimsel yazılar yazmaya başlamışlardır.¹⁵ Fatih Sultan Mehmed dönemi kültür ve sanatta olduğu gibi tarih yazıcılığında da yeniden doğuş dönemi olmuş, sürekli kendisini yenileyerek gelişmesini sürdürmüştür.

Tarih yazımı kuruluş ve olgunlaşma dönemi içerisinde değişimlere uğramış XVIII. yüzyılda devletin resmî belgelerine ve arşiv kaynaklarına kolayca ulaşabilmesi ve kayda geçirilmesi maksadıyla vakanüvislik resmileştirilmiştir. Bununla birlikte daha önce yazılan şehnamenüvisliğin (yarı resmi saray tarihçiliği) yerine vekayinameler almış, devletin tarihini resmi vakanüvisleri olma sıfatıyla yine devletin kontrolü altında tarihçiler yazmaya başlamışlardır.¹⁶ Bu yüzyılda vakanüvislerin en büyük avantajı hiç şüphesiz devlet bünyesinde bulunan bütün arşiv belgelerine ve kaynaklara ulaşabilmesi, eserlerini belgeler doğrultusunda yazabilmesidir.

XIX. yüzyıl ise tarihçilerin geneli için tarih yazıcılığı da dahil her konuda büyük değişimlerin yaşandığı yeni bir dönemdir. Bu yüzyıla kadar tarihçiler Orta Çağ

---

¹² İpşirli, a.g.e., 247.

¹³Necdet Öztürk, *Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, (İstanbul: 2000), 9.

¹⁴ Halil İnalçık, “Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu”, Söğütten İstanbul’a Osmanlı Tarihi Üzerine Tartışmalar, Derleyen: Oktay Özel- Mehmet Öz, (Ankara: 2000), 110.

¹⁵Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, (İstanbul: 2003), 352.

¹⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt IV, (Ankara: 1987), 597.

toplumlarında olduğu gibi geleneksel tarihçi modelini sergilemiş, bildikleri kadarıyla geçmiş, günün önemli olaylarını ve devlet meselelerini konu olarak işlemişlerdir.¹⁷Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarında düzenleme açısından büyük dönüşümler olmuştur. Yenileşme çabası içinde batının etkisinde kalan Osmanlı Devleti tarih yazıcılığında da yenileşmeyi takip etmiş, batıda matbaanın gelişmesi ve eser sayılarının artış göstermesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde de matbaanın kullanımı ve sunulan eserlerin sayısı artmıştır. Bu yüzyılda vakanüvisler hem Osmanlı geleneğine bağlı kalmış hem deŞānizāde Mehmed Atullah Efendi, Ahmed Cevdet Paşa, Ahmed Vefik Paşa gibi dönemin önde gelen isimleri yeni türde eserler ortaya koymaya başlamıştır. Ahmed Vefik Paşa'nın Fezleke-i Tarih-i Osmani gibi eserleri ders kitabı olarak bu dönemde kullanılmıştır. Değerlendirecek olursak, Osmanlı Devleti ile ilgili verilen eserlerin geneli Türkçe değilken, zaman içerisinde değişen tarih yazıcılığı ile birlikte, özellikle XIX. yüzyıla gelindiğinde eserler Farsça ve Arapça'dan Türkçe'ye nazımdan nesre yani modern yazıcılığa doğru değişim göstermiştir. Resmi mahiyette eserler verilmekle kalmamış aynı zaman da biyografi, monografi tarzında da eserler de yazılmış, ansiklopedi türünde çalışmalar yapılmıştır.¹⁸ XIX. yüzyıl vakanüvislerinin diğer döneme göre en önemli özelliklerinden birisi, Batı dillerine hâkim olmaları bu sayede Batı kaynaklarından daha fazla yararlanmaları ve Avrupa devletlerinden daha fazla söz etmeleridir.

XIX. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığının en önemli dönemi olmuştur. Vakanüvisler sadece önemli olarak nitelendirilen olayları ve dönemin sultanlarını anlatmakla kalmamış, dönemin toplum yapısında yaşanan değişim ve dönüşümleri, kültürel hayatı ve yenilik hareketlerini de tahlil ve tenkit etmişlerdir. Konular çok boyutlu olarak ele alınmış, geçmişten yazıldığı güne kadar olayların sebep ve sonuçları keşfedilerek geleceğe dönük dersler çıkarılmıştır. Bu yüzyılda vakanüvislerin tarih yazarken geçmişe dönerek geleceğe yönelmeleri farklı tarih bilincine sahip olduklarının en önemli göstergesidir. Yazılan eserlerde genel olarak tarihçilerin yazış tarzları birbirine benzemekte, geneli Türkçe'ye ve dilde sadeleşmeye önem vermekte, kronolojik sıralamayı takip etmektedir. Bu durum tarihçilerin fikir yönünden

---

¹⁷İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2005), 39, 45.

¹⁸Mehmet İpşirli, *Osmanlı Tarih Yazıcılığı*, (Yeni Türkiye 33: 2000), 252.

birbirlerini etkilemesinin olağan sonucudur. XIX. yüzyıl vakanüvisleri de çağımız modern tarihçilerine yakın eserler kaleme almış, Ahmed Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Mütercim Asım Efendi gibi vakanüvisler bu dönemde yetişmiş vakanüvislik görevi sebebiyle yalnızca tarihi konuları içeren eserler sunmakla kalmamış, edebi türde eserler de yazmışlardır. Özellikle Ahmed Cevdet Paşa bu dönemin en önemli devlet adamları ve vakanüvislerinden birisidir. Osmanlı tarihçiliği için bir dönüm noktası olmayı başarmış, alışlagelmiş olan tarihçilik geleneğini aşarak değiştirmeyi başarmıştır.¹⁹ Cevdet Paşa vakanüvislik görevi boyunca titizlikle çalışmış, uzun süren araştırmalar yaparak kendisinden önce yazan vakanüvislerin eserlerini ve Batılı kaynakları inceleyerek yer yer eserlerinde kullanmıştır.²⁰XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığını diğer dönemlerden farklı kılan en önemli özellik yayınlanan eser sayısındaki artıştır. Avrupa'da artan matbaa ve eser sayısı ile birlikte yenileşme süreci içerisinde değişen tarihçilik anlayışıyla basılan kitap sayısı da oldukça artmıştır.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde, modernleşme süreci ile başlayan, her anlamda değişimlerin ve yeniliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde XIX. yüzyıl vakanüvisleri çöküş sürecindeki devleti kurtarmak amacıyla eserlerinde geçmişte yaşanan olayları da incelemekte ve bu olaylardan ders çıkartıp fayda sağlamayı amaç edinmektedirler.

---

¹⁹İlber Ortaylı, a.g.e., 45.

²⁰Mehmet İpşirli, a.g.e., 252.

Araştırmanın Konusu

Osmanlı Devleti de diğer medeniyetler gibi kendine has bir tarih yazımı geleneği geliştirmiş ve uzun yıllar devam ettirmiştir. Tarih yazıcılığı özünde kendi başına çalışma alanı olmasına karşılık sosyal, kültürel, siyasal ve dinsel açıdan birçok yöne etki etmekte, metodolojik ve epistemolojik anlamda da bu sebeple farklılaşmalara yol açmaktadır. Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığını araştırdığımızda kapsamlı bir geçmişe sahip olduğunu görmekteyiz. Menakıbnâme ve gazavatnâme gibi çalışmaların dışında şehnamecilik ve vakanüvislik gibi resmi müesseseler altında çeşitli çalışmalar yapılmış günümüze kadar gelmiştir. XIX. yüzyıl devletin en buhranlı dönemi olması sebebiyle en uzun yüzyıl olarak değerlendirilebilir. Bu yüzyıl Osmanlı Devleti için birçok alanda değişim hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir. Avrupa'da meydana gelen farklılıkları takip edip bir kısmını uygulama ihtiyacı diğer yüzyıllara göre bu dönemde daha üst seviyededir. Böyle bir dönemde birçok alanda yaşanan değişimler gibi tarihçilik anlayışı ve tarih yazıcılığı da bu yüzyılın genel yapısından büyük ölçüde etkilenmiştir. Özetle XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş diyebiliriz. Bu yüzyıla gelindiğinde yaklaşık bir asırlık resmi tarihçilikte deneyim edinilmiş, modernleşme süreci ile başlayan yenileşme hareketi tarih yazıcılığını da etkilemiş, vakanüvislerin vermiş olduğu eserler diğer dönemlere göre farklılık göstermiştir.

Tarih kavramının içeriği nedir? XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı tarih yazıcılığında ne gibi değişim ve dönüşümler olmuştur?, bu yüzyılda vakanüvisler vekayinâmelere merakla konu olan tarih kavramını nasıl algılamıştır?, nesnellik algıları nasıldır? sorularına cevap bulmak maksadıyla daha önce tarihçilerden tarafından incelenmemiş olan bu tez konusu seçilmiş ve kaleme alınmıştır.

Özetle, XIX. yüzyıl vakanüvislerine göre tarih kavramının anlamı, içeriği, kavramın nasıl dönüşümler geçirdiği ve son dönem Osmanlı tarihçileri tarafından nasıl algılandığı tezin özünü oluşturur. Yazılan tarih kavramının geçirdiği değişimleri ve diğer dillerdeki anlamlarını göz ardı ederek sadece tarih kelimesine odaklanmak amacını taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

XIX. yüzyılda Osmanlı vakanüvislerince yazılan ve İSAM ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan vekayinamelerin transkript halleri incelenip analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman taraması modeline göre yapılmıştır. Kullanılan analiz yöntemi tarih kavramı konusunda vakanüvislerin birbirinden bağımsız olarak yazdıkları vekayinamelerdeki çeşitli bulguları birleştirerek analiz yapma yöntemi olarak tarif edilmektedir. Bu araştırma evreni XIX. yüzyıl tarih yazımı Osmanlı vekayinameleridir. Örnekleme ise Osmanlı vakanüvislerinin XIX. yüzyıl tarih yazımı ile ilgili olarak vekayinamelerdir. Bu çalışmada öncelikle İSAM kütüphanesinde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde XIX. yüzyılda Osmanlı vakanüvislerince yazılmış eserler belirlenmiş ardından tarih yazımı ile ilgili olabilecek olan mevcut eserler doküman incelemesi yoluyla seçilip yıllara ve vakanüvislere göre tasnif edilmiştir. Eserler tasnif edildikten sonra doküman incelemesinde vekayinamelerin başarılı bir şekilde değerlendirilebilmesi için aynı ya da çok benzer olanlar ayıklanarak ya da birleştirilerek veri kaynağı sayısı azaltılmıştır. Ardından vekayinamelerde geçen tarih kavramı ve tarih kavramına akraba terimler teze konu olan kavramın daha iyi idrak edilebilmesi maksadıyla taranarak sayıları belirlenmiş ve ne amaçla kullanıldıkları tespit edilmiştir. Eserler okunup incelendikten sonra tarih kavramı nedir? XIX. yüzyıl vakanüvisleri arasında nasıl dönüşümler geçirmiştir ve Osmanlı vakanüvislerince nasıl algılanmıştır? şeklindeki soruların cevapları verilmeye çalışılmış ve kronolojik sıralamaya göre tasnif edilmiştir.

Yapılan bu araştırma ile bugüne kadar konu olarak az işlenmiş olan tarih kavramının ilk kez birincil kaynaklar olan, ilk elden ve doğrudan yazılan vekayinamelerde incelenerek tanımı, geçirdiği anlam ve algı değişikliklerini göstermeye çalışılmış diğer dillerdeki anlamları göz önüne alınmaksızın doğrudan anlamını ortaya koymaya ve aynı zamanda XIX. yüzyılda yazılan vekayinamelerin incelenmesi sonucunda vakanüvislerin eserlerini yazarken nesnellik algılarını ve tarih kavramını nasıl açıkladıklarını göstermeye gayret edilmiştir.

Tez konusu hakkında araştırma yapılırken yaşanan sorunların en büyüğü incelenen eserlerin birçoğunun basımının olmaması ve bu eserlerin piyasada nadiren bulunmasıdır. Bulunamayan eserlerin nüshaları ise büyük kütüphanelerde bulunmakta,

ancak birçoğu ödünç verilmemekte, belli sayfalar haricinde kopyalanıp çoğaltılmasına veya sayfaların fotoğraflanmasına kati surette müsaade edilmemektedir. Bu sebeple tez yazma aşamasının her sürecinde sürekli olarak kütüphanede bulunmak gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL VAKANÜVİSLERİNE GÖRE

TARİH KAVRAMI

1.Tarih Kavramının Kökeni²¹

Öncelikle kökenbilimsel yaklaşımlara her zaman ihtiyatla eğilmek lazım geldiğini söylemek zorundayız. Bu aşamada kökenbilime sıklıkla başvuran Sevilla Piskoposu Isidore’u (560–636) örnek olarak vermek isterim. Piskopos Isidore devrinin son büyük ansiklopedicisi ve tarihçisidir. *Chronica Majora* ve *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* isimli tarih çalışmalarında kökenbilimi bolca kullanmış hatta *Etymologiae* isimli kökenbilime dair müstakil bir eser dahi vermiştir. Ancak söylemek zorundayız ki şeylerin menşei ve köklerini bulmak için kullandığı “bilimdışı” kökenbilimsel yöntem, yapıtlarının önemini azaltmıştır. Bu bakımdan tekrar etmekte yarar görüyorum ki, kökenbilimsel açıklamalara ihtiyatla yaklaşmakta fayda vardır. Kökenbilimsel yaklaşımların içerdiği tehlikeleri akılda tutarak tarih kelimesinin kökenine baktığımızda ne gibi sonuçlar elde edebiliriz, artık bu konuya eğilebiliriz.

Tarih kelimesi, bildiğimiz üzere Arapça’dan Türkçe’ye geçmiş bir kelimedir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu kelime şimdilik ilk olarak “*verehe*” şeklinde (şimdilik diyorum çünkü bu kelimenin izlerini Sümerce’de sürmek mümkün olur mu bil(e)miyoruz) M.Ö. 17.-6. yy.lar arasında Mezopotamya’da yaşayan ve büyük çoğunluğu Sami ırkından olan Babililer tarafından kullanılmıştır. Babililer biliyoruz ki devletin yazışma dili olarak Akatça’yı din dili olarak da kendi dönemlerinde artık ölü bir “lisan haline gelmiş olan Sümerce’nin yaşayan bir türevini kullanıyorlardı.

Kısaca belirtecek olursak *verehe* kelimesi *ay* manasına geliyordu. Ayrıca Ay’a göre ayarlanan kameri takvimi ilk kullananlar da Babililer olmuşlardır. Böylelikle *verehe* hem ay hem de takvim manasını taşımaktaydı. Muhammed Hamidullah (1908–2002)

---

²¹A. Teyfur Erdoğan ‘‘2000’den sonra Türkiye’de Tarihçilik’’, Mehmet Fuat Köprülü, ed. Yahya Kemal Taştan, (Ankara: 2012), 277-302.

Arapça'daki *tarih* kelimesinin işte bu kökten geldiğini ileri sürer.²² Ayrıca Güney Arabistan'da yapılan arkeolojik kazılarda meydana çıkarılan bazı kitabelerden de Arapça'da “*erehe*” kökünün sene anlamında kullanıldığını öğreniyoruz.²³ Bu benzerlik bizlere şaşırtıcı gelmemelidir. Çünkü biliyoruz ki Arapça da (İbranice gibi) *semitik* (Sami) bir dildir ve bu bakımdan “Babilce” ile aynı dil ailesine mensuptur.

Şimdi *verehe* ile *tarih* kelimeleri arasındaki bağlantıyı kurmadan önce semitik dillerde bir kelimeyi oluşturan harflerden farklı kalıplar kullanarak farklı kelimeler türetilebildiğini hatırlatalım ve bu türetme işlemi tanıdık bir örnekle daha da bildik hale getirelim.

De-re-se kelimesinden örneğin *müderriş* ve yine *tedriş* kelimeleri üretilir.

Verehe ile *tarih* kelimeleri arasındaki bağlantı da bu durumda şöyle kurulabilir:

Verehe> müverrih> te'rih (veya terih> müverrih).

Te'rih kelimesi daha sonraki yıllarda *tarih* halini alır. Meşhur Arap yazar Kays gibi Arapların eskiden *tarih* kelimesini *te'rih* şeklinde yazdıklarını da biliyoruz.²⁴ Bu durumda *tarih* köken itibarıyla *ay* (takvim) daha sonra da *sene* anlamında kullanılır olmuştur. Kısaca şunu söyleyebiliyoruz ki Arapça'da *tarih* kelimesi, eskiden beri “*zamanın tanımlanması*” veya “*zamanı bildirmek*” şeklinde tarif edilegelmiştir.²⁵

Kelime arkeolojisi olarak da adlandırdığımız kökenbilimsel açıklamalarda *tarih* için verilen bu tarifin içinde geçen kelimelerden biri olan *zaman* kelimesi de tarife ayrıca muhtaç olduğu için bu izahat maalesef en azından bizimle doğrudan doğruya

---

²² Muhammed Hamidullah, *İslam Tarihi Dersleri*, (İslami İlimler Fakültesi'nde ders notu, Erzurum, 1976).

²³ Franz Rosenthal, *A history of Muslim historiography*, (Leiden, 1952).

²⁴ Es-Sehavi (ö. H. 902), *el-İ'lanu bi't-tevbihi li men zemme't-tarih*, (Beirut, 1979), 6.

²⁵ Örneğin el-Kafiyeci (ö. H. 879), *Kafiyeci'de tarih usulü. el-Muhtasaru'l-mufid fi ilmi't-tarih*, Haz. Kasım Şulul,(İstanbul, 2003); Es-Sehavi, *a.g.e.*, 6.

konuşmuyor ya da biz dilinden anlamıyoruz. Belki bunun için Akatça ve Sümerce'yi de içine alacak daha derinlemesine bir iz sürme faaliyeti gerçekleştirmek gerekmektedir. Türkçe'de cari olmamasına rağmen Latince'de ('Bu hangi tarihte gerçekleşti?' sorusunda olduğu gibi) geçmiş zaman (*res gestae*) ve ('Roma Tarihi'nde olduğu gibi) geçmiş zaman uğraşısı (*historia rerum gestarum*) farklı iki kelime ile karşılaşılır. Türkçe'de ise her iki durum (yani zaman ve "disiplin") *tarih* kelimesi ile anlatılmaktadır.

Bu arada Osmanlı Devleti'nde de evrakı tarih sırasına göre dizen ve zamanı bildiren tarihleri atan ve maliye kaleminde istihdam edilen memura da *tarihçi* denmesi oldukça manidardır. Kafiyece Muhammed bin Süleyman bin Sa'd bin Mes'ud er-Rumi'nin (1386-1474) *El-muhtasar fi ilmi't-tarih* adlı eserinde naklettiğine göre, İslam halifesi Ömer zamanında da devlet mallarının çoğalmasından dolayı bunların kayıt altına alınması gerektiğinde bir çözüm arayışına girilir. Bunun üzerine İran fethinde esir edilip Medine'ye getirilen ve Müslüman olan Ahvaz Meliki Hürmüzan'ın önerisi üzerine aylık hesap yapılması (mah-ruz) ve tarih atılmasına karar verilir. Bunun için tarih tespit eden anlamında "müverrih" kelimesi istimal edilmeye başlanır ve müverrih kelimesinin masdarı olarak da "tarih" kelimesi kabul edildi der, Kafiyece.

Oysa Osmanlı'da bugünkü manada tarihçiye *müverrih* denirdi. Hanedanın tarihini yazan ve vakaları kaydeden resmi kâtiplere de *vakanüvis* (daha önce *şahnameci*).

Şahnameciliğe baktığımızda kısaca şunları söyleyebiliriz: II. Mehmed (1432-1481) devrinde (1451-1481) *şahname* türü eserlerin sayısında mühim bir artış olduğunu görüyoruz. Nitekim onun döneminde birçok Persli şair İstanbul'a geldi ve bunların gelmesiyle sadece Türkçe konuşanlar ile değil ama kendi aralarında da padişahın himayesini kazanmak maksadıyla sıkı bir rekabetçi ortam doğdu. Nitekim tarihçi Latifi (1491-1582) *Tezkiretu's-şuarâ* isimli eserinde bu dönemde otuz şairin Fatih Sultan Mehmed tarafından maaşa bağlandığını yazar.²⁶ Bu şairler kaleme aldıkları şiir ve tarih eserlerini padişah için yazarlardı. Bu şahnamecilerden biri mesela "Şehdi" müstear isimlidir. II. Mehmed'in bu şairi bir Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirdiğini

---

²⁶Latifi: *Tezkiretu's-şuarâ ve tabsiratü'n-nuzamâ (inceleme-metin)*, haz. R. Canım, (Ankara 2000).

biliyoruz. Bu görevi sebebiyle Şehdi şahnamecilerin öncüsü olarak kabul edilir.²⁷ Şahnamecilerin bir kısmı da Osmanlı ailesinin genel tarihini ele kalan kitaplar yazmışlardır. Resmi tarihin ilk örneğini oluşturan şahnameler 14. yy. ın ortasında böylelikle Osmanlı tarih yazımında erken saray tarihçiliği olarak ortaya çıkmış olurlar. Şahnamecilik daha sonra I. Süleyman (Kanuni 1494-1566) zamanında kurumsallaşır ve 17. yüzyılda vakanüvisliğin ortaya çıkışına kadar sürer.

---

²⁷ Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, (Leipzig 1927).

1.1.İncelenen Vekayinameler

1.Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, haz.

M. Sait Karaçorlu, İstanbul: Volga Yayıncılık: 2016.

İlk nüsha. Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*,

İstanbul, 1897.

2.Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, 6 cilt, Tertib-i Cedid, Matbaa-yı Osmâniye,

Dersaadet, 1309.

3. Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul. 1980.

4.Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir*, 4 cilt, Yayınlan: Cavid Baysun, Ankara: TTK. Yay. 1953.

5. Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, 6 cilt, haz. Mahir İz,

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 1985.

İlk nüsha. Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Dersaadet,

Kanaat Matbası, H. 1331 Cüz I-XII.

6. Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, Yay. Haz. Şakir Babacan,

İstanbul: 2011.

İlk nüsha. Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, yay. Mekteb-i Harbiye-i

Şahane Matbası, 1881.

7. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l- Vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, haz.

Yılmaz Kurt, Ankara: Birleşik Yayınları: 2008.

İlk nüsha. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l- Vukû'ât*, İstanbul, H.1327.

8. Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi 2 cilt*, haz. Ziya Yılmaz, Ziya

İstanbul: 2015.

İlk nüsha. Mütercim Asım Efendi, *Asım Tarihi*, İstanbul, H.1282.

10. Şānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizade Tarihi 2 cilt*, yay. Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul: 2008.

İlk nüsha. Şānizade Mehmed Ataullah Efendi, *Şānizade Tarihi*, Osmanlı Havadis Matbaası, 1867.

11. Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütuhat*, Yay. Haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul: 2001.

1.2. İncelenen Eserlerin Tanıtımı

1.2.1. Fezleke-i Tarih- Devlet-i Osmaniyye

Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925) devlet adamı ve tarihçi olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisidir.²⁸ Uzun yıllar devlet hizmetinde görev almış olan Abdurrahman Şeref Efendi, tarih ve coğrafya öğretmenliğinin ardından Mekteb-i Mülkiye'de müdürlük yapmış, eğitim hayatı boyunca birçok nişan ve madalya ile mükâfatlandırılmış, aynı zamanda çok sayıda ders kitabı kaleme almış ve asıl şöhretine 1909 yılında yapmış olduğu vakanüvislik ile kavuşmuştur.²⁹Yüksekokullarda Osmanlı tarihini öğretmek maksadı ile yazdığı Tarih-i Devlet-i Osmaniyye adlı eserini, XIX. yüzyılın sonlarında lise öğrencilerine (mekatib-i idadiye) okutulmak üzere özetleyerek tertip edip, Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye adlı eser olarak tekrar kaleme almıştır. Yazar eserinde kuruluş döneminden (Osman Gazi'den) başlayarak, Sultan Abdülmecid dönemine kadar olan süreci anlatırken, uygarlık tarihi hakkındaki özetleri de dönemlerine göre alt başlıklar içerisinde açıklamaktadır.

Abdurrahman Şeref Efendi'nin yazmış olduğu eser dokuz babdan oluşmaktadır. Osmanlıların kökenlerinin konu olarak kısa bir giriş bölümünün ardından kaleme alınan birinci babda Osman Bey'in hükümdarlığının ilan edilmesinden Ankara Savaşı sonrasına kadar olan dönem anlatılmaktadır (1299-1512). I. Bayezid'in vefatından başlayarak I. Selim'in cülusuna kadar olan süreci (1403-1512) ise "Bâbu's-sâni" başlığı altındaki ikinci babda anlatılmaktadır. Vakanüvis eserin üçüncü babında I. Selim'in cülusundan başlayarak III. Mehmed'in (1566-1603) cülusuna kadar olan süreçteki gelişmeleri kaleme alır. Diğer bölümde ise (1512-1595) Yavuz Sultan Selim (1470-1520) hakkındaki övgü dolu görüşlerini dile getirmektedir.

Abdurrahman Şeref Efendi eserinin dördüncü babında eski kurumlar ve düzenlemeleri açıklamakta eğitim ve sanayi gibi konular üzerinde durmaktadır. Bu konulardan bahsederken edebiyat ve funun ve sanayi-i nefise alt başlığındaki bölümde

---

²⁸Abdulkadir Özcan, "Abdurrahman Şeref Efendi", *DİA*, (İstanbul: 1989), I, 175.

²⁹A.g.e., 175.

Osmanlı'nın şiir, sanat, bilim ve mimari alanında ün kazanmış Fuzuli³⁰, Ali Kuşçu³¹, Mimar Ayas³² gibi isimlerinden övgü dolu cümlelerle bahsetmekte, Osmanlı sanatına olan beğenisini belirtmektedir.³³ Beşinci babda III. Mehmed'in cülusundan başlayarak Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine kadar olan dönem (1595-1656) içerisindeki tarihi gelişmeleri açıklamaktadır. Şeref Efendi altıncı babda ise Köprülülerin vezirlikleri sırasındaki tarihsel gelişmelerden söz etmektedir (1656-1676). Eserin yedinci babında Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatından başlayarak Yaş Antlaşması'na kadar (1676-1791) olan gelişmeler anlatılırken, eserin sekizinci babında "Tekmile-i Saniye" başlığı altında kadim nizamın bozulması ile ilimler ve eğitim konuları ele alınmaktadır. "Devr-i Teceddüdat ve Terakkiyat" başlıklı dokuzuncu babda ise Yaş Antlaşması'ndan Paris Antlaşması'na kadarki (1206-72/ 1791-1856) dönemde yapılan ıslahatlar üzerinde durulmaktadır. Kitaba eklenen kısa sonuç bölümünde de Paris Antlaşması'ndan Berlin Antlaşması'na kadar olan dönemdeki (1272-93/1856-76) diğer kurumlar ve ıslahatlar üzerinde durulmuştur.

---

³⁰Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, haz. M. Sait Karaoğlu, (İstanbul: Volga Yayıncılık, 2016), 89-90.

³¹A.g.e.,90.

³²A.g.e.,90.

³³A.g.e.,89-90.

1.2.2. Tarih-i Cevdet

Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) XIX. yüzyılın ünlü devlet adamı olmakla birlikte tasavvuf ve edebiyatın belli başlı eserlerini okuyarak, bilgisini ve kültürünü ilerletip şiir ve edebi zevkini geliştirmiş büyük bir ilim ve fikir adamıdır. Cevdet Paşa aynı zamanda okuyup yazabilecek düzeyde Arapça ve Farsça, anlayabilecek kadar da Fransızca ve Bulgarca biliyordu. İlk olarak 1853 yılında Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirilmiş, 1855 yılında tayin edildiği vakanüvislik görevini 1865 yılına kadar yürütmüştür.

Ahmed Cevdet Paşa'nın yazdığı eserlerin başında Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774), Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına (1826) kadar olan dönemi anlatan on iki ciltlik eseri Tarih-i Cevdet gelmektedir. Araştırma aşamasında tarih yazımı ile ilgili olan ciltler incelenip metne dâhil edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet'i devletin resmi vakanüvisti olma sıfatıyla kaleme almıştır. Eser her ne kadar belli bir amaç doğrultusunda yazılmış olsa da sistematik olarak eksik kalmış ve çelişkili bilgileri bünyesinde barındırmıştır.³⁴ XIX. yüzyıl Tanzimat dönemi denildiğinde akla gelen ilk vakanüvislerden biri olan Ahmed Cevdet Paşa eserlerinde genel olarak XVIII. ve XIX. yüzyıl sosyal olaylarını mümkünse gözlemleyerek değilse arşiv belgelerinden yararlanarak değerlendirip kaleme almaktadır.

Eserin ilk üç cildi aynı anda sunulmuştur.³⁵ Bu ciltlerde tarih ilmi ve önemi hakkında bilgi veren, vakanüvisin kelime anlamını açıklayan ve tarihçilere eserin nasıl yazılması gerektiği hakkında nasihatlerde bulunan Ahmed Cevdet Paşa, yaşanan olayları anlatırken vakanüvislerin görüşlerine ve yazdıklarına çok fazla yer vermekte ve tarihçilik anlayışlarını eleştirerek yaptıkları yanlışları konu sonunda değerlendirmektedir.

---

³⁴Christoph K. Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarh-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, çev. Meltem Arun, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1999), 11.

³⁵A.g.e., 3.

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet adlı eserinin dördüncü cildinde 1798 senesinden başlayarak 1808 senesine kadar olan olayları anlatmaktadır. Eserin beşinci cildinde genellikle Avrupa tarihinden bahseden Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet adlı eserinin altıncı cildinde ise 1817-1825 yılları arasında yaşanan olayları anlatmaktadır.

1.2.3. Maruzat

Ahmed Cevdet Paşa'nın beş cüzdan halinde yazdığı eserinin kaybolan birinci cüzdanı haricindeki dört cüzdan 1980 yılında Yusuf Halaçoğlu tarafından transkript edilerek yayınlanmıştır. Eserin ikinci cüzdanı, Sultan Abdülaziz'in ilk dönemlerine (1863), üçüncü cüzdan 1863 Mısır seyahatinden 1864'de Fırka-yı İslâhiye'nin İskenderun'a çıkışına kadar olan süreci anlatmaktadır. Dördüncü cüzdan 1866 yılı olaylarını anlatırken, beşinci cüzdan yine bu yılda Halep zaptiyesinin tanziminden başlayarak 1876 Sultan II. Abdülhamid'in saltanatına kadar olan süreci kapsamaktadır. 1839 ve 1876 yılları arasındaki tarihi olayların kaleme alınmasını isteyen Sultan II. Abdülhamid'in emri ile Ahmed Cevdet Paşa'nın *Maruzat* adlı eserini kaleme almıştır.

1.2.4. Tezakir

Ahmed Cevdet Paşa XIX. yüzyıl tarihçi neslin son temsilcisi olmuş aynı zamanda da eski ile yeni tarihçilik anlayışı arasında bağlantı kurmuştur. Ahmed Cevdet Paşa modernleşmek adına İslam kültür ve medeniyetine sırt çevirmemiş ancak Batı'nın modernleşme konusunda geldiği noktayı da reddetmemiştir. XIX. yüzyıl tarihinin önemli bir kaynağı olarak kabul edilen *Tezakir-i Cevdet*, Ahmed Cevdet Paşa'nın görüp bizzat şahit olduğu hadiseleri kaleme aldığı eseridir. "Tezâkir", Arapça 'zikir' kökünden türeyen tezkirenin çoğuludur. Esere anlamını veren bu tekil ifadenin ise sözlükteki karşılığı hükümetten alınan izin kâğıdı, bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografidir.

Tezakir, 1855 yılında Ahmed Cevdet Paşa'nın vakanüvisliğe getirilişinden başlayarak 1894-1895 yıllarına kadar olan süreçteki olayları kapsamaktadır. Eserin birinci tezkiresinde Şanizade Mehmed Atullah Efendi (1171-1826), Asım Efendi (1762-1846) gibi döneminde vakanüvislik yapmış müverrihlerden bahsetmektedir. 4-6 nolu tezkirelerde siyasi görevlerinin yanı sıra eğitim ve kültür alanında yaptığı faaliyetlerden bahseden Cevdet Paşa *Mukaddime Tercemesi*, *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis* gibi eserlerin ve gazetelerin yazılış maksadını dile getirmekte, eserin

devamında ise bizzat yaşadığı olayları toplumsal, iktisadi, kültürel ve ahlaki açıdan eleştirerek anlatmaktadır.

Dönemin siyasi olaylarını incelerken başta padişah olmak üzere devlet adamları, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, ülke içindeki isyanlar ve çatışmalar hakkındaki gözlem ve değerlendirmelerine de eserinde yer veren Cevdet Paşa, devletin tarihini anlatırken, toplumun Batılılaşma çabalarının, devlet tarihi ve kurumlarının üzerindeki etkisini de derin bir perspektifle dile getirmektedir.³⁶

Ahmed Cevdet Paşa otuz dokuzuncu tezkirede Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye adlı eserin yazılması için görevlendirildiği konusundan bahsederek eserini sonlandırmıştır.³⁷ XIX. yüzyılın başında Ahmed Cevdet Paşa'nın bizzat şahit olduğu olayları kaleme aldığı eseri olan Tezakir'i kırk tezkireden oluşmaktadır. Eserin dördüncü cildi olan 40. tezkirede ise çocukluğundan başlayarak özgeçmişini anlatmakta, eğitim hayatından bahsetmekte, mesleki deneyimlerine dayanarak gözlem ve tenkit yapmaktadır. Ahmed Cevdet Paşa özgeçmişinden bahsederken, dedesinin sayesinde bilim sevgisini hayatına aşladığı³⁸ bu doğrultuda ilerleyerek karşısına çıkan fırsatları iyi değerlendirdiğini³⁹ söylemektedir. Okuma arzusundan ve okumaya verdiği önemi de eserinde anlatmaktadır.⁴⁰

Toplumsal tarih açısından da paşanın bu eseri ciddi anlamda önem taşımakta medeniyet, Avrupa tarihi, tarih içerisinde değişen toplum yapısını adeta sosyolog gibi incelemekte ve önerilerde bulunmaktadır. Tarihi anlatırken toplumun tarih içindeki değişim sürecini çok iyi gözlemlemiş, öğretici ve açıklayıcı bir şekilde kaleme almış ve öğütler vermiştir. Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid'in saltanat dönemine şahit olmuş, Vaka-yi Hayriye (1826), Tanzimat

---

³⁶Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir*, Yayınlayan: Cavid Baysun, (Ankara: TTK. Yay., 1953), 10,11,56.

³⁷A.g.e.,239-240.

³⁸A.g.e.,12.

³⁹A.g.e.,12.

⁴⁰A.g.e.,12.

(1839), Islahat Fermanı (1856), ve I. Meşrutiyet (1876) gibi dönemin toplumsal ve siyasi olaylarını gözlemleyerek kaleme alma fırsatı bulmuştur.

1.2.5. Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa

Ahmed Cevdet Paşa hayatının son yıllarında mektepler için kaleme aldığı Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa isimli Arapça eserinin birinci cildinde Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed dönemine kadar yaşamış olan peygamberlerin kıssalarından, İslam dininin ortaya çıkış sürecinden, Hz. Muhammed'in hayatı ve Emevi halifelerinden, diğer cildinde ise Türk İslam devletlerinden ve Osmanlı tarihinin 1439 yılına kadar olan dönemlerinden bahsetmektedir. Eserin orijinal dilinin Arapça olması ve çevirisinin olmaması sebebiyle sadeleştirilmiş hali incelenmiş, eserde kavram taraması yapılamamıştır.

1.2.6. Fezleke-i Tarih-i Osmani

Ahmed Vefik Paşa (1823-1891) öncelikle devlet adamı ve tiyatro edebiyatının önde gelen ismidir.⁴¹ Kendisi klasik tarihçi ekolünden gelmemiş olmasına rağmen tarih ilminin mahiyeti ve yöntemiyle ilgili Darülfünun'da, 1863 yılında yaklaşık bir buçuk ay kadar dersler vermiştir. Bu dersler *Tasvîr-i Efkar Gazetesi*'nde yayınlanmış ve aynı zamanda *Hikmet-i Târîh* adı altında kitaplaştırılmıştır.⁴² Fezleke-i Tarih-i Osmani adlı eser XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ahmed Vefik Paşa tarafından 1869 yılında rüştiyelerde okutulmak maksadı ile kaleme alınmış, 1905 yılına kadar müfredatta kalmıştır.⁴³

Ahmed Vefik Paşa'nın Fezleke-i Tarih-i Osmani adlı eseri bir mukaddime altı ana kısımdan oluşmakta ayrıca her padişahı ayrı başlıklar altında kaleme alıp anlatmaktadır. Buna ilaveten, padişahları anlattığı bölüm sonlarında "tetimme" başlığı altında bölüm değerlendirmeleri yapmaktadır. Eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan (Osman Gazi'den) başlayarak Sultan Abdülaziz dönemine kadar olan

---

⁴¹Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", *DİA*, (İstanbul: 1989), II, s. 143.

⁴²A.g.e.,151.

⁴³Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, 19.

tarihi süreç incelenmekte ve bu dönemlerdeki devlet teşkilatı ile çağın uygarlıkları anlatılmaktadır.

1.2.7. Netāyicü'l-Vukū'āt

Vezirlik makamından başlayarak nazırlığa kadar yükselen Osmanlı devlet adamı aynı zamanda tarihçi olan Mustafa Nuri Paşa (1798-1879) Netāyicü'l-Vukū'āt isimli eserinde mülki ve askeri nizamın, bunları meydana getiren siyasi olaylar bilinmeden anlaşılamayacağına inanarak her bölüme ele aldığı dönemin siyasi olaylarını aktararak başlamayı seçer.⁴⁴ Nuri Paşa küçüklüğünden beri tarihe özel bir ilgi beslediğini, eskilerin eserlerini etraflıca inceleyip araştırmaya meyilli olduğunu ve eline geçen tarih kitaplarını, risâle ve lâyhaları tetkik ettiğini söyleyerek eserine başlar. Mülki ve askeri nizamın bunları meydana getiren siyasi olaylar bilinmeden anlaşılamayacağına inanarak her bölüme ele aldığı dönemin siyasi olaylarını aktararak başlamayı seçer.⁴⁵

Eserinin girişinde, İbn Haldun'un (1332-1446) devletlerin ortalama ömürlerini yüz yirmi yılla sınırlayan görüşünü tenkit eder. İbn Haldun'un Bağdat, Endülüs ve Mısır'da üçer beşer yüzyıl varlığını sürdüren Emevi, Abbasî ve Fatimî devletlerini bilmesine rağmen böyle bir tezde bulunmasına anlam veremez. Haldun'un devlet kuramını bu şekilde yorumlayarak Osmanlı Devleti'nin tarihini eserinde altı bölüme ayırarak ele almaktadır. İlk bölümde, Osmanlıların ortaya çıkışından Timur olayına kadar geçen yüz beş yıllık; ikinci bölümde, Çelebi Mehmed'in tahta çıkışından II. Bayezid'in saltanatı oğlu Selim'e bırakmasına değin geçen yüz on üç yıllık; diğer bölümde, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından III. Murad'ın vefatına kadar gelen seksen beş senelik; dördüncü bölümde, III. Mehmed'den II. Süleyman'ın tahta çıkışına kadar gelen doksan iki yıllık; beşinci bölümde, II. Süleyman'dan Küçük Kaynarca Antlaşması'na (1774) kadar geçen doksan yedi yıllık; son bölümde ise, 1774'ten 1841'e kadar gelen altmış yedi yıllık dönemi konu edinir. Eserin bütün bölümlerinde,

---

⁴⁴Yılmaz Kurt, "Mustafa Nuri", s. 2,

<https://ottomanhistorians.uchicago.edu/sites/ottomanhistorians.uchicago.edu/files/mustafanuri.pdf> (erişim: 14. 06. 2014).

⁴⁵A.g.e., 2.

önce ele alınan dönemin siyasi olayları anlatılıp “tekmile” başlığı altında genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra alt başlıklar halinde devlet erkani, arazi idaresi, mülkiye, maliye, askeriye, hariciye, eyaletler, ordu, ilim, maarif, fen ve sanayi alanlarındaki gelişmelerin yanında mevcut kurumlar ve nizamlar incelenmektedir.

Eserde anlatılan olaylar her ne kadar 1841’de bitiyor gibi görünse de Mustafa Nuri Paşa tarihinde yer verdiği olayları yaşadığı olaylarla da karşılaştırmaktadır. Söz gelimi, 1827 Navarin olayına yer verdiği bölümde kendi başından geçen (1876) bir olayı zikrederek mukayese etmektedir.⁴⁶

1.2.8. Asım Efendi Tarihi

Osmanlı tarihçiliğinin önemli isimlerinden birisi olan Seyyid Ahmed Asım Efendi (1755-56) tarihinde Gaziantep ilinde doğmuş 1820 yılında vefat etmiştir.⁴⁷ Asım Efendi Antep’te eğitim görmüş, Arapça ve hat dersleri almış, şiir ve edebiyatı öğrenmiş, tanınmış şairlerin de meclislerinde bulunmuştur.⁴⁸ Asım Efendi öncelikle sözlükçülük alanında önemli eserler vermiş, vakanüvislik görevine getirilmesi ile birlikte yazdığı eserlerle tarih alanında ismini duyurmuştur. Sultan Mahmud tarafından III. Selim döneminden başlayarak tarihi yazmak maksadı ile görevlendirilmiş,⁴⁹ daha önce Bâb-ı Âli’ye sunduğu eserin müsveddelerini temize çekerek yeniden padişaha sunmuştur.⁵⁰ Asım Efendi eserini yirmi beşer cüz olarak iki cilt yazdığını, birinci cildinde II. Mahmud’un cülusuna kadar olan olayları anlattığını, ikinci cildin ise bu tarihten başlayarak devam ettiğini eserinde de söylemektedir.⁵¹ Asım Efendi vakanüvis Vasıf Efendi’nin kaldığı yerden olayları yazmaya başlar ve II. Mahmud’un

---

⁴⁶Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l- Vukû’ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, haz. Yılmaz Kurt, (Ankara: Birleşik Yayınları, 2008), 488.

⁴⁷Mustafa S. Kaçalın, “Mütercim Asım Efendi”, *DİA*, (İstanbul: 2006), 200.

⁴⁸A.g.e., 200.

⁴⁹Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, (İstanbul: 2015), s.32.

⁵⁰A.g.e., 30-32.

⁵¹A.g.e., 267.

cülusuna kadar yaşanan olayları yazıp padişaha takdim eder. Eserin ikinci cildinde II. Mahmud döneminde yaşanan olayları anlatmaktadır. Asım Efendi tarihinin ikinci cildinde vakanüvisliğe gelişini anlatırken, ilk önce III. Selim döneminde zamanın kaymakamı Tayyar Paşa'nın onun vakanüvis olması için büyük gayret gösterdiğini söylemektedir.⁵² Vakanüvis Vasıf Efendi hastalandığında III. Selim tarafından göreve getirileceği düşünülmüş olsa da iyileştiği için vazgeçildiğini, ölümünden sonra da yerine Pertev Efendi'nin vakanüvisliğe getirildiğinden eserinde bahsetmektedir.⁵³ II. Mahmud'un cülusu ile birlikte göreve getirilen Asım Efendi ölene kadar görevini sürdürmüştür.

1.2.9. Şānizāde Tarihi

Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi'nin kesin olmamakla birlikte 1771 senesinde Ortaköy'de doğduğu kabul edilmektedir. 1826 yılında vefat etmiştir. Ataullah Efendi medrese eğitimini ikmal ettikten sonra Halıcıoğlu Mühendishanesi ve Süleymaniye Tıp Medresesi'nde tahsiline devam etmiştir. Daha çok tıp alanında telif ve tercüme eserler vermiş olan Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi askerî talim ve eğitime, coğrafyaya, matematiğe dair eserler de tercüme etmiştir. Muhtelif yerlerde müderrislik ve kadılık yapan Şānizāde, 1819-1825 tarihleri arasında devlete resmi vakanüvis olarak atanmış ve vazifesini ifa etmiştir.

Eserin birinci cildinde Şānizāde Ataullah Efendi 1808-1821 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde şehzade ve sultanların doğumu, meydana gelen vefatlar, şehirlerdeki hadiseler, isyanlar, devletin Avrupa devletleri ile olan münasebetlerine, anlaşmalara ve döneme ait savaşlar, isyanlar ve siyasi olaylara yer vermekte, genel olarak eserde tayin, terfi ve tevcihat konularını işlemektedir. Şānizāde eserinde yaşadığı dönemde Osmanlı'nın kanun ve siyasetlerindeki değişim ve dönüşümlerin sebeplerine dair tespitlerde de bulunmaktadır.⁵⁴

---

⁵²A.g.e.,1048-1050.

⁵³A.g.e.,1048-1050.

⁵⁴Şānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarihi*, Yay. Haz. Ziya Yılmazer, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 16-22.

Şānizāde görevi süresince belgelerini gördüğü, bizzat şahit olduğu ve duyduğu olayları Tarih-i Şānizāde adlı eserinde anlatmaktadır. Eserin ilk iki cildi vakanüvislikten önceki dönemi kapsamakta diğer iki cildi ise vakanüvislik yaptığı yıllara ait dönemleri ele almaktadır. Eserinin ikinci cildinde genel anlamda alışıla- gelmiş olaylar olan doğum-ölüm, tayin-terfi, katl-u idamlar, sürgünler, yangınlar, salgın hastalıklar, anlaşmalar ve bu anlaşmalara bağlı yazışmalar, iktisat, tıp ve astronomi ile ilgili konulara yer vermektedir.

Padişahın hoşuna gitmeyen bazı hareketlerinden dolayı (Eylül 1825) vakanüvislikten azledildiğini hakkında çıkarılan Hatt-ı Hümayun'u bilmekteyiz. Daha sonra Bektaşî olduğu iddiasıyla Haziran 1826'da Tire'ye sürülmüş ve aynı senenin Ağustos ayında orada vefat etmiştir. Batı dillerini iyi okuyup konuşabilen Ataullah Efendi, bilimsel tarihin de kapısını aralayan Osmanlı'nın resmi vakanüvislerindedir. Tarih-i Şānizāde dört ciltten oluşmaktadır. Birinci cildi 1867/68, ikinci cildi 1873, üçüncü ve dördüncü cildi ise 1874 senesinde basılmıştır. Ayrıca eserin farklı kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur.

Osmanlı tarih yazımının dönemin olaylarına ve konu dağılımına göre değişiklik gösterdiğini eserin birinci cildinde dile getiren⁵⁵Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi'nin vekayinamesine bakıldığında vakanüvislik görevini kendi zamanına uygun bir şekilde yerine getirdiği söylenebilir. Eserinde sadece tarih ilmi hakkında değil, dönemin padişahlarından, şehzadelerinden, örf ve adetlerinden, Herodot (İ.Ö. 484-420) gibi önemli ilim adamlarından ve tıp alanındaki önemli bilgilerden bahsetmiştir.

---

⁵⁵A.g.e.,22

1.2.10. Gülzar-ı Fütihat

Şirvanlı Fatih Efendi (1779-?) öncelikle devlet adamı olmakla birlikte şair ve aynı zamanda ediptir.⁵⁶ Hayatı hakkındaki bilgiler, bizzat yaşayıp dönemin olaylarına şahitlik ederek kaleme aldığı kendi eserlerine dayanmaktadır.⁵⁷ Klasik tarihçi ekolünden gelmemesine rağmen yaşadığı dönem içerisinde gözlemlediği olayları edebi gücü ile birleştirip kaleme almış ve yaşadığı dönemdeki tarihi olaylar hakkında literatürdeki birçok bilginin zenginleşmesine katkı sağlamıştır.⁵⁸

XIX. yüzyılda kaleme almış olduğu *Gülzar-ı Fütihat* eserinin müellifi olan Şirvanlı Fatih Efendi, Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasının bizzat görgü tanığıdır. Eser Yakınçağ Osmanlı Araştırmaları açısından birinci dereceden kaynak olması nedeniyle büyük önem taşıyan özel tarih niteliğindedir.

Şirvanlı Fatih Efendi'nin *Gülzar-ı Fütihat* adlı eseri Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının yanı sıra Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulması, yeniçerilerin devlete karşı davranışları, Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve Bektaşî önderlerinin İstanbul'dan uzaklaştırılması konusu ile II. Mahmud'un bazı faaliyetleri ve özelliklerini kapsamakta, eserin konusuyla ilgisi olmayan bazı anekdotlar ise "lâhika" ya da "hikâye" başlığı adı altında anlatılmaktadır. Ayrıca yazar eserinde Gürcistan, İran, Rusya, Dağıstan-Şirvan gibi bölgelerden de bahsetmekte ve orada yaşayan kavimler hakkında bilgi vermektedir. Nitekim bu bilgiler tarihin coğrafya bilgisi ile desteklenmesine de güzel birer örnek olmuştur.

---

⁵⁶Mehmet Ali Beyhan, "Şirvanlı Fatih Efendi", *DİA*, (İstanbul: 2010), 39, 210.

⁵⁷A.g.e.,210.

⁵⁸A.g.e.,210-211.

1.3. İnceleme Evreni

XIX. yüzyıl vekayinamelerde tarih kavramı acaba nasıl algılanıyordu?

Bu algının anlaşılır bir şekilde inşası için inceleme evrenini belirlemek açısından tezde birkaç adım takip edilmiştir.

Tarih kavramının tanım ve tarifi. Öncelikle doğrudan ve ilk elden tarih kavramına bakılmıştır. Vakanüvis bir tarih tanımı ve tarifi vermiş midir? Verdiyse nasıldır? Vakanüvis tarih ve akraba kavramları kaç kere kullanmıştır?

Bunun yanında tarih kavramını, ona akraba olan terimler ile birlikte düşünmek ve ele almak söz konusu kavramın ihata ve idrak edilmesini kolaylaştıracağı inancıyla tarih kavramı ile alakalı kelimeler, yakın ve uzak akraba terimler ele alınıp kullanımına bakılmıştır.

Yakın akraba terimler: Menakıbname, kıssa, hikâye, esatir, destan, efsane, vekayiname, menakıp, menkıbe, şahname, ruzname, ruznamçedir. Bu terimlerin bir kısmı açıklanmaya muhtaçtır. *Menakıbname* kısaca övülecek işlerin anlatıldığı tarih eserleridir. *Kıssa* kısaca ders ve ibret alınacak işlerin anlatıldığı tarih eserleridir. *Esatir* (hikâye anlamındaki history ile aynı köktendir) kısaca hikâyeci eserlerdir. *Efsane* kısaca vuku bulmuş olması tarihsel yöntemlerle ispatlanamayacak genellikle sözlü eserlerdir. *Vekayiname* kısaca vakanüvisin iki kısımdan oluşturduğu eserdir. İlk kısmı itibariyle vakanüvis kendinden önceki dönemi anlatırken kompilasyon (derleme) tarih eseri ortaya koyar. İkinci kısım itibariyle içinde yaşadığı kendi dönemini anlatırken bir nevi resmî gazetecilik yapar ve kendinden sonraki tarihçilere tarih malzemesi üretir. *Şahname* ise vekayinamelerin atasıdır ve merkezinde hükümdar bulunan anlatılardır. *Ruzname* gündüktür; *ruznamçe* ise defterdarlıkta günlük hadiselerin yazıldığı küçük defterdir.

Uzak akraba terimler: Mazi, geçmiş, rivayet, hafıza, nisyan, ati, gelecek, istikbal, zaman, hadise, vakıa, vukuat gibidir.

Tarihin anlamı ve amacı: Vakanüvisimiz tarihi araçsallaştırıyor mu? Onun için tarih bir işe yarar mı? Yararsa ne işe yarar? Tarihin amacı ve işlevi nedir? Devletin bekası için tarihi araçsallaştırıyor mu? Tarihi ve eserinin içinde dini unsurları mesaj vermek için kullanıyor mu? gibi sorularla bu bölüm ele alınacaktır.

Nesnellik sorunu: Vakanüvisler, tarihlerini inşa ederlerken işin içine duygularını karıştırmış mıdır? Kişiler ve olaylar hakkında ne kadar sübjektif sıfatlar kullanmışlardır? Dedikoducu mudur? Entrikalarla arası nasıldır? Geçmiş zaman veya kendi zamanının insanlarının şahsi hata ve günahlarını ortaya döker mi? Ayrımcılık yapmış mıdır? Kavimler, zümreler, topluluklar hakkındaki görüşü nedir? Kendi mensup olduğu zümreyi/hizbi anlatıda kayırmakta mıdır? İdeolojik bir yaklaşım sergilemekte midir?

Tarihçilik tarzı: Vakanüvis, “ulaşabildiğim kadarıyla” gibi mütereddit cümleler kuran insan tarihçilik⁵⁹ mi yapar? Yargılayıcı ifadeler kullanarak yargıç⁶⁰ gibi midir? Tüm sebepleri araştırmaya çalışan dedektif⁶¹ gibi mi? Suçlayıcı savcı⁶² gibi mi? Yoksa savunmacı avukat⁶³ gibi midir? Vakanüvis hangi zümreye/hizbe mensuptur? Mütedeyyin midir, dünyevi mi? İdealleri ve dünya görüşü nedir? Vakanüvisin sarayla ilişkisi nasıldır? Devlet kurumlarıyla ilgili görüşleri nelerdir?

Tarihçilik mesleğine bakış: Vakanüvis tarihçiliği itibarlı bir meslek olarak mı görüyor yoksa devlet kademelerinde yükselmek için bir vasıta mı? İlimler tasnifinde tarihi nereye koyuyor? Tarihi edebi bir tür olarak mı yoksa bir bilim olarak mı görüyor?

Tarih üslubu (Kullanılan Dil): Vakanüvisin dili açık mı kapalı mı, sade mi süslü mü? Üslubu nasıl?

---

⁵⁹A. Teyfur Erdoğan “2000’den sonra Türkiye’de Tarihçilik”, 277-302.

⁶⁰A.g.e.,277-302.

⁶¹A.g.e.,277-302.

⁶²A.g.e.,277-302.

⁶³A.g.e.,277-302.

Tarih Bilinci: Vakanüvisin tarih bilinci nasıldır? Tarihin oluşumunu ve gidişini nasıl yorumluyor? Özgür iradeci/rasyonel mi, gerekirci (deterministik) mi, kaderci (fatalistik) mi (tarihin oluş ve gidişini doğrudan doğruya Allah'ın müdahalesi olarak mı yorumluyor? Doğüstü açıklamalarda bulunuyor mu?

Kaynak kullanımı: Vakanüvisin kullandığı kaynaklar nelerdir? Söze, rivayete ne kadar itibar ediyor? Sözü ve rivayeti araştırmadan kullanıyor mu? Yoksa bunlara eleştirel mi yaklaşıyor? Menkıbevi unsurlara yer vermiş midir? Gayrimüslimlerin, ecnebilerin sözüne ve kaynaklarına bakışı nasıldır?

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME ALANI TESPİTİ

2. Tarih Kavramına Yüklenen Anlam

Kavram arkeolojisi, insanların nesnelere verdikleri anlamları tespit ederek yeniden ortaya çıkarır. Kavramlar tarihsel süreklilik içinde ekonomi, din, kültür gibi olaylara yön veren ya da etki eden faktörlerin birleşiminden ortaya çıkar. Bu durumda aynı zamanda kavramlar toplumun bilgi haritalarıdır diyebiliriz. Kavramların anlamlarından yola çıkarak, onlara bu anlamları yükleyen toplumu anlayabilir ve toplumun insanlık tarihi içindeki konumunu saptayabiliriz. Tarih kavramı da geçmişe duyulan merak sayesinde insanların ilgi alanına girmiş, çoğunlukla olayların varlığına ve yokluğuna dair yapılan tartışmalarla gündeme gelmiştir. Peki tüm bu kabul ve reddedişlere konu olan tarih nedir?

Tarih nedir? sorusu günümüze kadar tarihçiler tarafından farklı ve geniş kapsamlı açıklamalara neden olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Edward Carr Tarih nedir? isimli eserinde konuya başlarken bu sorunun çok geniş kapsamlı bir konu olduğunu söylemekte, yaptığı araştırmanın yakından bir inceleme yapıldığında önemsiz görülebileceğine dair yaşadığı endişeleri anlatmaktadır.⁶⁴ İbn Haldun'a (1332-1406) kadar tarih olayları tespit edip kayıt altına almak anlamına gelirken İbni Haldun'la birlikte bu telakkiyi yıkmıştır. İbni Haldun'a göre tarihin görevi geçmişi bize bildirmektir ancak asıl içinde barındırdığı anlam geçmişi incelemek, araştırmak, düşünmek, varlığın ve olayların sebebini ve terkiğini bilmektir.⁶⁵ İngiliz tarihçisi olan George Collingwood tarihin tanımını yaparken tarihin insanın kendisi olduğunu öncelikle kendini bilmesine fayda sağladığını söylemektedir.⁶⁶ March Block ise tarihin

---

⁶⁴Edward Carr, *Tarih nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004) 11.

⁶⁵İbni Haldun, *Mukaddime*, Çev. Z. Kadiri Urgan, (İstanbul: Şark İslam Klasik Yayınları, 1968), 11.

⁶⁶R.G.Collingwood, *Tarih Tasarımı*, 40.

insanları bulunduğu zaman içerisinde uzaklaştırdığını, geçmişteki sırları ortaya çıkardığını ve güzel vakit geçirmek için önemli bir araç olduğunu düşünür.⁶⁷ Geçmiş merak uyandıran bu kavram hakkında XIX. yüzyıl vakanüvislerinin düşünceleri nelerdir? Tarih kavramı hakkında doğrudan bir tanım ve tarif yapmışlar mıdır? Bu kavrama yükledikleri anlam nedir? İncelenen vekayinamelerde kelimenin idrakını kolaylaştırmak amacıyla vakanüvislerin tarih kelimesini ve ona akraba olan terimleri kaç kere ve nasıl kullandığına, kavram hakkında yaptıkları tanımlara bakarak tüm bu soruları yanıtlamaya çalışalım.

Öncelikle Asım Efendi tarih ve akraba kavramları eserinde teknik manaları ile kullanmakta, tarih ilmi hakkında “*ilm-i tarih bir fenn-i celildir ki, anınla ahval-i zemaniyyeye vukuf u ma’rifet hâsıl olur.*”⁶⁸ Cümlesiyle tanım yapmaktadır. Eserinde yirmi sekiz kez “tarih”⁶⁹, sekiz kez “tevarih”⁷⁰ ve altı kez “müverrih”⁷¹, terimlerini kullanmıştır. Asım Efendi eserin ikinci cildinde on dokuz kez “tarih”⁷², altı kez “tevarih”⁷³, altı kez “müverrih”⁷⁴, dört kez “vakanüvis”⁷⁵ terimlerini kullanmıştır. Tarih kelimesini genel olarak eserinde tarih düşmek, geçmiş zaman ve tarih disiplini manasında kullanmaktadır.

---

⁶⁷March Bloch, Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara:1985), 4.

⁶⁸Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, 9.

⁶⁹A.g.e., 10, 11, 13, 15, 23, 48, 49, 120, 122, 146, 147, 191, 221, 223, 268, 300, 516, 530, 543, 590, 593, 733.

⁷⁰A.g.e.,11, 12, 159, 455, 464, 565, 652, 654.

⁷¹A.g.e.,76, 97, 291, 582, 651.

⁷²Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*, haz. Ziya Yılmaz, (İstanbul: 2015), 769, 796, 844, 960, 964, 971, 990, 1071, 1115, 1131, 1154, 1219, 1224, 1233, 1238, 1320, 1323, 1437.

⁷³A.g.e.,745, 748, 849, 1294, 1343, 1357.

⁷⁴A.g.e.,873, 1131, 1135, 1238, 1302, 1412.

⁷⁵A.g.e.,1048, 1051, 1052.

Tarih ilmi hakkında ‘‘Fenn-i tarih, dibacede tafsil olunduğu üzere ervah-ı eslafl ihya ve mu’asirin ve ahlafla medar-ı istirşad ü ihtida olunduğundan başka, feva’id-i ‘adideyi müştemil olmağla, her karn ü tabakada iş bu vekayi-’nüvislik maddesine Devlet-i’aliyye canibinden mezid-i ihtimam ü i’tina olunmak vacib ve vakaniüvis olanların hatırları dağdağa-i me’ař ve ga’ile-i zindegani vü inti’aşdan musaffa kılınmak akdem-i mevajib olduğu, erbab-ı rüşd ü nihaya hüveydadır.’’⁷⁶sözleriyle, tarih biliminin eserin mukaddeme bölümünde detaylı şekilde ağklandığı üzere öndekilerden hayatta olan ruhlara ve zamanımızdakilerden Hakk yolunda gidip hidayete ermek isteyenlere sayısız fayda sağladığını, her çağda ve zeminde iş bu tarih yazarlığına Devlet-i Aliyye indinde özenin arttırılması gerektiğinin vacip olduğunu, tarih yazarlarının gönüllerinin geğim kaygısı taşımaması için huzurda olmak amacıyla iyileşmek saf kılınması gerektiğini ve bu konunun öndekilere, idrak sahibi kişilere ve sonunculara ödev olduğunun aşıkar olduğunu söylemektedir. Tarihin geğmişten ibret alınacak bir ilim olduğundan da bahsetmektedir.

řānizāde Mehmed Ataullah Efendi ise řānizāde Tarihi isimli eserinde her konuyu ayrı bir başlık altında anlatmaktadır. Eserinde beř kez ‘‘tevarih’’⁷⁷, üç kez ‘‘müverrih’’⁷⁸ ifadelerini kullanmıştır. Eserin ikinci cildinde tarih ilminden ziyade farklı konulara yer vermekle birlikte eserinde altmış altı kez ‘‘tarih’’⁷⁹ beř kez de ‘‘tevarih’’⁸⁰ ifadelerini kullanmıştır. Tarih kelimesini řānizāde Mehmed Ataullah Efendi eserinde genellikle geğmiş zaman ve tarih disiplini manasında kullanmakta, tarih ilmi hakkındaki dūřüncelerini eserinin giriş kısmında anlatmakta ve tarihi iki bölüme ayırarak

---

⁷⁶A.g.e., 1051.

⁷⁷řānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *řānizāde Tarihi*, 15, 21.

⁷⁸A.g.e.,21, 23, 37.

⁷⁹A.g.e.,746, 783, 789, 791, 799, 801, 806, 837, 840, 905, 906, 908, 913, 919, 922, 929, 936, 947, 953, 955, 973, 991, 1019, 1032, 1033, 1036, 1045, 1083, 1085, 1086, 1090, 1093, 1097, 1141, 1146, 1148, 1155, 1159, 1163, 1165, 1173, 1174, 1175, 1179, 1181, 1185, 1188, 1190, 1193, 1194, 1195, 1200, 1203, 1205, 1216, 1227, 1230, 1541, 1542, 1546, 1549.

⁸⁰A.g.e., 824, 854,937,1047,1159.

açıklamaktadır.⁸¹Ataullah Efendi “*Tarih ya vekayi-i hakîkiyye-i sâdıkanın yahud hikâyât-ı gayr-i vâkıa-i kâzibenin zabt u naklinden ibaret ve bazı tevârih mebnî ale’z-zunûn olmak mülabesesıyla ‘inne’z-zanne lâ yugnî mine’l-hakkı şey’en’ müddeasınca ekseriya hatâyâ-yı akl-ı beşer ve tasavvurât-ı adîmetü’l-vukû-i gayr-i mu’tebere ile muhtellü’s-sıhhattir*”⁸²sözleri ile tarihin tanımından bahsetmektedir. Yani, Şanizade’ye göre tarih gerçekleşmiş olayların doğrudan kayıt altına alınıp okuyucuya aktarılması ya da vuku bulmamış olayların hikayeleştirilerek kayıt altına alınması ve intikal ettirilmesinden ibarettir.⁸³

Dönemin önemli devlet adamları ve vakanüvislerinden olan Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet isimli eserinde tarih ilminin tanımı ve önemi hakkında bilgi vermekte ve tarih yazarlarına bu konu hakkında nasihatte bulunmaktadır. Tarihin tanımını yaparken eserinin birinci cildinde “*İlm-i târih efrâd-ı nâssı vekayı’ u meâsîr-i mâziyyeye ve vükelâ ve havassı hafâya ve serâir-i mukteziyyeye muttali’ idiüb nef’î âmme-i âleme âid u râcî’ olduğundan makbûl u mergûb bir fenn-i kesîrîl-menâfi’dir*”⁸⁴Bu cümleden anlaşıldığı üzere Ahmed Cevdet Paşa’ya göre tarih halkı geçmişte yaşanan olaylar hakkında aydınlatmakta, devlet adamlarına da öğrenmeleri gereken sırlar hakkında bilgi vermekte olduğu için herkese faydalı bir ilimdir.

Eserin ilk cildinde altmış dokuz kez “tarih”, iki kez “vakanüvis” terimlerini kullanan Cevdet Paşa eserin ikinci cildinde otuz sekiz kez “tarih”, iki kez “vakanüvis” terimlerini kullanmıştır. Yazar eserin üçüncü cildinde, seksen kez “zaman”, otuz iki kez “tarih”, yedi kez “vakanüvis” terimlerini kullanmıştır. Cevdet Paşa eserin dördüncü cildinde, on sekiz kez “tarih”, iki kez “tarihçi”, iki kez “vakanüvis” terimlerini kullanmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, eserin beşinci cildinde on sekiz kez “tarih”, iki kez “tarihçi” terimlerini kullanmıştır. Cevdet Paşa, eserin altıncı cildinde tarihçilik anlayışı ile ilgili ciddi eleştirilerde bulunmakla birlikte otuz üç kez “tarih”,

---

⁸¹A.g.e.,14.

⁸²A.g.e.,14.

⁸³A.g.e.,14.

⁸⁴Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.1, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet, 1309), 15.

on iki kez “vakanüvis”, iki kez “tarihçi” terimini kullanmıştır. Bu terimlerin genelini Ahmed Cevdet Paşa geçmiş zaman, tarih ilmi-disiplini (*fenn-i tarih*), tarih kitabı ve tarih düşmek manasında kullanmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa Maruzat isimli eserinde bir kez “vakanüvis” ifadesini kullanmakta, tarih hakkında tanım veya tarif yapmamakta Tezakir isimli eserin ilk cildinde ise iki kez “vakanüvis”⁸⁵, iki kez de “müverrih”⁸⁶, ikinci cildinde ise otuz üç kez “tarih”⁸⁷, bir kez de “vakanüvis”⁸⁸ terimlerini kullanmıştır. Vakanüvis ve müverrih kelimelerini terimsel anlamları ile tarih kelimesini ise genellikle geçmiş zaman ve gün belirtmek maksadıyla kullanmıştır. Tarih ilmi hakkında bazı bilgiler vermiş ancak tarih kavramı hakkında tarif yapmamıştır. Cevdet Paşa Tezakir adlı eserinin üçüncü cildinde, yirmi iki kez “tarih”⁸⁹, iki kez “müverrih”⁹⁰ terimlerini kullanmıştır, Cevdet Paşa eserin son cildi olan dördüncü cildinde ise yüz yetmiş bir kez “tarih”⁹¹, altı kez “tevarih”⁹², iki kez “vakanüvis”⁹³ kavramlarını kullanmıştır.

---

⁸⁵Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir*, 3.

⁸⁶A.g.e.,151.

⁸⁷A.g.e.,12, 14,18, 32, 38, 39, 44, 46, 56, 105, 116, 142, 143, 144, 168, 183, 185, 186, 187, 198, 206, 214, 215, 246, 251, 274.

⁸⁸Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, Yayınlayan: Cavid Baysun, (Ankara: TTK. Yay., 1953), 38.

⁸⁹Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir 21-39*, Yayınlayan: Cavid Baysun, (Ankara: TTK. Yay., 1986), 10, 32, 33, 35, 37, 39, 43, 54, 68, 71, 75, 82, 108, 137, 179, 183, 230, 233.

⁹⁰A.g.e.,69, 233.

⁹¹Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir 4*, Yayınlayan: Cavid Baysun, (Ankara: TTK. Yay., 1991), 3, 6, 14, 26, 38, 71, 72, 74, 96, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 128, 129, 130, 133, 134, 137, 148, 149, 150, 158, 159, 161, 166, 167, 183, 194, 202, 204, 206, 207, 216, 217, 218, 222, 223, 224, 225, 228, 229, 231, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 253, 256, 257, 258, 264, 265, 269, 271, 273, 283.

⁹²A.g.e.,116, 192, 204, 226, 239, 241.

⁹³A.g.e.,3, 223.

Bazı vakanüvisler ise tarih ilmi hakkında herhangi bir tanım veya tarife eserinde yer vermemiş konuya doğrudan giriş yapmayı tercih etmişlerdir. Örneğin, Vakanüvis Ahmed Vefik Paşa *Fezleke-i Tarih-i Osmani* adlı eserinde tarih ilmi veya ilminin önemi hakkında herhangi bir bilgiye yer vermemektedir. Konuya doğrudan giriş yapmakta ve eserinde üç kez “müverrih”,⁹⁴ iki kez de “vakanüvis”⁹⁵ ifadelerini terimsel anlamlarıyla kullanmaktadır. Nitekim Şirvanlı Fatih Efendi’de Ahmet Vefik Paşa gibi *Gülzar-ı Fütihat* adlı eserinde tarih kavramı hakkında doğrudan bir tanım veya tarif yapmayan vakanüvislerdendir. Dönemin vakanüvislerinden olan Abdurrahman Şeref Efendi, kitabına başlarken tarihin tanımı, tarih ilmi veya tarih ilminin önemi hakkında herhangi bir bilgiye yer vermemekle birlikte doğrudan konuya giriş yapmaktadır.

İncelenen vekayinameler ışığında dönemin vakanüvislerin ortak çıkarımına bakarsak tarih kelimesine tek bir mana yüklemek mümkün olmayacaktır. Ancak incelenen eserlere göre vakanüvislerin ortak görüşlerine bakarak iki tanım yapmak mümkündür. XIX. Yüzyıl vakanüvislerine göre ilk olarak tarih; gerçekleşmiş olduğunu kabul ettiğimiz ama tarihçiler tarafından biçimlendirilmemiş ya da keşfedilememiş geçmiş düşüncesidir. İkinci tanımı ise tarihçilerin belgelere ve kanıtlara dayanarak şekillendirmeyi hedefledikleri geçmiş imgesidir.

---

⁹⁴Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, yay. haz. Şakir Babacan, (İstanbul: 2011), 114, 210, 260.

⁹⁵A.g.e., 114, 259.

2.2. Tarihin anlamı ve amacı

Tarih; geçmişten günümüze kadar yaşanan olayların bütünüdür. Geçmişte yaşanan olayları anlayıp tecrübelerden yararlanarak bizi geleceğe hazırlamaktadır. İbni Haldun Mukaddime isimli eserinde tarih ilminden bahsederken bütün toplumların bu ilme çok önem verdiğini hatta hükümdarların tarih bilgisine sahip olmak için yarıştıklarını söyler.⁹⁶ Edward Carr tarihin yalnızca toplumun bütünlüğünü sağlamadığını aynı zamanda toplumun geleceğini de kurduğunu söyler.⁹⁷Carr'a göre eğer toplum kendi kültür zeminini geçmişi öğrenerek güçlendiremez ve geleceğini iyi bir şekilde planlayıp kurmazsa yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Biz neden tarih öğrenmeliyiz? Tarihin anlamı ve amacını XIX. Yüzyıl vakanüvislerinin nasıl yorumladığına incelenen vekayinameler ışığında bakalım.

Öncelikle Asım Efendi Asım Tarihi isimli eserinde “*ve me lem yette'iz bi-men sebekahu it-te'aze bihi men lahikahu*”⁹⁸Arapça sözü ile kendisinden önceki olaylardan ibret almayanların ibretlik olacağını söylemekte, ‘*İza ma tale a't tarihi şahsun ra'e'd-dünya ve ebsara külle hinin ve yekfi nazıra't-tarihi ünsen, müşahedetü'l-e' immeti ve'r-rasuli*’⁹⁹kıtasında da bir kişi tarihi mütalaa ettiğinde her anından ibret alır demektedir. Tarihin amacının geçmişten ders çıkartmak olduğunu söyleyen Ahmed

---

⁹⁶İbni Haldun, *Mukaddime*, 65.

⁹⁷Edward Carr, *Tarih Nedir?*, 12.

⁹⁸Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, 13.

⁹⁹A.g.e.,13.

Asım Efendi,¹⁰⁰ tarihi okuyan insanın geçmiş zamandan ibret alacağına, bunun için devlet başkanlarına ve peygamberlere bakmasının yeterli olacağına vurgu yapmaktadır.¹⁰¹ Eserin ikinci cildinde tarih ilmi hakkında, geçmişin ruhunu yeniden canlandıracağını, gelecek nesli doğru yola götüreceği ve hakikate ulaştıracak bir ilim olduğu gibi bunun dışında birçok faydası olduğunu da söylemektedir.¹⁰²

Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi ise eserinde tarih ilminin açıklamasını yaparken iki tanıma başvurur, tarihi de iki bölüme ayırmaktadır. Birinci bölüm, tevarih-i mukaddese (kutsal tarihler), ikinci bölüm ise umumi tarihlerdir. Birinci bölüm olarak adlandırdığı tevarih-i mukaddese kısmı Hz. Muhammed'in, ondan önce yaşamış olan diğer peygamberlerin hikâyelerinin ve evliya menkıbelerinin anlatıldığı kısımdır. Bu bölümde anlatılan konuların kaynakları semavi kitaplar, peygamberlerin tanıklıkları ve ilim sahibi insanların bilgileridir. İkinci bölüm olarak adlandırdığı umumi tarihler kısmı ise devlet ve devleti yönetenlerin içinde buldukları haller, milletlerin yapıları ve geçmişte yaşamış oldukları olaylardır. Eserinde tarih ilmi ve anlatımı hakkında önemli bilgiler veren Ataullah Efendi bunun dışında sanayi tarihinden de bahsetmektedir. Sanayi tarihinin, icatları ve bu icatların faydalarını anlamaya yardımcı olduğuna vurgu yaparken, bazı aletlerin nasıl kullanılacağını kavrayıp öğrenmemize de yardımcı olduğunu belirtmektedir.¹⁰³

Mustafa Nuri Paşa eserini gelecek nesillere bir yadigâr bırakmak için yazdığını belirtir ve Osmanlı'nın başlangıcından beri siyasi idare ve nizamalarda değişmelerin yaşandığından bahsederek bu noktadan hareketle sebeplerin hakikatlerini ve olayların neticelerini açıklamak için (risâle-i müstemendâne)sini yazmaya başladığını söyler.¹⁰⁴

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet isimli eserinde insanın doğasında çok eski geçmiş ve gelecek zamanı bilmek isteğinin olduğunu ve tarih ilmine bu sebeple bile insanın

---

¹⁰⁰A.g.e.,13.

¹⁰¹A.g.e.,13.

¹⁰²Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*, 1051.

¹⁰³Şānizade Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizade Tarihi*, 14

¹⁰⁴Mustafa Nuri Paşa, *Netāyicü'l- Vukū'āt Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, 17.

manevi olarak ihtiyaç duyacağına eserinde vurgu yapmaktadır.¹⁰⁵ Ona göre tarih ilmi, insana yaşayıp gözlemleyerek öğrenemeyeceği şeyleri öğrenme fırsatı verir. Eserinde “İlm-i târihten garaz-ı aslı vuk’uatın sıdk ve kezbine ve esbâb-ı hakikiyesine vukûf ile mucib-i teyakkız ve intibah olacak malûmat-ı iktisâbından ibâret olmağın...”¹⁰⁶Sözlerine yer verirken tarihin amacının hakikati araştırıp bulmak olduğu söylemektedir. Tarih okumanın amaçlarından ve faydalarından bahseden Cevdet Paşa eserinde tarihin asıl amacının ders vermek olduğunu ve tarihçinin eserini nesnel bir şekilde kaleme alması gerektiğini söylemekte, kendisinin de bu kurallara uyarak cesaret edip tarih yazdığını eserinde açık bir şekilde dile getirmektedir.¹⁰⁷

Eserin üçüncü cildinin son kısımlarında nutuk başlığı altında düşüncelerini anlatan Ahmed Cevdet Paşa dünyanın zaman içerisinde yenilenip değişime uğrayacağını ancak devletin, milletin ve vatanın her daim baki kalacağını söylemektedir. Kendisinin görevde bulunduğu zaman içinde yazdıklarını kaleme alırken içinde bulunduğu zamanı değil gelecek kuşakları düşündüğünü¹⁰⁸ söyleyen Ahmed Cevdet Paşa’nın cümlelerinden anlaşıldığı üzere tarihe yazılan bilgilerin geleceğe fayda sağlaması gerektiğine inanmaktadır.

Hicri 1219 senesi olaylarından bahsetmeden önce Cevdet Paşa, eserin bu bölümüne Besmele ile başlamakta, tarihini yazmakta olduğu bu olayların herkes için iyi bir ders olacağını, önceki yüzyılda yaşanan güçlüklerle günümüzde görülen gelişmelerin karşılaştırıldığını söylemekte, bu konuların anlatılmasının sayesinde zamanın padişahı ve dönemin devlet adamlarının görevlerinde başarılı olabileceklerini anlatmaktadır.¹⁰⁹

Ahmed Cevdet Paşa’ya göre tarihin amacı olayları anlatmaktan ziyade geçmişi öğrenip olaylardan ders çıkarmak, geleceğe fayda sağlamaktır. Maruzat isimli eserinde de kendi döneminde yaşayan devlet adamlarının ya da halkın hatalarına karşı yapmış olduğu sert eleştirilerden anlaşılmaktadır. Geçmişte yaşanan tarihi olaylardan ders

---

¹⁰⁵Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.1, 2.

¹⁰⁶A.g.e.,14.

¹⁰⁷A.g.e.,2.

¹⁰⁸A.g.e.,227.

¹⁰⁹A.g.e.,652.

alınarak ileriye dönük hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ahmed Cevdet Paşa'nın yazdıklarından anlaşıldığına göre, tarih her topluma özellikle devlet erkânına geçmişte yaşanan gizli olayları öğrenip ders almak gibi önemli bir fayda sağlamalı beraberinde halka da yol gösterici bir bilim olmalıdır

Ahmed Cevdet Paşa Tezakir isimli eserinin birinci cildinde yazdıklarından anlaşıldığı üzere tarihin yaşayan tüm topluluklara özellikle de devlet erkânına fayda sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Cevdet Paşa'ya göre tarihin amacı yalnızca geçmişe dair olayları anlatmak değil, olayları doğru ya da gerçekliğiyle anlatıp ders çıkarmaktır.¹¹⁰

Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa isimli eserinde de tarihin hikmetinin dikkatle düşünülmesi gerektiğinden olayların sonucu anlatırken sık sık bahsetmiştir. Eserinde anlattığı olayların sonunda çoğunlukla öğüt verir. Örneğin Ümeyye oğullarından bahsederken *“Ukbe'nin oğlu Velid ve As'ın oğlu Said gibi Ümeyye oğullarının büyüklerinin, ona uymasına şaşılması da Aşere-i Mübeşşereden olan Hazreti Talha ve Zübeyir'in Medine'de Hazreti Ali'ye biat etmişken, Mekke'de ayaklanan halka katılmaları zihinlere hayret verecek hallerdendir. Bu gibi garip haller insanın insanlık dolayısıyla düştüğü hata ve gafletlerdir.”*¹¹¹Sözleriyle yaşanan olayları sebep ve sonuçlarıyla ders çıkarır nitelikte anlatmaktadır.

XIX. Yüzyıl vakanüvislerinin çoğu faydacı tarih anlayışıyla eserlerini kaleme almışlardır. Onların görüşlerine göre öncelikle tarih geçmişi öğrenerek geleceğimize yön veren önemli bir ilimdir. Tarih yalnızca geçmişte yaşanan olay ve olguları anlatmaz aynı zamanda olayları tüm hakikatleri ile doğru bir şekilde aktarıp ders çıkarmamızı sağlayan faydalı bir ilimdir.

---

¹¹⁰Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir* 21-39, 227.

¹¹¹Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa* Cilt 3. haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1985), 21.

2.3. Nesnellik Sorunu

Tarih geçmişle ve tarihçinin geçmiş hakkındaki düşünceleri ile karşılıklı ilişki içerisindedir. Tarihçi öncelikle olayları ve olguları tespit etmekte ve olaylar arasındaki bağlantıları dikkate alarak onları yorumlamaktadır. Tarihte belli sebepler neticesinde birtakım olaylar yaşanmış ve bitmiştir ancak tarihçi zikredilen olayları yazıya aktardığında anlatılan konuya az veya çok sübjektivite girer. Nesnel bir olayın özünden uzaklaşıp görecelik kazanması kesin sonuca ulaşma imkânını da ortadan kaldırır. Tarihin, tarihçinin ürün vermesiyle hayat bulduğu bir inşa alanı olduğunu kabul ettiğimiz noktada öznellik ve nesnellik sorunu gündeme gelmektedir. Nesnellik nedir? Tarihçi tüm bunları yaparken nesnel olabilir mi? XIX. yüzyıl Osmanlı dünyasında ve Osmanlı vekayinamelerinde nesnellik algısı nasıldır?

Tarihçilerin ortak görüşlerine bakıldığında nesnellik aslında tarihçinin elinde bulunan belge, doküman gibi kanıtları dürüst davranarak yorumlamasıdır diyebiliriz. George Colingwood tarihin geçmişten günümüze kadar ulaşılan kanıtların yorumlanmasıyla meydana geldiğini söyler.¹¹² Bilindiği gibi, tarihsel veriye göre inşa faaliyetini tarihçi yorumlama kısmı ile gerçekleştirmektedir. Özetle tarihçi kanıtları kullanarak dünü anlamaya çalışmakta ve bugünde yorumlayıp inşa etmeyi amaçlamaktadır. İşte tarihçinin kanıtlar aracılığıyla geçmişi anlamaya çalışıp olayları aslına uygun olarak anlatmaya çalışması onun nesnellığın peşinde olduğunu göstermektedir. Edward Carr, tarihçilerin topladıkları verileri kendi donanım ve deneyimlerine göre inceledikleri ve olayları bu bağlamda anlamaya çalıştıkları için genelde farklı sonuçlara ulaştıklarını söyler.¹¹³ Ona göre, tarihçi araştırma yaparken kendi inancını, beklentilerini ve çıkarlarını araştırmasının dışında tutmalıdır ancak müverrihlerde kendi tarihlerini yaşayan insanlardır. Kendi doğalarını tanıyıp tarihsel bilinci kavradıkça nesnellik

---

¹¹²R.George Colingwood, Tarih Nedir?, 106-108.

¹¹³Edward Hallet Carr, Tarih Nedir?, 17.

konusunda mesafe kat etmiş olacak ancak içinde buldukları koşullardan tamamen uzaklaşarak nesnel tarihi yazamayacaklardır.¹¹⁴

XIX. yüzyıl Osmanlı vakanüvislerinin eserlerinde bahsettiklerinden yola çıkarak genel bir tanım yapacak olursak, nesnellik; tarihçilerin olayları doğrudan kayıt altına alarak tarafsız bir şekilde yorumlayıp okuyucuya aktarması ve bunu yaparken de denetleme unsuru olarak eleştiriye kullanmasıdır diyebiliriz. Peki, XIX. yüzyıl vakanüvislerinin nesnellik algısı nasıldı? Vekayinamelerini yazarken bahsettikleri kurallara uyarak nesnel olabildiler mi? sorularını incelenen vekayinamelere bakarak cevaplamaya çalışalım.

Öncelikle Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet adlı eserinde vakanüvislik görevinden ve tarihçilik anlayışından bahsederken başlık olarak konuyu ele almakta ve açıklamaktadır. Cevdet Paşa geçmiş zamandan beri Osmanlı Devleti'nde yaşanan olayları doğru olarak kayıt altına almaya özen gösterildiğini, vakanüvislik görevinin öncelikle devlet içinde denenmiş ve sır vermeyecek kişilere verilmesine dikkat edilmiş olduğunu söylemektedir.¹¹⁵ Öyle ki Ahmed Cevdet Paşa devlet erkânının vakanüvislerden bir şey gizlemediğini, onların da olan biteni doğrudan eserlerinde anlattığını söylemekte fakat zamanla bu anlayışın değiştiğinden tarihçiliğe önem verilmediği ve vakanüvislerin mecmua yazan merak sahipleri gibi duydukları her şeyi kaleme aldıklarından şikâyet etmektedir.¹¹⁶ Eserinde anlattıklarına bakıldığında tarihçinin tarafsız olması gerektiğini ve denetleme unsuru olarak eleştiriye kullanmaları gerektiğini sıklıkla vurgulamakta ve tarihçiliğin faydalı bir şekilde yapılması için de vatan ve millet sevgisinin şart olduğunu belirtmektedir.¹¹⁷ Bu konuyla ilgili olarak Tezakir adlı eserinde de Cevdet Paşa, tarihçinin tarafsız olması gerektiğini yer yer söylemekte veya ima etmektedir. Cevdet Paşa'ya göre tarihçi olayları nesnel bir şekilde incelemelidir. Eserlerini kaleme alırken genel anlamda bu

---

¹¹⁴A.g.e., 18.

¹¹⁵Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C IV, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet, 1309),15.

¹¹⁶A.g.e.,19.

¹¹⁷Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, 74.

kurallara dikkat etmekte “*bu cildin şamil olduğu vekayinin beyan ü hikâyenin dahi mukaddem ki cildlerde olduğu gibi kavaide-i bi tarafı ve bi garaziye ez-her-cihet ve kemal derecede riayet kılınmıştır*”¹¹⁸” sözleri ile bu düşüncelerini belirtmektedir. Ahmed Cevdet Paşa eserini yazarken her ne kadar nesnel olduğunu ve tarih yazarlarının da tarafsız ve nesnel olması gerektiğini savunsa da yer yer Osmanlı Devleti hakkında övgü dolu cümlelerde bulunmakta, taraflı ve inancını olaylardan soyutlayamayan cümleler kullanmaktadır.

Ahmed Cevdet Paşa olayları anlatırken tarihçilerin insafli olması gerektiğini eserinin bazı bölümlerde sık sık vurgulamaktadır. Örneğin vakanüvis Asım Efendi’yi eleştiren Ahmed Cevdet Paşa, Gazi Hasan Paşa’ya eserinde büyük bir donanma ile Karadeniz’e çıkmış olsa dahi gemi levendlerine tedarikte ihmal gösterdiğini, hiç silah kullanmamış kişileri gemilere soktuğunu söylediği için sert eleştirilerde bulunmaktadır. Dönemin koşullarına göre yaptığı işin zaruri olduğunu dile getirmekte ve Hasan Paşa gibi gazi emiri gözden düşürmenin insaf kurallarına uymadığını söylemektedir.¹¹⁹ Örneğin Vasıf Efendi’nin Kırım meselesinden bahsederken, Osmanlı askerine “korkak ve gevşek” demesini de eleştiren Ahmed Cevdet Paşa, bu sözlerin sakat bir söz olduğunu söyleyerek kendi gözlemlerine göre Osmanlı askerinin Deli Petro’yu kuşatan bahadırların evlat ve torunları olduğunu onlara korkak ve gevşek denilmesinin akıl ve insaf sahibi hiçbir insana yakışmadığını söylemektedir.¹²⁰ Nitekim Vasıf Efendi’nin ve birçok vakanüvisin Osmanlı Devleti ve ordusu hakkında yaptığı sert eleştirilere karşı çıkması, devlet ve devlet erkânından bu sözlere karşılık eserinde sürekli olarak övgü dolu cümlelerde bulunması, Cevdet Paşa yaşadığı dönemi yazıya aktarırken nesnel bir şekilde doğruları okuyucuya anlatmış mıdır sorusunu akla getirmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet adlı eserin üçüncü cildinde de Osmanlı vakanüvisti olan Cavid Ahmed Bey’in Serdâr-ı Ekrem Hasan Paşa’nın tarih yazısından bahsederken, Hasan Paşa’nın kusurlarını kabul ettiğini söylemekte ancak yine de

---

¹¹⁸Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir* 4, 74.

¹¹⁹Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.II, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet 1309), 123.

¹²⁰Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.III, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet 1309),272.

vakanüvislerin bunları yazmasının insafsızlık olduğunu, olanı biteni doğrudan ve sert bir dille ve serbestçe yazmasının İstanbul nezaketinden uzak yabanilik ve olağan üstü bir davranış olduğunu dile getirmektedir.¹²¹ Eserinde tarihçinin doğruları aktarması gerektiğine sürekli olarak vurgu yapan Cevdet Paşa'nın bu cümleleri yazarak, tarihçi doğruları aktarmalı ancak insaf duygusu ile eksik bilgi mi vermelidir demek istemektedir acaba eksik bilgi doğru bilgi midir? Peki, Cevdet Paşa'nın da dediği gibi tarihçi olayları anlatırken nesnel ve tarafsız olmalıysa, tarihçi eserini kaleme alırken insaf duygusunu içinde barındırmalı mıdır? Eğer bu duyguyu içinde barındırırsa nesnel olmaya devam edebilir mi?

Nitekim müverrihleri eleştirmekte ancak Ahmed Cevdet Paşa'da eserinde kimi zaman övgü dolu bazen de dedikodu niteliğinde yazılara yer vermekte dönemin devlet adamlarını aşağılayıcı cümleler kullanmaktadır. Örneğin Ziya Paşa'dan bahsederken malının çoğunu eşinin üzerine yaptığını, eşinden çok korktuğunu hatta bunu ahbabları ile yaptığı gizli sohbetlerde dile getirdiğini yazar.¹²² Eserinde Osmanlı Devleti ve İngilizler hakkında övgü dolu sözler söyleyen Cevdet Paşa, Osmanlıların sözüne güvenilir ve övünülecek bir millet olduğunu söylemektedir. İngilizlere olan yakınlığını da onların kendini bilir sözüne güvenilir insanlar olduğundan kaynaklandığını anlatmaktadır.¹²³

Vekayinamelerin çoğunda devlet adamlarına ve padişahlara övgü dolu ifadelerin bulunmasına rağmen Ahmed Cevdet Paşa'nın Maruzat adlı eserine baktığımızda zaman zaman bizce nesnel davranmakta, padişahlar, devletin ileri gelenleri ve Osmanlı tebaası hakkında sert tenkitte bulunmaktan çekinmemekte hatta eserinin bazı bölümlerinde kendisini dahi yanlışa düştüğü için eleştirmektedir. Bu konu ile ilgili olarak eserine başlarken Reşid Paşa'nın (1800-1858) devlet için pek çok önemli insan yetiştirdiğini, Âli Paşa'nın (1815-1871) ise önemli ilim ve devlet adamlarını yetiştirmekten ziyade, yetişip fayda sağlayacak olanların da yollarına engel olduğunu

---

¹²¹A.g.e.,235.

¹²²Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.V, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet 1309), 272.

¹²³A.g.e.,287.

dile getirmektedir.¹²⁴ Tercüme odalarında yetiştiği zamanlarda memurin ve hulefanın tamamen Ehl-i İslam olduğunu söyleyen Cevdet Paşa, Âli Paşa zamanında buraya Ermenilerin alındığını Âli Paşa'nın sırf kendisine rakip olmalarını istemediği için Ehl-i İslam olanları buraya getirmediğini sert bir şekilde yazmaktadır.¹²⁵ Eserlerinin bazı bölümlerinde Osmanlı padişahları hakkında çok kötü yorumlar yapılmasını doğru bulmadığını söylese de Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa isimli eserinde Osmanlı padişahları hakkında da yer yer sert tenkitlerde bulunmaktadır. Özellikle Yıldırım Bayezid hakkında içkiye düşkün olduğu, Osmanlı halkı gözünde çirkin bir duruma düştüğünü, onun döneminde zevk, sefa ve hevse meyledenlerin çoğaldığını ve rüşvetin arttığını söylemesi dikkat çekmektedir.¹²⁶

Tezakir adlı eserinde de Ahmed Cevdet Paşa olayları anlatırken dedikodu niteliğinde cümleler kullanmakta insanların şahsi hatalarından da bahsetmektedir. Tezakir'de mali buhrandan bahsederken, mali buhran ve ahlaki çöküntü arasında bağlantı kurmakta, Fuad Paşa ya da Âli Paşa gibi devlet kademelerinde bulunan insanların sefaya düşkünlüğü ve aşırı tüketim hırslarının halkı da etkilediğini, halkın geleceğini düşünemez hale geldiklerini, masrafların arttığını, devlet maliyesini koruyamadıklarını söylemekte ve devlete zarar verdiğini dile getirmektedir.¹²⁷ Eserinde öz eleştiri de yapan yazar "*Madem her şeyin doğrusunu söylemek iltizam olundu kendi halimi de arz etmeliyim. Onlara karşı olmama rağmen ben bile bazen onlara karışmaktan geri kalmadım.*"¹²⁸sözleri ile kendisinin bile bazen bulunduğu toplumda yaşanan bu değişime ayak uydurmak zorunda kaldığını açıkça dile getirmektedir.

Eserlerinde olayları kaleme alırken denetleme unsuru olarak eleştiriye kullanan Cevdet Paşa dönemin vakanüvisleri hakkında görüşlerini belirtmekte ancak yer yer kendisiyle çelişen cümleler yazmaktadır. Örneğin; Vasıf Efendi'yi eleştirirken onun her konuyu

---

¹²⁴Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, (İstanbul:1980), 1.

¹²⁵A.g.e.,1-2.

¹²⁶Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 6*, haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları),315.

¹²⁷Ahmet Cevdet Paşa,*Tezakir*, 20.

¹²⁸A.g.e.,9.

bulunduğu dönemin politikasına göre uydurarak kaleme aldığını söylemekte ve sözüne inanılmayacağını vurgulamaktadır.¹²⁹ Aynı zamanda Vasıf Efendi'nin Gazi Hasan Paşa hakkında eserlerinde yazdıklarının birbirini tutmadığını, tarihin bazı yerlerinde Hasan Paşa'yı suçladığını bazı yerlerinde ise keramet sahibi olduğunu söyleyerek övmeye ileri gittiğini belirtmekte ve bu tutarsızlıkları yüzünden gözden düştüğüne vurgu yapmaktadır.¹³⁰ Cevdet Paşa hem hakikati anlatmadığını söyleyerek Vasıf Efendi'nin sözlerinin tutarsızlığını eleştirmekte hem de Vasıf Efendi'nin savaşlarda orduya katıldığını, Enveri'nin vakanüvislik yapamadığını düşündüğü için Vasıf Efendi'ye Kaymakam Paşa ile emredip vakanüvis olarak görevlendirdiğini, onun eserlerini açık bir ibare ve müdahalesizce kaleme aldığını da söylemektedir. Cevdet Paşa Şānizāde'nin eserlerini yazdığı dönemde tüm eserlerin padişaha arz edildiği ve onun müsaadesi olmadan eserlerin yayınlanmadığını da söylemektedir.¹³¹ Eserin o dönemde padişahlar tarafından incelenip onun isteği üzerine yayınlanması, acaba eserler taraflı yazıldı mı ya da eksik bilgi söz konusu mu? sorularını akla getirmekte dönemin tarihçilerinin nesneliliği konusunda akılda soru işareti bırakmaktadır. Ayrıca, Vasıf Efendi ve Enveri'yi tarihi açıdan çelişkili bilgiler vermekle suçlamış, Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi'nin ise yer yer yazdıklarında taraflı olduğunu düşündüğünü söylemiş ancak zaman zaman eserleri hakkında verdiği övgü dolu bilgilerle de tutarsızlık göstermiştir.

Özellikle vakanüvis Asım Efendi ve Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi hakkında eserinde bilgi vermekte, yer yer övgü ile bahsedip yazdıklarını doğrularken yer yer eleştirmekte ve yazdıklarını yalanlamaktadır. Örneğin 1196 senesinde İstanbul'da çıkan yangınlardan bahsederken Şānizāde'nin makalesini kaynak olarak göstermekte, Karigoruos Patriği'nin ölümünden bahsederken yine “*Şānizāde diyor ki: Patriğin ölüsü üç gündür asılı durduktan sonra denize atılması bizzat padişah tarafından Yahudi milletine emredilerek, onlar da kokmuş cesedi alıp denize açılarak, Rumlar*

---

¹²⁹Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.II, 235.

¹³⁰Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.II, 235.

¹³¹Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.V, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet 1309), 272.

*almasınlr diye karnını yarıp ve taş bağlayarak öylece denize attılar.*¹³² *Vaka'nüvis Esad Efendi bu fıkranın üzerine (Haşa bu iş asla padişahın emri ile değil olsa olsa aşağılık kişilerin uydurmasıdır) diye yazmıştır.*¹³³ *Hakikaten o devrede böyle siyasi kaidelere uymayan işler hep Halet Efendi'nin fesatlıklarındandır.*¹³⁴ diye eserin bazı bölümlerinde bilgilerin hatalı olduğunu söylemektedir. Tarih yazarlarının kendi dönemlerinde başta gelen kişilerinden, bazı sebeplere dayalı olarak nefret ettiğini ya da değerlendirdiklerini anlatmakta,¹³⁵ bu durumda o dönemde yaşanan olaylar hakkında doğru yargıya varılamayacağını söylemektedir.¹³⁶

Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi ise eserlerini yazarken tarihçilerin tarafsız olmasından yana olduğunu vurgulamaktadır. Olayların yaşanıldığı dönemde gelecekteki nesillerin hakikatleri öğrenebilmesi için nesnel bir şekilde anlatılması gerektiğine vurgu yapar. Şānizāde; eğer gerçek bilgi yaşanan dönemde aktarılmazsa ileride hakikatin anlatılmasının imkânsız olduğunu, olayların efsane şeklinde aktarılacağını da söylemekte ve asla gerçek bilgiye ulaşamayacağını düşünmektedir.¹³⁷

Ahmed Asım Efendi eserlerinde tarihçilerin nesnellik algısı hakkında yorum yapmamakta ancak eserinde devlet erkânını tenkit etmekten kaçınmamakta¹³⁸ özellikle ulemanın kendisiyle alay etmesine gücendiğini dile getirmektedir.¹³⁹ Doğruluğa önem verdiğini söyleyerek nesnel olmaya özen göstermektedir. Örneğin Şānizāde Ataullah Efendi'nin ismini özellikle zikretmekte, şeyhülislam olduğu zamanlarda her ne kadar kendisine karşı düşmanlık beslemiş olsa da doğruyu inkâr etmemesi gerektiğini,

---

¹³²Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.VI, 374.

¹³³A.g.e.,374.

¹³⁴A.g.e.,374.

¹³⁵A.g.e.,374.

¹³⁶A.g.e.,374.

¹³⁷Şānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarihi Cilt I*, 15.

¹³⁸Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*, 102.

¹³⁹A.g.e., 102-108.

Şānizāde'nin III. Selim'den yana taraf olduğunu hatta kendisinin yaşayabileceği bazı sorunları dahi önlediğini anlatmaktadır.¹⁴⁰

Diğer vekayinamelerden de alışık olduğu üzerine bazı padişahlar hakkında övgü dolu sözler söyleyen Asım Efendi, I. Abdülhamid'in Allah'ın veli kullarından olduğunu dile getirmektedir.¹⁴¹ Bu bizce nesnelliği ciddi şekilde zedelemektedir. Hristiyanları sevmemekte, İngilizlerin kibirli olduklarını, Rusların asla dürüst olmadıklarını,¹⁴² Fransızlar için onlardan dertlerine derman olmasını beklemenin, öldürücü zehirden şifa beklemekle aynı olduğunu söylemektedir.¹⁴³ Ayrıca Asım Efendi'nin duyduklarına dayanarak anlattığı bilgilerin güvenilir olmadığını Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet adlı eserinde dile getirmekte ve eleştirmektedir. Örneğin Cevdet Paşa'nın Münib Efendi ile ilgili söylediklerini¹⁴⁴ de bu sebeple doğru bulmadığını¹⁴⁵ kendi eserinde anlatmaktadır.

Eserinde dönemin siyasi olayları kadınlar hakkındaki düşünceleri, büyü, evliyalara olan bakış açısı ve kerametleri hakkındaki düşünceleri nesnelliği zedeleyici cümlelerdir. Örneğin Ahmed Asım Efendi eserinde bu konudan bahsederken Kur'an'da geçen bazı ayetlerin ebced hesabıyla bazı önemli hadiseleri gösterdiğine inandığını,¹⁴⁶ bazı hadiseleri ise ilahi bir mesaj olarak gördüğünü¹⁴⁷ anlatmakta ve zaman zaman olayların sonucunu kaderle bağdaştırmaktadır.

Ne kadar nesnel olmaya çalışsa da dinine bağlı bir insan olduğunu eserinde net bir şekilde belirtmekte, sihir ve büyüye olan inancını anlatmaktadır. Şeyhülislam Ataullah

---

¹⁴⁰Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, 665-666.

¹⁴¹A.g.e., 661-665.

¹⁴²A.g.e., 242-243.

¹⁴³A.g.e., 412.

¹⁴⁴Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.VI, Tertib-i Cedid, (Matbaa-i Osmâniye, Dersaadet, 1309), 15, 158, 159.

¹⁴⁵ Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*, 786, 787.

¹⁴⁶A.g.e., 1289.

¹⁴⁷A.g.e., 1368.

Efendi'nin kendisine düşmanca yaklaştığını ima ederek onu açık bir şekilde eleştirmektedir.¹⁴⁸ Örneğin aldığı maaşın çok düşük olmasını¹⁴⁹ padişah tarafından ek gelir olarak verilen arpalığın onun faydalanamaması için özellikle sürekli işgal edilen Ruscuk semtinden verilmesinin sebebini Ataullah Efendi'nin ona olan düşmanlığının sonucuna bağlar.¹⁵⁰

Mustafa Nuri Paşa ise eserinde bazı olaylarda kişileri suçlayan bir söylem geliştirmektedir. Örneğin Timur'u "*millet-i İslamiyye üzerine Cenâb-ı Hakk'ın bir belâ-yı azîmi*" olarak tanımlıyor ve Timur'un halkın mallarını yağmalayarak zengin olduğunu söylemektedir. Yine Timur'un döktüğü kanın, yaptığı zulmün ve harap ettiği beldelerin haddi hesabı olmadığını ifade etmektedir.¹⁵¹ Osmanlı realitesi zaten Timur'dan genel olarak nefretle bahsetmektedir. Buradan hareketle müellifin bazı olaylarda ürettiği realiteyi ele alarak hedef kitleye uygun yazdığını söyleyebilir ve nesnellikten uzaklaştığı çıkarımında bulunabiliriz.

Ahmed Vefik Paşa'nın Fezleke-i Tarih-i Osmani adlı eserini incelediğimizde padişah ve sadrazam gibi devlet adamları hakkında zaman zaman övgü dolu cümleler zaman zaman da yergi içeren ifadeler kullanmaktan çekinmediğini söyleyebiliriz. Özellikle Yavuz Sultan Selim ve III. Murad dönemini anlatırken kaleme aldıkları dikkat çekicidir: Yavuz Sultan Selim döneminden bahsederken eserini rüştiyelerde okutulmak üzere yazmış olmasına rağmen, II. Bayezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından öldürüldüğünü dile getirmekte,¹⁵² III. Murad için ise dönemin ahlakına aykırı yaşadığını yüz on beş evladı olduğunu, III. Murad'ın Osmanlı namına olan gizli kini yüzünden devlette ahlak ve Ehl-i sünnet kurallarını bozduğunu keskin bir dil ile söylemektedir.¹⁵³ Ahmed Vefik Paşa'nın eserinde dikkat çeken bir başka konu ise Genç Osman'ın öldürülüşünü anlatırken kullanmış olduğu ifadelerdir. Şeyh Mahmud

---

¹⁴⁸A.g.e.,873, 874.

¹⁴⁹Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt I*, 334, 335.

¹⁵⁰A.g.e.,334, 335.

¹⁵¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l- Vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, 32.

¹⁵²Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*,121.

¹⁵³A.g.e.,119.

Hüdayi için “garazkâr”, isyan çıkaranlar için “azgın” ve “hayâsız eşkıya”, isyan için “fitne” sıfatlarını kullanmakta şehit edilen II. Osman’ın kanının bütün milleti tuttuğunu ve isyana karışanların cezalarını bulduklarını söylemektedir.¹⁵⁴ Bunun dışında farklı milletleri yeren ifadeleri de bulunmaktadır: Moğolların kargaşa ve kötülük yayan bir millet olduğu dile getirmesi¹⁵⁵ ötekileştirici hatta ırkçı bir söylemdir ve İnebahtı Savaşı’nı anlatırken Malta Şövalyeleri için “haydut” gibi kelimeler kullanması da bu duruma birer örnektir.¹⁵⁶ Bu bilgilerin dışında eserde Osman Gazi,¹⁵⁷ Çelebi Sultan Mehmed,¹⁵⁸ Kanuni Sultan Süleyman¹⁵⁹ gibi padişahları ve Osmanlı milletini öven ifadeler görmek mümkündür.¹⁶⁰ Padişahlar ve devlet adamları hakkında cesur ifadelere eserinde yer vermiş olsa da devlet hakkında genel anlamda övgü dolu sözler söylemekte, Osmanlı orduları savaşlarda kazansa da kaybetse de asla aşağılayıcı ve küçültücü ifadeler eserinde yer vermemektedir.

Abdurrahman Şeref Efendi ise Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye isimli eserinde padişah ya da sadrazam gibi devletin ileri gelenleri hakkında zaman zaman övgü dolu cümlelerle bahsetmekle birlikte, devlete karşı gelenler hakkında da yergi içeren ifadeler kullanmaktan çekinmemektedir. Eserinde nesnel olmaya özen göstermiş, beşinci babında III. Mehmed’in cülusundan başlayarak Köprülü Mehmed Paşa’nın sadaretine kadar olan dönem (1595-1656) içerisindeki tarihi gelişmeleri açıklarken özellikle Genç Osman’ın öldürülüşünü anlattığı kısımda kaleme aldıkları dikkate değerdir. II. Osman’ın mazlum olarak şehitlik şerbeti içtiğin dile getirmekte, onu katledenler için “zalim” sıfatını kullanarak ve sonsuza dek lanetlendiklerini

---

¹⁵⁴A.g.e.,169-170.

¹⁵⁵A.g.e.,56.

¹⁵⁶A.g.e.,140.

¹⁵⁷A.g.e.,61.

¹⁵⁸A.g.e.,88.

¹⁵⁹A.g.e.,137.

¹⁶⁰A.g.e.,273.

söyleyerek tarih sayfalarını karalayan en büyük lekenin bu olay olduğunu keskin bir dille yazmaktadır.¹⁶¹

Şirvanlı Fatih Efendi Gülzar-ı Fütuhat adlı eserinde genel anlamda yorum yapmaktan kaçınmış olsa da padişah veya sadrazam gibi devletin ileri gelenleri hakkında övgü dolu cümlelerle bahsederken, devlete karşı gelenleri yerer. Bu esnada nesnellikten uzak sıfatlar kullanır. Örneğin yeniçeriler hakkında kullandığı sıfatlar dikkate değerdir. Yeniçerilerin devlet için önemli askerler oldukları halde isyankâr, fitne ve fesat çıkaran, padişaha iftira atan, inatçı (anud) bir topluluk olduğunu, devlete ihanet etmekle kalmayıp halkı da devlete karşı doldurup, kışkırtmaya çalıştıklarını dile getirmektedir.¹⁶² Yeniçerilere karşı kazanılan zaferin sevincini anlattığı beytinde ise sanki Kâbe'den putların (asnam) silinmiş olduğu benzetmesini yapmaktadır.¹⁶³ Şirvanlı Fatih Efendi Bektaşî tekkelerinden bahsederken de ağır sözler sarf etmekte, Bektaşî tekkelerinin yeniçerilere bağlı fesat şubeleri olduğunu, Bektaşîlerin ise şeriat taraftarı gibi gözüktüğünü ancak batıl ve cahil bir topluluk olduklarını hatta İslam'a kâfirlerden daha şiddetli ve zararlı düşman olduklarını, Hz. Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'e saygılı olduklarını dilleriyle söyleseler de davranışlarının tam tersi olduğunu hatta İslam'ın ilk ortaya çıktığı zamanlarda Firavun kavmi ve Ebu Cehl'in Peygambere düşmanca davranması gibi onların da Osmanlı hanedanına ve devlet adamlarına karşı her zaman düşmanca davranışlar sergilediklerini keskin ve açık bir şekilde dile getirmektedir.¹⁶⁴ İsyân hakkındaki düşüncelerini dile getirirken yeniçerilerin Kur'an'a ihanet ettiğini onların çıkardığı isyanı kâfirlerin bile yapmaya kalkışmayacağını

“*Acep bunlar hıyanet eylediler zat-ı Kur'an'a*

Görölmüş hiç değildir kâfir etmez böyle isyanı.”¹⁶⁵

---

¹⁶¹Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, 102.

¹⁶²Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütuhat*, yay. haz. Mehmet Ali Beyhan, (İstanbul: 2001), 8.

¹⁶³A.g.e.,13.

¹⁶⁴A.g.e.,19,20,81.

¹⁶⁵A.g.e.,36.

Yazdığı beyit ile anlatmaktadır:

Vakanüvis eserinde Osmanlı Devleti'nden bahsederken, devletin var olduğu günden beri gaza için çabalayıp kâfirleri alt etmek için uğraştığını,¹⁶⁶ III. Selim'in (1789-1807) kurduğu Nizam-ı Cedid adı verilen ordunun "zalim" yeniçerilerden intikam alacağını söylemektedir.¹⁶⁷ Sultan Mahmud (1808-1839) için "Âlem-penah (cihanın sığındığı-Âlemlerin koruyucusu)"¹⁶⁸ sıfatını kullanmakta, kılıç ve kalemin hükmüne boyun eğdiğini, onun adaletinin olduğu yerde kuzu ile kurdun bile beraber otladığını dile getirmektedir.¹⁶⁹ Aynı zamanda dönemin önde gelen isimlerinden Bursa Valisi Hüseyin Paşa (1776-1849) ve Anadolu Valisi İzzet Mehmed Paşa'nın (1792-1855) ayaklanma sırasında edinebildikleri silahları alıp halk ile kışla kapılarına dayandığını ve yeniçerilere karşı büyük zafer kazandığını söyleyip "Allah onların sayılarını kıyamete kadar arttırsın" diyerek övgü dolu sözlerle bahsetmekte ve dua etmektedir.¹⁷⁰ Bu dönemin tarihçilerinin tutumuna uygundur. Eserini dua kısmı ile sonlandıran Fatih Efendi, eserin sonunda devlete Cenab-ı Hakk'ın İslam için yaptığı tüm fetihlerde yardımcı olduğunu söylemekte ve bundan sonra da Allah'ın onları doğruluk ve zafer ile güçlendirmesi için dua etmektedir.¹⁷¹

Tarihin toplum için fayda sağladığından şüphe yoktur, toplumu etkileyip yönlendirmek içinde önemli bir araçtır. Hangi amaçla kullanılacağına ise iktidar karar verir. İncelenen vekayinamelere baktığımızda vakanüvislerin olguları tespit ettikten sonra kendi toplumlarını daha iyi anlamamız için yorumlamalar yapıp zaman zaman varsayımlarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Tarihçilerin nesnellik kriteri ile ilgili yaptığımız eleştirilere rağmen, vakanüvislerin olayları doğru bir şekilde tespit etme ve yorumlamada nesnellik çabası görülmektedir. Bununla birlikte genelde tarihçilerin özelde de vakanüvislerin tespit ettiği olayları yorumlarken yaşadığı toplum

---

¹⁶⁶A.g.e.,8.

¹⁶⁷A.g.e.,9

¹⁶⁸A.g.e.,10.

¹⁶⁹A.g.e.,11.

¹⁷⁰A.g.e.,12.

¹⁷¹A.g.e.,85.

yapısından, kültür ve çevreden, kendi tarihi olgularından etkilenmeden eser ortaya koyması mümkün değildir. Ancak müverrih nesnel olmak konusunda gereken çabayı gösterdiği sürece elinde olmayan sebeplerden dolayı öznel olduğu için suçlanamaz.

3.4.Tarihçilik Tarzı

XIX. Yüzyılda tarih yazıcılığında yaşanan değişimin sonucunda tarihçiler artık “neden?” ve “nasıl oldu?” sorularıyla olayları araştırarak incelemeye başlamışlardır. Bu yüzyılda tarihi unsurlar çeşitlilik kazanmış, sorulan sorularla birlikte toplumun tüm katmanlarına hitap etmek amacıyla tarih yazımına başlanmıştır.¹⁷² Böylece farklı kaynaklar ya da aynı kaynaklara dayalı farklı sorular ve yöntemlerle çeşitli eserler ortaya çıkmıştır.¹⁷³ Tarihi olayların sebepleri özellikle araştırılarak açıklanmış ve açıklama kısmında da yöntem olarak tarihçiler eleştiriyi kullanmışlardır. Ahmed Cevdet Paşa, Asım Efendi, Mustafa Nuri Paşa gibi vakanüvisler eski anlayışın dışına çıkmış kullandıkları birinci elden belge ve kaynakları da eserlerinde kendilerince eleştirel incelemeden geçirerek kullanmışlardır. Özellikle Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerini yazarken belgeler dışında Batı kaynaklarını da kullanması ve dönemin vakanüvislerine göre daha bilimsel bir yöntemle kaleme alması onu benzerlerinden ayırır. Peki, XIX. Yüzyıl vakanüvisleri eserlerini nasıl kaleme almışlardır? Vakanüvisler “ulaşabildiğim kadarıyla” gibi mütereddit cümlelere eserlerinde yer vermiş midir? Bu cümleleri kuran insan tarihçilik¹⁷⁴ mi yapar? Yargılayıcı ifadeler kullanarak yargıç¹⁷⁵ gibi midir? Tüm sebepleri araştırmaya çalışan dedektif¹⁷⁶ gibi mi?

---

¹⁷²Ahmet Şimşek, *Tarih İçin Metodoloji*, 5.

¹⁷³A.g.e., 5.

¹⁷⁴A. Teyfur Erdoğan “2000'den sonra Türkiye'de Tarihçilik”, 277-302.

¹⁷⁵A.g.e.,277-302.

¹⁷⁶A.g.e.,277-302.

Suçlayıcı savcı¹⁷⁷ gibi mi? Yoksa savunmacı avukat¹⁷⁸ gibi midir? Vakanüvis hangi zümreye/hizbe mensuptur? Mütedeyyin midir, dünyevi mi? İdealleri ve dünya görüşü nedir? Vakanüvisin sarayla ilişkisi nasıldır? Devlet kurumlarıyla ilgili görüşleri nelerdir? Araştırılan vekayinameler ışığında tüm soruları cevaplandırmaya çalışalım.

Öncelikle şüphesiz ki, Asım Efendi'nin yazmış olduğu tarih dönemin en önemli kaynağı olmuş, dönemin vakanüvisleri de eserlerinde sıklıkla kaynak olarak kullanmışlardır. Özellikle Ahmed Cevdet Paşa, eserinde Asım Efendi'yi kaynak olarak kullandığını belirtmekte, vakanüvisleri yer yer eleştirirken genellikle Asım Efendi hakkında tenkit yapmadan bilgileri aktarmaktadır. Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi ise Ahmed Cevdet Paşa'nın aksine Asım Efendi'yi yer yer eleştirmektedir. Padişah hakkında sürekli övgü dolu sözler ve dua cümleleri kullanan Asım Efendi'nin padişah sayesinde otuz senede ulaşacağı mevkiye on beş senede ulaştığını dile getirmektedir. Asım Efendi olayları anlatırken bazen doğrudan anlatmakta, bazen yorumlamakta ve ağır bir dille eleştirmektedir. Eserinde öğüt vermekte ve nakledici bir üslupla konuları anlatmaktadır. Olayları gördüklerine, duyduklarına, yazılı belge ve eserlere dayanarak anlatan Asım Efendi, duyduğu olayları anlatırken “*menkuldür ki*”¹⁷⁹, “*mah-ı mezbur havadisindendir*”¹⁸⁰ gibi ifadeler kullanarak duyduklarını anlattığını söylemektedir.

Eserinde ayet ve hadislere de yer veren Asım Efendi, inancını belirtmekte, kadere ve büyüye inanmaktadır. Dini inancını eserinden soyutlamayan Asım Efendi Kur'an'da geçen bazı ayetlerin ebced hesabıyla bazı önemli hadiseleri gösterdiğine inandığını,¹⁸¹ bazı hadiseleri ise ilahi bir mesaj olarak gördüğünü¹⁸² anlatmaktadır.

Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi ise eserinde edebi içerikli alıntılara yer vermiş, anlattığı tarihi olaylara netlik kazandırmak maksadı ile şiir, atasözü gibi paylaşımlarda

---

¹⁷⁷A.g.e.,277-302.

¹⁷⁸A.g.e.,277-302.

¹⁷⁹Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*, 828,859.

¹⁸⁰A.g.e.,1132,1134.

¹⁸¹A.g.e.,1289.

¹⁸²A.g.e.,1368.

bulunmuştur. Yazar ya da eser isimlerini de zikretmektedir.¹⁸³ Yaptığı alıntıları “‘elfaz-ı manzume’” şeklinde ifade etmektedir.¹⁸⁴

Mustafa Nuri Paşa'nın eserini yazmaktaki amacı umumî bir Osmanlı tarihi yazmaktan ziyade, Osmanlı tarihinin başlangıcından itibaren kanun ve nizamların değiştirilmesinin sebep ve sonuçlarını tespit etmektir. Bu anlamda özellikle Osmanlı kurumlar tarihi açısından bir başvuru kaynağı olarak niteleyebileceğimiz eserde, olayları aktarmanın ötesine geçerek sebepleriyle ve sonuçlarıyla irdelemeye çalışmış ve olaylardan çok kurumları açıklama yoluna giderek tarihi olayları kısaca sıraladıktan sonra, devletin yapısını ve teşkilâtlarını mercek altına almıştır. Yine, eski ruznamecilerin kronolojik anlatımını terk ederek olayları aktarırken tenkidî bir yol izlemiştir.¹⁸⁵ Olayları aktarırken neden-sonuç ilişkisi kurmaya çalışan ve olayları gerekçelendirirken nesnel izahlarda bulunan Mustafa Nuri Paşa zaman zaman farklı yöntemlere de başvurmuştur. Söz gelimi Yıldırım Bayezid'in Ankara yenilgisini önce olağan karşılarken birkaç sayfa sonra öfke ve gurur sahibi olmasına ve ihtişam ve hevaya meyilli olmasına bağlamaktadır. Kimi zaman, yazdıklarını aktarırken “bazı müverrihin” diyerek onların görüşlerine de atıfta bulunmaktadır.

Ahmed Cevdet Paşa ise özellikle tarih alanında yazdığı eserleri ile klasik Osmanlı tarihçiliğine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Kendisi klasik tarihçiliğe şekil bakımından bağlı gibi gözüke de İslam tarihçiliğini takip etmiş aynı zamanda İran tarzı edebi tarihçiliği eserlerinde ahenkli bir düzenle göstermiştir.¹⁸⁶ Ahmed Cevdet Paşa eserinde geçmişten (1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması), yaşamış olduğu döneme kadar toplum yapısını inceleyip ele almıştır. Cevdet Paşa eserlerinde tarihi konuları bir bütünlük içerisinde çok başarılı bir şekilde analiz etmiş, tarihi adeta toplum bilimci gözü ile ele alarak inceleyip, hadiseleri öyle değerlendirmiştir.

---

¹⁸³Şānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarihi I*, 857

¹⁸⁴A.g.e.,860-978.

¹⁸⁵Tahsin Özcan, “Mustafa Nuri Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), (İstanbul: 2006), C. 31, 343.

¹⁸⁶Yusuf Halaçoğlu, “Ahmed Cevdet Paşa”, *DİA*, (İstanbul: 1989), C. VII, s. 446.

Tarih-i Cevdet isimli eserinin birinci cildinde tarih ilmi ve önemi hakkında bilgi veren, vakanüvisin kelime anlamını açıklayan ve tarihçilere eserin nasıl yazılması gerektiği hakkında nasihatlerde bulunan Ahmed Cevdet Paşa, eserinin ikinci cildinde yaşanan olayları anlatırken vakanüvislerin görüşlerine ve yazdıklarına yer vermekte ve tarihçilik anlayışlarını eleştirerek yaptıkları yanlışları konu sonunda kendi düşüncelerine göre bazen madde madde, bazen de sert bir şekilde değerlendirerek suçlayıcı cümleler söylemektedir. Ahmed Cevdet Paşa özellikle Vasıf Tarihi'nden fazlaca bahsetmekte, eski paralardan söz ederken, Vasıf Efendi'nin bu konu hakkında verdiği bilgilerin sağlam olmadığını, konuları anlatırken delillere başvurmadığını söyleyerek kanıtlanamayan bilginin gerçekliğini sorgulamakta ve tarihçilik anlayışını da bir anlamda eleştirmekte ve suçlayıcı cümleler kullanmaktadır.¹⁸⁷

Ahmed Cevdet Paşa eserin ikinci cildinde vakanüvislik görevinden ve tarihçilik anlayışından bahsederken Vakanüvislik Nizamı adı altında başlık olarak konuyu ele almaktadır.¹⁸⁸ Geçmiş zamanlardan beri Osmanlı Devleti'nde yaşanan olayları doğru olarak kayıt altına almaya özen gösterildiğini, vakanüvislik görevinin öncelikle devlet içinde denenmiş ve sır vermeyecek kişilere verilmesine dikkat edilmiş olduğunu söylemektedir.¹⁸⁹ Öyle ki Cevdet Paşa devlet erkânının vakanüvislerden bir şey gizlemediğini, onların da olan biteni doğrudan eserlerinde anlattığını söylemektedir. Eserini yazarken vakanüvislerin tarihçiliği hakkında ciddi eleştirilere başvuran Cevdet Paşa, gerçek bir tarihçinin olayları incelerken, yaşadığı günün değil o zamanın şartlarına bakması gerektiğini sözlerinin devamında dile getirmektedir.¹⁹⁰

Vakanüvislerin söylediklerinin doğruluğunu zaman zaman sorgulayan Cevdet Paşa, eserin beşinci cildinde olayları yazıldığı zamanın kurallarına göre düşündüğünü ve o zamana bakıldığında söylenilen bazı tarihi bilgilerin doğruluğuna inanmadığını anlatmaktadır. Örneğin, Vasıf Tarihi'nde askerin aldığı harcın kesin olarak belirtildiğinden bahsederken, o zamanın şartlarına göre askerin hakikaten ne kadar

---

¹⁸⁷Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.I, 216

¹⁸⁸Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.II, 289.

¹⁸⁹A.g.e.,289.

¹⁹⁰A.g.e.,289.

aldığının kimse tarafından bilinmediği söylemektedir.¹⁹¹ Bazı olayların sonuçlarını söylerken de yazdığı döneme bakıldığında imkânsız bulsa da olayları yaşanıldığı zamanın şartlarına göre değerlendirdiğinden ve o zamana göre yapılanların doğru olduğundan eserinde bahsetmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın tarihçileri eleştirirken söylediği cümlelerden anlaşılabilir ki tarihçi gerçekleşmiş olayları doğru bir şekilde kaleme alıp aktarmalı, tarih kesin doğru olan bilgiden oluşmalı, eğer şüphe ya da tutarsızlık barındırırsa rivayet olarak kabul edilmelidir. Tarihçilerin konuları araştırırken o zamanın şartlarına bakarak araştırması gerektiğini düşünen Cevdet Paşa, Battal Paşa olayını anlatırken, Enveri ve Vasıf Efendi gibi tarihçilerin bu konuda farklı şeyler söylediğini, doğrunun hangisi olduğu hakkında karar veremediğini ancak bu konunun yazıldığı zamana bakıldığında o zamanın şartlarına göre Battal Paşa için söylenen olumsuz cümlelerin doğru olduğunu dile getirmekte ve onun yaptığı yanlışlar için bir şey söylemeye hakkı olmadığını yazmaktadır.¹⁹²

Geçmişten ders çıkarmak gerektiğini düşünen Ahmed Cevdet Paşa Bonaparte'ın Mısır seferini anlatırken bu savaşın tarih açısından fayda ve zararlarından bahsetmektedir. Nitekim Napoleon'un Rus seferinden bahsederken olayları anlattıktan sonra, olayların sebep ve sonuçları doğrultusunda öğütlerde bulunmakta, onun kibri ve gururu yüzünden kendisini harcadığını söylemekte, ün salmak hırsı ile kendisini ve etrafındakileri mahvettiğini oysa ki, devletin başındaki insanın öncelikle milletini düşünmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁹³

Bonaparte'ın bu seferde suçsuz İslam halkının ölümüne sebep olduğunu hatta Fransa'nın büyük bir donanmasını sebepsiz yere yaktırdığını, şöhretini duyurmak için milletine zarar verdiğini söylemekte ardından milletin zarar görmesiyle şahsi faydalar

---

¹⁹¹Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.V, 142.

¹⁹²Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.VI, 198.

¹⁹³A.g.e.,198.

kazanmanın değil, kendi menfaatini milletine fayda sağlamak için feda etmenin büyüklük olduğunu söyleyerek öğüt vermektedir.¹⁹⁴

Tarihi olayları anlatırken, anlattığı olayların sonunda öğüt niteliğinde yazılar yazması, tarihi bilgiler ışığında insanların geçmişten ders çıkartması gerektiğini bize göstermektedir. Örneğin, Patriğin ölümü konusundan bahsederken, “*Öfke ile kalkan zararlar oturur derler. Bununla beraber bir şahıs kendi hesabına kızgınlıkta bir iş yapabilir ve zararı kendisine ait olur. Ama devlet adına intikam almak için kaidelere aykırı harekete kimsenin salahiyeti yoktur. Devlet adamlarının hüneri her durumda devletin kar ve zararını tartarak ona göre hareket etmektir.*”¹⁹⁵sözleriyle öğütte bulunmakta, bazı konuları yazmadan önce de özellikle olayları öğrenip ibret almamız için anlattığını söylemektedir.¹⁹⁶

Ahmed Cevdet Paşa Maruzat isimli eserinde ise XIX. yüzyılda toplumdaki değişimin sebebini Batılılaşma çabaları olarak görmekte dönemin olaylarını yüzeysel bir şekilde değil, olayların nedenlerini de tespit ederek ve sebeplere bağlı çözümler üreterek tarihi konuları anlatmaktadır. Osmanlı Devleti’nin buhranlı döneminde yaşamış olan Ahmed Cevdet Paşa eleştiri tarzında yazdığı Maruzat adlı eserini kaleme alırken faydacı bir tarih anlayışına sahiptir.

Tarihi, eserinde sosyolojik açıdan da inceleyen Ahmed Cevdet Paşa İstanbul’da ve saray hayatında gelişen değişimler dışında İzmir gibi şehirlerde yaşanan değişimleri de anlatmaktadır.¹⁹⁷ Eserinde Adana yöresinin küçük grupları olan ağalar, muhtarlar, Çerkez grupları, cemaatlerden de bahsetmektedir.¹⁹⁸ Hatta Süleyman Ağa’dan bahsederken alışılmışın dışında bir gelenek olduğunu düşünerek karısının ağayı boşadığından bahsetmektedir.¹⁹⁹ Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere Ahmed Cevdet Paşa’nın eserinde tarihi toplum bilimi ile birleştirerek anlatmakta, farklı bilimlerden

---

¹⁹⁴A.g.e.,142.

¹⁹⁵A.g.e.,198.

¹⁹⁶A.g.e.,198.

¹⁹⁷Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, 59.

¹⁹⁸A.g.e.,148.

¹⁹⁹A.g.e.,148.

yararlanarak tarihi olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bütünleştirmektedir. Eserini öğüt vererek sonlandırırken yazar padişahın ve büyüklerden korkmanın aslında toplum için hikmet olduğunu ve asıl hikmetin ise Allah'tan korkmak olduğunu söyleyerek eserine son vermektedir.²⁰⁰ Ayet ve hadisleri tarihi olayların sebep ve sonuçlarına delil olarak gösteren Ahmed Cevdet Paşa iman edilen bilgileri de tarihsel bilgilere kanıt olarak kullandığını gösterir.

Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa'nın Tezakir isimli eserini incelediğimizde ise anlattığı hadiselerle birebir tanıklık ettiğine delil olarak, eserin Tezkire No.7 başlıklı bölümündeki anlattığı olayları kendisini de içine katarak anlatması, bizzat isim ve ayrıntılı olarak tarih vermesi gösterilebilir.²⁰¹ Ancak hakikatin inşası için olaylara birebir tanıklık etmek gerekli midir ya da şart mıdır? Olaylara birebir tanıklık etmiş olması tabii ki önemlidir ancak bilginin doğruluğu konusunda yeterli değildir.

Ahmed Cevdet Paşa eserinde denetleme unsuru olarak eleştiriye tercih etmektedir. Geçmiş anlatırken sık sık eleştiri yapması o döneme göre diğer vekayinamelerden farklı olarak tarih yazımında kullandığı tekniktir. Eserde tarihi olayları anlatırken bu konular arasında bağlantı kuran Ahmed Cevdet Paşa, örneğin devlet maliyesinde yaşanan buhrandan bahsederken toplumun ahlaki çöküntüsü ile bağlantı kurmakta, Mehmed Âli Paşa'nın yakınlarının tüketim hırsının İstanbul'da yaşayan halka ve saray çevresine de sirayet ederek zarar verdiğini söylemekte; fuhuş, rüşvet gibi olayların ortaya çıkmasına sebep olduklarını ve ahlaki yapıyı bozduklarını dile getirerek olanları sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu yeni yaşam tarzından saray çevresindeki kadınların da etkilendiğini söyleyen Cevdet Paşa özellikle Serfinaz Hanım'ı bu durumdan mesul tutarak suçlamakta ve tenkit etmektedir.²⁰² Serfinaz Hanım'ın yaşam şeklindeki değişim örneği, tarihte toplumsal yaşamın nasıl değiştiği ile ilgili olarak verilen sembolik bir örnek olarak kabul edilebilir. Hala yasakların devam etmesine rağmen geçmişte atlas ferace ve ince yaşmak kullanan kadınların artık buna önem vermediği ve sokakta rahat dolaşabildiklerini söylemektir.²⁰³ Bu sebeple tarihin yol gösterici bir

---

²⁰⁰A.g.e.,241.

²⁰¹Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, Tezkire No.7

²⁰²Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir* 13-20, 59.

²⁰³A.g.e.,87.

bilim olması gerektiği hususunda Cevdet Paşa olayları anlatırken toplum yaşantısının değişimi hakkında yaptığı sert eleştirilerden ve verdiği örnekler sonrasında yanlış olduğuna kanaat getirdiği olaylar hakkında söylediği öğütlerden anlaşılmaktadır

Ahmed Cevdet Paşa Tezakir’de yalnızca tarihi olayları anlatmamış aynı zamanda dönemin siyasi, iktisadi, toplumsal, ahlaki ve kültürel olaylarını da aktarmıştır. Geçmişten günümüze toplum yaşantısını bir sosyolog gibi inceleyen Cevdet Paşa, dönemin bilinen isimleri hakkında eserinde dedikodu da yapmakta onların özel hayat ve yaşam şekilleri hakkında da eleştirilerde bulunmaktadır. Örneğin devlet maliyesinde yaşanan buhrandan bahsederken toplumun ahlaki çöküntüsü ile bağlantı kurmakta, Mısırlı Mehmed Âli Paşa’nın yakınlarının tüketim hırsının İstanbul’da yaşayan halka ve saray çevresine de zarar verdiğini söylemekte, fuhuş, rüşvet gibi olayların ortaya çıkmasına sebep olduklarını ve ahlaki yapıyı bozduklarını dile getirerek olanları sert bir şekilde eleştirmektedir

Ahmed Cevdet Paşa Tezakir adlı eseri ile diğer vakanüvislerin tarih anlayışından farklı tarzda bir eser ortaya koymuştur. Gözlem, inceleme ve yaptığı eleştiriler sonucunda toplumsal hayatın tarih içinde değişimi ile birlikte topluluklar arasındaki farklılıkları da anlatan tarih ile sosyolojinin iç içe olduğu bir çalışma sunmuştur. Eserinde Cevdet Paşa’nın tarihi anlatmakla ilgili olan vakanüvislik görevi daha çok olaylara birebir tanıklık ettiği süre içerisindeki gözlem ve incelemeleri sonucu sosyolojik bir boyut kazanmıştır. Eserin üçüncü cildinde genel olarak gördüğü toplumların yaşam şeklini ve farklılıklarını anlatmıştır. Ahmed Cevdet Paşa eserinde değişik halklardan bahsetmekte, geçmişten yaşadığı güne kadar Bosna halkının ahlaki yapısında değişim olmadığını da söyleyen Cevdet Paşa övgü dolu sözler söylemektedir.²⁰⁴ Ahmed Cevdet Paşa 27-37 numaralı tezkireler arasında Fırka-i İslâhiye’den* bahsetmektedir. Cevdet Paşa, Fırka-i İslâhiye sayesinde Güneydoğu Anadolu’nun bazı yerleşim yerlerinde bulunma fırsatı bulmuş, sosyal hayatı gözlemlemiştir. Fırka-i İslâhiye içinde bulunduğu yörelerin aşiretleri, toplumun yaşam şekli hakkında bilgi veren Ahmet

---

²⁰⁴Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir 21-39*, 69.

*1865 yılında Çukurova, Kozan dağları çevresinde ıslahat yapan askeri fırka.

Cevdet Paşa, Varsaklar²⁰⁵, Hacılar²⁰⁶, Karafakılı²⁰⁷ aşiretleri gibi farklı aşiretler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Örneğin, Hacılar aşiretinden bahsederken bu topluluğun tarih boyunca para kullanmadıklarını hatta çocuklara çil akçe verdiği için korkudan ürküp feryat ettiklerini söylemektedir.²⁰⁸ Tecirli aşiretinden bahsederken de Cevdet Paşa, bu aşirette kadınların kocalarını boşamalarının adet olduğunu söylemekte, kadınların evliliğinin bitmiş olduğunu anlaşılmaması için de mavi ferace giydiklerini söylemektedir.²⁰⁹

Topluluklar ve gittiği yerler hakkında da bilgi veren Cevdet Paşa özellikle Bosna'da bulunduğu süre içerisinde buradan çok etkilenmiş ve eserinde de bu konudan bahsetmiştir. Bosna'dan büyük zatların çıkıp devlet ve millet için önemli hizmetlerde bulunduğunu ve bunu kendisi dışında diğer tarih yazarların da desteklediğini eserinde söylemektedir.²¹⁰ Bu kişilere örnek olarak da vezir-i azam Sokullu Mehmed Paşa'yı örnek göstermektedir.²¹¹

Eserin dördüncü cildinde ise olayları sebepleri ile birlikte anlatan Cevdet Paşa, geçmiş olayları ders çıkartmaya yönelik açıklamakta ve faydacı tarih anlayışı görüşünü savunmaktadır.

Ahmed Cevdet Paşa özellikle tarih alanında yazdığı eserleri ile klasik Osmanlı tarihçiliğine yeni bir bakış açısı kazandırmış, klasik tarihçiliğe şekil bakımından bağlı gibi gözükse de İslam tarihçiliğinin 'ilmi tarihçilik' ekolünü takip etmekte ve aynı zamanda İran tarzı edebi tarihçilikle eserlerinde ahenkli bir düzen gerçekleştirmiştir.²¹²

---

²⁰⁵A.g.e.,109.

²⁰⁶A.g.e.,117.

²⁰⁷A.g.e.,143.

²⁰⁸A.g.e.,51.

²⁰⁹A.g.e.,163.

²¹⁰A.g.e.,68.

²¹¹A.g.e.,69.

²¹² Yusuf Halaçoğlu, "Ahmed Cevdet Paşa", *DİA*, 446.

Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa isimli eserini yazarken Cevdet Paşa tenkitçi tarih yazımına başvurmuştur. Örneğin, Emeviler'den bahsederken Hz. Osman'ın yönetimde Emevi sülalesini çoğunlukla tercih etmesinin onları şımarttığını ve bu sebeple gittikçe yüz bulup çekilmez hale geldiklerini açık bir şekilde eleştirmektedir.²¹³ Ahmed Cevdet Paşa eserin ikinci cildinde tarihi olayları Müslümanların ve tarihçilerin düşüncelerinden yola çıkarak yorumlamıştır. İslam tarihini anlatırken eserin birinci cildinde genellikle “rivayet”, “tarihçilerin rivayetine göre”²¹⁴, “kimi tarihçiler”²¹⁵, “büyük tarihçilerden bazıları”²¹⁶ gibi kelimeler kullanarak genelleme yapmakta, kaynak olarak belli bir isim göstermemektedir.

Şirvanlı Fatih Efendi ise Gülzar-ı Fütihat isimli eserinde klasik tarihçi ekolünden gelmemesine rağmen yaşadığı dönem içerisinde gözlemlediği olayları edebi gücü ile birleştirip kaleme almış ve yaşadığı dönemdeki tarihi olaylar hakkında literatürdeki birçok bilginin zenginleşmesine katkı sağlamıştır.²¹⁷ Eserin konusu ile ilgisi olmayan yazılarını lahika (ekleme) ve hikâye başlıkları altında anlattığı bölümlerde İslam tarihi hakkında bilgiler vermekte, Hz. Peygamber döneminde yapılan savaşları konu alarak anlatırken öğütlerde bulunmaktadır.

Ahmed Vefik Paşa Fezleke-i Tarih-i Osmani isimli eserinde açıklayıcı ve hikâyecici anlatım tarzı kullanmakla birlikte eser dönemine göre sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış, olayları kronolojik sıralamaya uygun bir şekilde anlatmıştır.

---

²¹³Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 6*, Haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1985), 368.

²¹⁴A.g.e.,315.

²¹⁵Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 4*. haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1985), 227.

²¹⁶Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 5*, haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1985), 168.

²¹⁷Mehmet Ali Beyhan, “*Şirvanlı Fatih Efendi*”, *DİA*, 210-211.

Abdurrahman Şeref Efendi ise Fezleke-i Tarih-i Osmaniye isimli eserinin bazı bölümlerinde konu ile bütünlük sağlayan beyit ve dörtlüklere de yer vermiş, eser nakledici anlatım tarzıyla yazılmıştır.

XIX. yüzyılda yazılan vekayinamelere bakıldığında vakanüvislerin klasik tarihçiliğe şekil bakımından bağlı gibi gözükseler de İslam tarihçiliğini takip ettiklerini aynı zamanda İran tarzı edebi tarihçiliği eserlerinde ahenkli bir düzenle gösterdiklerini söyleyebiliriz. Vakanüvisler eserlerini yazarken alışılmışın dışına çıkmış arşiv kaynaklarının dışında Batı kaynaklarını da kullanarak daha bilimsel yazılar ortaya koymayı amaçlamışlar ve eserlerinde yöntem olarak eleştiriye kullanmayı tercih etmişlerdir.

2.5 Tarihçilik Mesleğine Bakış

Bir milletin geçmişte yaşanan olayları tarih metotlarına uygun bir şekilde nesnel ve tarafsız olarak yazılmış şekliyle öğrenmesi geçmişten ders çıkararak tarihine yön vermesi için önem arz etmektedir. Olayları kayıt altına alan tarihçilerle birlikte tarih yazmanın zorluğu da başlar. Fernand Braudel bu konuyla ilgili olarak tarihçilerin tarihi tüm detayları ve gerçekliğiyle eserlerinde açıklaması gerektiğini dile getirmektedir.²¹⁸ Ancak Edward Carr'ın da Tarih Nedir? isimli eserinde bahsettiği gibi tarihin yaşanmışlıklarıyla nesnel olduğu ancak hikâyeleştirilmeye başlanmasıyla nesnellikten uzaklaşarak göreleliğe de dâhil olduğu tarihçiler tarafından kabul edilmiştir.²¹⁹ Geçmiş daima siyasi beğenilere, kültürel duyarlılıklara ve etik kurallara göre yeniden yorumlanmış,²²⁰ tam anlamıyla yazılmadığı için, tarihçiler olayları tekrardan değerlendirebilmiş, aynı konuda birbiriyle çelişen eserler günümüze kadar gelmiştir.²²¹

---

²¹⁸Fernand Braudel, “Tarih ve Toplumsal Bilimler”, Çev. Deniz Erksan, Tarih ve Tarihçi Anneles Okulu İzinde, (İstanbul: 1985), 82.

²¹⁹Edward Carr, *Tarih Nedir?*, 81.

²²⁰Enzo Traverso, *Geçmiş Kullanma Klavuzu: Tarih, Bellek, Politika*, Çev. Işık Ergüden, (İstanbul: 2009), 2.

²²¹Mehmet Niyazi, *Türk Tarih Felsefesi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat), 38.

XIX. Yüzyıl vakanüvislerinin tarihçilik mesleğine bakış açısı nasıldır? Tarihçiliği itibarlı bir meslek olarak mı yoksa devlet kademelerinde yükselmek için bir vasıta mı gördüler? İlimler tasnifinde tarihi nereye koyuyorlar? Tüm bu soruları incelenen vekayinamelerde vakanüvislerin görüşlerine bakarak cevaplayalım.

Öncelikle vakanüvis Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi Şānizāde Tarihi isimli eserinde müverrihlerden bahsederken bazılarının kendilerini tarihçi (müverrih) zannettiklerine vurgu yapmakta ve bunlara müteverrih demektedir.²²² Müteverrihlerin devletin hukuk, kanun veya yapısı gibi konularını kaleme almak yerine sadece günlük olayları anlattıklarını, zaman zaman kurmaca tarih yazdıklarını söylemekte, vakanüvisliğin itibarlı bir meslek olduğuna vurgu yapmakta ve bu konuda onları eleştirmektedir.²²³

Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet isimli eserini incelediğimizdeyse, tarihçiler hakkında yaptığı yorumlara ve tarih ilminin aktarılması hakkındaki düşüncelerine bakıldığında tarihi itibarlı bir meslek olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Vakanüvislerden bahsederken “*Bir müverrih kendü asrının tarihini garazdan ari olarak hakikati üzre yazmak müşkildir.*”²²⁴sözleriyle müverrihlerin asıl görevinin hakikati söylemek olduğunu anlatmaktadır.

Dönemin önemli vakanüvislerinden olan Asım Efendi ise Asım Tarihi isimli eserinde tarihçilik mesleği hakkında bilgi vermemekte ancak olayları anlatırken gördüklerine, duyduklarına, yazılı belge ve eserlere dayanarak anlatması duyduğu olayları anlatırken “*menkuldür ki*”²²⁵ gibi ifadeler kullanarak özellikle belirtmesi, Ahmed Cevdet Paşa gibi dönemin vakanüvislerinin eserini kaynak olarak kullanırken genelde tenkite başvurmadan, bilgileri doğrudan okuyucuya nakletmesi tarihçilik mesleğini itibarlı bir meslek olarak gördüğünü ve dönemin vakanüvisleri tarafından da bilgilerin doğru kabul edildiğini ispatlamaktadır diyebiliriz.

---

²²²Şānizade Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizade Tarihi*, 22-23

²²³A.g.e.,22-23.

²²⁴Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.1, 2.

²²⁵Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*, 828,859.

Abdurrahman Şeref Efendi, Şirvanlı Fatih Efendi, Mustafa Nuri Paşa, Ahmed Vefik Paşa gibi dönemin vakanüvisleri eserlerinde bu konu hakkında görüş bildirmemektedir.

Eserlerin genelinde verilen bilgilere bakıldığında vakanüvislerin tarihçiliği itibarlı bir meslek olarak gördükleri aşikârdır. Ancak eserlerinde devlet erkânı hakkında (özellikle dönemin padişahları için) sıklıkla övgü dolu cümleler kullanmaları, zaman zaman devlet erkânından bahsederken tarihçileri insafli olmaları için uyarmaları devlet kademelerinde yükselmek için tarihçiliği vasıta olarak görmüş olabilirler mi? sorusunu da akla getirmektedir.

2.6. Tarih Üslubu (Dil Kullanımı)

XIX. Yüzyıl Osmanlı vakanüvisleri devleti çöküşün eşiğinden kurtarmayı amaçlamış bu sebeple geçmişi inceleyip ders çıkarma yoluna giderek faydacı tarih anlayışını benimsemişlerdir. Osmanlı vekayinamelerini daha iyi anlamak için bahsettiğimiz genel özelliklerin dışında, döneme yön veren vakanüvislerin kim olduklarını, yaşadığı dönemin dilini, fikir akımlarını da bilmek gerekir. Dönemin vakanüvisleri eserlerini kaleme alırken bulunduğu şartlar nelerdir? Yazmaya ne zaman ve nasıl karar vermiştir? Vakanüvisler eserlerini kaleme alırken hangi isteklerini karşılamayı amaçlamışlardır? Vakanüvisin ulaşmayı amaçladığı bir okuyucu kitlesi var mıdır varsa ulaşmayı hedeflediği kitle yazarın kullandığı dilde etkili olmuş mudur? Örnekleri arttırılabilecek bu tür sorular eşliğinde tüm edebi metinlerde olduğu gibi vekayinamelerinde okuyucu kitlenin ihtiyaçlarına göre inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bu sebeple XVII. yüzyılda okuyucu kitlesine göre kaleme alınmış olan eserin üslubu XVIII. yüzyılda hedeflenen kitleye göre yazılan eserlerle mukayese edildiğinde sade, anlaşılır ya da kapalı ve belagatli olarak farklılık gösterebilir.

Osmanlı döneminde yazılan eserlere bakıldığında eserlerin birbirinden farklı üslupta yazıldığını hatta XIX. Yüzyıl vekayinamelerinde de bir eserde birden farklı üslup çeşidinin kullanıldığı görmek mümkündür. Ancak eserlere genel olarak bakıldığında bütün eserlerin dönemin üslubundan etkilenerek oluşturulduğu ve birbirinden çok farklı olmadığı söylenebilir. XIX. Yüzyıl vakanüvislerinin vekayinamelerde kullandıkları dil/üslup nasıldır?

Öncelikle Asım Efendi Asım Tarihi isimli eserine diğer vekayinamelerde olduğu gibi Besmele, dua ve padişaha övgü ile başlamakta, kendi yazdığı Farsça ve Arapça şiirler ile devam etmektedir.²²⁶ Dil bilgisi konusunda oldukça titiz olan Asım Efendi, eserini belagatli bir üslupla yazmıştır ve dönemin eserlerine göre dili oldukça ağırdır. Tarih hakkındaki düşüncelerini anlatırken Arapça özlü sözler²²⁷ ve kıt'alar²²⁸ kullanarak anlatmaktadır. Eserinde diğer vekayinamelerden farklı olarak çok fazla Arapça, Farsça, Türkçe atasözü²²⁹ ve deyim²³⁰ yer vermiş, eserini ayet²³¹, hadis²³², beyit²³³, gazel²³⁴, dua²³⁵ kullanarak anlatımı zenginleştirmiştir. Eserinde atasözleri ve deyimleri ağırlıklı olarak kullanması dönemin sosyo-kültürel hayatını yansıtmakta ve Asım Efendi'nin olaylara bakış açısı hakkında ipucu vermektedir. Eserinde anlattığı olayları benzetme yoluna gitmiş ve anlatımını güçlendirmiştir.

Şānizāde Mehmed Atallah Efendi'nin Şānizāde Tarihi isimli eseri de vekayinamelerin genelinde olduğu gibi Arapça ve Farsça tamlamaların ve kelimelerin yoğun olduğu belagatli ve ağır bir dille kaleme alınmıştır. Eserini nakledici bir üslupla kaleme almış yer yer manzum ibareler, Arapça ifadeler, ayetler, dua cümleleri ve beyitler kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. İnancını eserinden soyutlamayarak belirtmekte, ayet ve hadislere bolca yer vermektedir. Vekayinamelerde alışkın olduğumuz üzere eser Besmele ile başlamakta İmran suresi ayetlerine yer vererek

---

²²⁶Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*,3-6.

²²⁷A.g.e.,13.

²²⁸A.g.e.,13.

²²⁹A.g.e.,178.

²³⁰A.g.e.,481.

²³¹A.g.e.,456-457.

²³²A.g.e.,114.

²³³A.g.e., 104.

²³⁴A.g.e., 168.

²³⁵A.g.e.,190.

devam etmekte, dua cümlesiyle sona ermektedir.²³⁶Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi tarihinde Farsça, Arapça beyitlere yer vererek eserini zenginleştirmiş, açıklayıcı ve nakledici üslupla yazmıştır. Mehmed Ataullah Efendi eserinde kendisine özgü bir üslup kullanmakta, atasözlerine²³⁷, sahih hadislerle, Ermenice ifadelerle²³⁸, Türkçe özdeyişlere, Arapça dualara ve şiirlere eserinde yer vermektedir. Örneğin, “Çü fırsat-yâft kârî cüz-gezîden nîst çûn mâreş, eğer bî-dest ü pâ bînî me-gû dervîş-i zalim-râ”²³⁹(Bir fırsat bulunca yılan gibi ısırmaktan başka işi yoktur. Eğer elsiz ve ayaksız bir halde görürsen, onu zalim dervişe söyleme) gibi sözlerle eserini zenginleştirerek öğütler vermektedir. Eserin ikinci cildi yine Besmele ile başlamakta dua kısmı ile sona ermektedir.²⁴⁰Şānizāde eserinde topluluklardan da bahsetmekte Anzavaroğulları ile Düzoğulları arasında çıkan kavgadan bahsederken Ermenice cümlelere yer vermektedir.

Eserine son verirken Arapça dua ve ayetlere yer vermektedir. “*Allahım sultânımıza yardım et, düşmanlanmızı kahret, bize düşmanlık edene düşmanlık et, onların kinlerini geri çevir ve onların topunu yok et! Kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer kıl! Sen yardım edenlerin en hayırlısıdır. Efendimiz ve şefaatçimiz Hz. Muhammed'e, âilesine ve ashâbın hepsine salât ve selâm olsun. Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Böylece tamam oldu*”²⁴¹

Mustafa Nuri Paşa'nın Netâyicü'l-Vukû'ât isimli eserinin dili dönemine göre çok ağır sayılmasa da özellikle ilk kısımlarda yazarın seci kullandığı dikkat çekmektedir. Eserde kurumlar tarihi bağlamında yoğun bir ıstılahat kullanımı söz konusudur.

Ahmed Cevdet Paşa da Tarih-i Cevdet isimli eserine vekayinamelerin genelinde olduğu gibi Allah'a hamd Peygamber'e dua kısmı ile başlamaktadır Yazıldığı döneme

---

²³⁶Şānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarihi*, 736.

²³⁷A.g.e.,737.

²³⁸A.g.e.,939.

²³⁹A.g.e.,978.

²⁴⁰A.g.e.,736.

²⁴¹A.g.e.,1292-1293.

göre sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan eser açıklayıcı ve nakledici bir üslupla anlatılmakta, Ahmed Cevdet Paşa yer yer gazel ve beyitler kullanarak eserini geleneğe uygun olarak süslemekte ve anlatımını zenginleştirmektedir. Eserinin ikinci cildini de açıklayıcı ve nakledici bir üslupla kaleme alan Cevdet Paşa, eserini beyit, şiir, ayet ve deyimler kullanarak zenginleştirmektedir. Tarih-i Cevdet yazıldığı döneme ait eserlerle karşılaştırıldığında diğerlerine daha göre sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır ve Türkçe'ye önem verir.

Ahmed Cevdet Paşa Tezakir isimli eserine de Besmele ile başlamaktadır. Yazıldığı döneme göre sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan eser açıklayıcı ve nakledici bir üslupla kaleme alınmış, yer yer Arapça ifadeler, ayetler, mektuplar ve mısralar kullanılarak anlatım zenginleştirilmiş ve kuvvetlendirilmiştir. Eserinde Arapça ifadeler,²⁴² ayet²⁴³, manzume²⁴⁴ ve şarkılara²⁴⁵ yer verir.

Tezakir adlı eserini Ahmed Cevdet Paşa herkesin anlayacağı dilden kaba Türkçe ile kaleme aldığı²⁴⁶ söylemektedir. Türkçe'ye ciddi anlamda önem veren Cevdet Paşa, Türk dilinin bilim dili olacağına inanmakta bunu kanıtlamak maksadı ile *Takvimü'l-Edvar* adlı eserini Türkçe yazmıştır. Bu konu hakkında da eserinde “*Binaen-aleyh bir sene-i şemsiyye-i hicriyye ittihazının münasib olacağına dair lisanımızda zeban-zed olan ta'birat ile herkesin anlayacağı surette bir risale yazıb Takvimü'l-Edvar tesmiye ettim ve lisan-ı türki ilim lisanı olamaz diyenlere lisanımızın her şeye kabil olduğunu ve bu lisan ile her fenden güzel eserler yazılabileceğini tasdik ettim.*”²⁴⁷ diyerek Türk dili hakkında aksi düşüncede olanların yanıldığını göstermekte aynı zamanda dilde milliyetçi kişiliğini de yansıtmaktadır. Eserinde bu konudan bahsederken “*Tarih yazma hususunda telakki ettiğim malumat, elfaz-ı garibe istimalinden ve tekellüfat-ı*

---

²⁴²Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir* 21-39, 227-228.

²⁴³A.g.e., 71

²⁴⁴A.g.e.,79

²⁴⁵A.g.e., 123.

²⁴⁶Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir* 4, 39.

²⁴⁷A.g.e.,110.

*münşiyanedен sarf-ı nazarla herkesin anlayacağı tabirat ile yazılması idi.*²⁴⁸ cümlesiyle eserini neden sanatsal bir üslupla değil sade bir Türkçe ile yazdığını açıklamaktadır.

Tarih yazıcılığının zaman içerisinde değiştiğini söyleyen Ahmed Cevdet Paşa “...söylediğimiz yazdığımıza yazdığımız söylediğimize hiç benzemez. Ekseriya, sec-i ve cinas-ı lafzi uğrunda sözün kuvveti feda edilir. Reşid Paşa ile kitabette sade ve beligane bir meslek-i cedit ittihaz etti. Ben de bu yolu beğendim ve bu tarz üzere inşa-yı kelama heves ettim. Sanki yeniden mektebe başladım.”²⁴⁹ Sözleriyle bu düşüncesini anlatmakta ve yazılarının zaman içerisindeki değişiminden söz etmektedir. Sanat, ilim ve fenle ilgili eserlerin halkın anlayacağı dilde yazılması gerektiğini savunmaktadır.²⁵⁰

Ahmed Cevdet Paşa görüşlerini her ne kadar nesnel olarak yansıtırsa da inancını eserinden soyutlamamaktadır. Eserinde Kur’an’dan ayetlere de yer veren Ahmet Cevdet Paşa’nın bazı bölümlerde Osmanlı Devleti’ne karşı gelenlere dair ettiği “...çünkü düşmanları ve muhariplerin -Allah onları helak etsin- kuvvet ile harp hileleri görülmüştü.” gibi bedduaları da dikkat çekmektedir.²⁵¹ Tezkirelerin her birinde farklı konulara yer veren Cevdet Paşa, eserinde tarih ilminin tanımı ve önemi hakkında bilgi vermemektedir.

Ahmed Cevdet Paşa’nın Kıssas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa adlı eserini diğer İslam eserlerinden ayıran en önemli fark eserin son derece anlaşılır bir dille yazılmış olmasıdır. Eserinde kendi döneminde yazılan diğer vekayinamelere göre Arapça ve Farsça tamlamaları en aza indirmiş, en sade ve anlaşılır şekilde kaleme almaktadır. Bu konuya örnek olarak Cevdet Paşa eserinde Tufan efsanesini anlatırken bu cümleleri kullanarak sade, basit ve anlaşılır bir dille olayı kaleme almıştır.

“... tufan her tarafı kapladı. Su, dağları aştı. Yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar hep telef oldu. Nuh’un gemisi dağlar gibi büyük dalgalar arasında yüzüyordu. İşte

---

²⁴⁸A.g.e.,58.

²⁴⁹A.g.e.,21.

²⁵⁰A.g.e.,51

²⁵¹Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir*, 138.

*bu suretle tufan altı ay kadar sürdü. Sonra Allah'ın emriyle yağmurların arkası kesildi ve sular çekildi.”*²⁵²

Ahmed Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı Maruzat adlı eseri de yazıldığı döneme göre sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış ancak muhtemelen padişahın isteği üzerine yazılması ve ona takdim edilmesi sebebiyle onun mizacına uygun bir dille konular anlatmıştır.

Şirvanlı Fatih Efendi *Gülzar-ı Fütihat* isimli eserine dörtlük şeklinde yazılmış dua ile başlamakta²⁵³, ardından Peygamber'e ve Devlet-i Âliyye'ye övgü ile devam ederek konuya giriş yapmakta ve kronolojik sıralamaya uygun bir şekilde konuları ele almaktadır.

Şirvanlı Fatih Efendi eserinde dönemine göre çok anlaşılır bir anlatım tarzına başvurmamakla birlikte eser, belagatli bir üslup ile kaleme alınmış yer yer beyit ve dörtlüklerin de yazıldığı, süslü, sanatlı ifadelerin ve Arapça ve Farsça kelimelerin bulunduğu ağır bir metne sahiptir. Eserin bazı bölümlerinde Baki (1526-1600) gibi divan şairlerinin sözlerinden de alıntı yapmaktadır.²⁵⁴ Aynı zamanda tarih eserine dualar ekleyerek, okuyucuya bir yön gösterir.

Ahmed Vefik Paşa *Fezleke-i Tarih-i Osmani* isimli eserini dönemine göre sade ve anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Müellif vekayinamelerde alışık olduğu üzere eserine Besmele ile başlamakta, dua cümlesiyle sona erdirmektedir.²⁵⁵

Abdurrahman Şeref Efendi *Fezleke-i Tarih- Osmaniyye* isimli eserine vekayinamelerde alışık olduğu üzere Besmele ile başlamakta, eserinde açıklayıcı bir anlatım tarzı kullanmakta, ne amaçla kaleme aldığını açıklamasının ardından padişaha övgü ve dua kısmı ile devam etmekte, hemen ardından Osmanlıların ortaya çıkış

---

²⁵²Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa* Cilt 1, haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1985), 5.

²⁵³Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütihat*, 7.

²⁵⁴A.g.e.,9.

²⁵⁵Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, 274.

döneminden başlayarak ve kronolojik sıralamayı takip ederek konuları belli bir düzen içerisinde açıklamaktadır.²⁵⁶

XIX. Yüzyıl vakanüvisleri eserlerini yazarken çöküş sürecinde olan devleti kurtarmayı amaçlamakta eserlerini faydacı tarih anlayışıyla kaleme almaktadırlar. Onlar için eserlerini yazmaktaki amaç toplumu geçmiş hakkında bilgilendirip geçmişten ders çıkartarak geleceğe fayda sağlamaktır. Eserlerini de hedef kitle olarak toplumu gösterdikleri için vakanüvislerin genelde sade, açık ve anlaşılır bir dil kullandıklarını ve açıklayıcı ve nakledici bir üslupla yazdıklarını söylemek mümkündür.

3.7. Tarih Bilinci

Tarih bilincinin temellendirilmesi için öncelikle tarihin insan hayatındaki yerini tespit etmek gerekir. Düşünürlerin geneli tarihle insan olmak arasındaki ilişkiyi temellendirmiş, insan olmanın manasıyla tarih bilincine varmanın manasının birbirine eşit olduğunu söylemişlerdir. Bu konu hakkında Colingwood eserinde tarihin amacını açıklarken tarih insanın kendisi hakkında bilgisidir der.²⁵⁷ Ona göre insanın kendi üzerine düşünmesi anlamına gelen tarih aynı zamanda bilinç anlamına da gelmektedir.²⁵⁸ Edward Carr ise tarihin insanın kendisini ve çevresini anlayarak onu etkilemek için bilinçli olarak içine karıştığı olaylarla başladığını söyler.²⁵⁹ Ona göre tarih bilinci insanın varoluşuyla başlar kültürü ve toplum yapısını şekillendirir. Tarihten bahsetmeden kültürden ve insandan söz etmek olanaksızdır. XIX. yüzyıl vakanüvislerinin tarih bilinci nasıldır? Tarihin oluşumunu ve gidişini nasıl yorumlamışlardır? Özgür iradeci/rasyonel mi, gerekirci (deterministlik) mi, kaderci (fatalistlik) mi (tarihin oluş ve gidişini doğrudan doğruya Allah'ın müdahalesi olarak mı yorumluyor? Doğaüstü açıklamalarda bulunuyor mu?

Öncelikle Mütercim Asım Efendi Asım Tarihi isimli eserinde inancını eserinden soyutlamamakta dinine bağlı bir insan olduğunu eserinde keskin bir şekilde

---

²⁵⁶Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, 22.

²⁵⁷R.G. Colingwood, *Tarih Tasarımı*, 204.

²⁵⁸A.g.e., 103.

²⁵⁹Edward Carr, *Tarih Nedir?*, 178.

söylemektedir. Sihir ve büyüye de inandığını belirten Asım Efendi İslam ordusundaki fitne ve perişanlığın sebebinin Rus rahiplerin savaşlarda yaptıkları sihir olduğunu düşünmekte ve doğaüstü açıklamalarda bulunmaktadır.²⁶⁰

Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi'ye göre ise tarih; Allah'ın belirlediği kanunlar ve düzen içerisinde kadere göre şekil almaktadır ve tarihte bir olayın olmasını istediği takdirde Allah'ın bu olayın sebebinin de kendisinin yarattığını dile getirmektedir.²⁶¹ Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi inancını tarih ilminden soyutlamayıp olayların sebep ve sonuçlarını kaderin hükmü olarak belirtmektedir. İstenilen şey için ne kadar çaba sarf edilirse edilsin takdir edilenden fazlasının gerçekleşmeyeceğini söylemektedir.²⁶²

İnancını tarihten soyutlamayarak bunlara Tarih-i Cevdet isimli eserinde de yer veren Ahmed Cevdet Paşa, Selçuk İmparatorluğu'nun 699 yılında son buluşunu anlatırken “Allah'a hamd ve minnetler olsun, bu karanlık başlangıç hayırlı sonucu ve bunca korkulu düşlerin gönül alıcı yorumu olan Osmanlı Devleti'nin yıldızı şarkdaki şan ve şevketten ortaya çıkararak bütün İslam dünyasını aydınlatmıştır”²⁶³ sözlerine yer vermekte Kur'an-ı Kerim'den bahsederken “Kur'an-ı Kerim ayet be ayet olarak dünyanın, Allah'dan başka yaratıcıya inanan döküntü insanların temizlenmesi bütün cihana hamedilecek şeriat açıklığına çağırarak adıyor ve bu güzel haberi duyuruyordu”²⁶⁴ İstanbul'un fethinden bahsederken de “Letüftehan-nel Kostantiniyyetü veleni'me'l emiru emiruha veleni'me'l ceyşü zalike'l ceyşü”²⁶⁵ (Konstantiniyye elbet feth olunacaktır. Onu feth edecek emir ne güzel emirdir ve o ordu ne güzel ordudur.) hadis-i şerifinden bahsetmekte Osmanlı sultanlarının bu hadisi

---

²⁶⁰Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, 509-510.

²⁶¹Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarihi*, 33.

²⁶²A.g.e.,939.

²⁶³Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.I, 44.

²⁶⁴Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.V, 45.

²⁶⁵Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.I, 44.

bildiği ve ince noktaları anladığı için kuvvet ve kudreti elde edip mükemmel bir donanmaya kavuştuğunu söylemektedir.

Eserlerine başlarken Bismelenin ardından Allah'a ve Peygambere hamd ve dua cümleleri kurması ve tekrar aynı şekilde dua ederek eserine son vermesi eserini yazabilmesi için Allah'ın yardımını istediği ve bitirebildiği için şükrederek eserine son verebildiğini ima etmektedir.

Olayları anlatırken dini inancını da düşüncelerinden soyutlamayan yazar, zafer ve galibiyetin Allah'ın bileceği iş olduğunu, her şeyin kadere bağlı olduğunu ve O'nun takdiri gelince olacağını ve bu olayları ortaya çıkarmanın tarihin vazifesi olduğunu söylemektedir.²⁶⁶ Cenab-ı Hak bir şeyin olmasını istiyorsa nedenlerini de evvele mirde yaratır ve her şey Allah'ın iradesi ile olur demektedir.²⁶⁷ Bu konuya örnek olarak, Cevdet Paşa Arapların yaptıkları ağır zulümler sebebi ile Allah'ın onların devletini ortadan kaldırdığını eserinde söylemektedir.²⁶⁸ Savaşlardan bahsederken de “ve eıddu lehum mesteta'tum min kuvvetin” (siz de onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve atlı birlikler hazırlayın) ayet-i kerimesini kanıt olarak gösterip, düşmanlara karşı gelmenin ve bunu yapabilmek için çare bulmanın farz olduğunu söylemekte, hadis-i şerifte “illa ente-kuvvete remiy” denildiğini remiy (atmak) sözü geçtiği için savaş aletlerinde okun kullanılması gerektiğini ve söylemektedir ve ok ve yayın Hz. Muhammed döneminde de bu sebeple üretilip kullanıldığını, top ve tüfeğe de insanların zamanında bu sebeple sahip olduğunu eserinde anlatmaktadır.²⁶⁹ Aniden ortaya çıkan hadiselerin zuhur etme sebebinin ise Allah'ın takdiri olduğunu, itikat sahibi insanların (Allah her şey için sebep yaratmıştır) (Şura42/11) ayetine uyması gerektiğini söylemektedir.²⁷⁰

Alemdar Paşa'nın eşkıya eline düşmemek için cephaneyi ateşleyip onlardan bir kısmı ile ölümünü anlatırken Allah'ın takdiri müsaade etmedikçe tedbir alınsa bile sonucun

---

²⁶⁶Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.IV,88.

²⁶⁷A.g.e., 88.

²⁶⁸Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.I, 361.

²⁶⁹A.g.e.,361.

²⁷⁰Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.IV, 209.

değişmeyeceğini söylemektedir.²⁷¹ İncancını tarihi bilgiden ayrı tutmayan Cevdet Paşa ismi Mustafa olan padişahların ve Paşaların döneminde yaşanan talihsiz olayların sebebini peygamberin künyemi kullanmayın demesine rağmen ismini kullanmaları ile bağdaştırmaktadır. Bu konudan eserinde uzun uzun bahsetmekte “*Mustafa adı, Allah’ın muhtarı anlamında olarak Peygamberimize has bir isim olup başkasına verilmesi hiçbir şekilde caiz değildir. Allah’ın hikmeti Mustafa isminde olanların kendilerinde uğur olmadığı tecrübelerle bilinir. Osmanlı sülalesinde Mustafa isimli dört padişah gelip hepsinin devrinde bir felaket, bir ihtilal meydana gelmiştir.*”²⁷²demektedir. Aynı zamanda bütün Mustafa Paşalar zamanlarında farklı olayların meydana geldiğini ve bunların tarih kitaplarında yazılı olduğunu da sözlerine ekleyerek bunun kesinlikle doğru olduğuna vurgu yapmaktadır.

Ahmed Cevdet imani bilgiyi tarihsel bilginin sebep ve sonuçlarına bağlanması, örneğin Arapların insanlara zulüm ettikleri için Allah tarafından ortadan kaldırıldığını ya da aniden meydana gelen olayların sebebini Allah’ın takdiri olduğunu söylemesi ve iman edilen bilgiyi eserinin bazı bölümlerinde tarihsel bilgi olarak kabul etmesi, aynı zamanda onun ispatlanamayacak bilgiyi de kabul ettiğini göstermekte değil midir?

Cevdet Paşa’nın eserinde devletin resmi işlerinin burçlara göre yapıldığını anlatması da dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak yeni sadrazamın İstanbul’a merasimle gelişinin ayın birinci akrepte olması sebebiyle ertelendiğini²⁷³ söylemekte ve “*Padişah mührünü vekâleten alınmasını talii arslan burcunun uğursuzluk derecelerinden olan altı derecesine tesadüf edip, arslan burcunun uğursuz günü geçerek Kur’an burcu olan kuzu burcunun yirmiiç derecesi vaki olmuş ve beş gezegen toplanarak adı geçen burçta birleşmiş. Şu kadar ki düzeltilerek dokuz burçta birleşmişler. (Zalike takdiril azizil alim).*”²⁷⁴sözleriyle devam etmektedir. Cevdet

---

²⁷¹Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.V,269.

²⁷²A.g.e., 405.

²⁷³Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.VI, 473.

²⁷⁴A.g.e., 473.

Paşa'nın da geleceğe dair tedbirler alınması maksadı ile müneccimlerden yardım talep edilmesi gerektiğini düşünmesi dikkat çekmektedir.²⁷⁵

Ahmed Cevdet Paşa Maruzat isimli eserinde de olaylara yer yer kadere teslimiyetçi bir anlayış ile yaklaşmaktadır. Tarihin akışını Allah'ın iradesinin belirlediğini düşünen yazar bu konu hakkında eserinde ayetlerle örnekler vermektedir.²⁷⁶ Örneğin; “*İnsanların durumlarını değiştiren Allah ne büyüktür.*”²⁷⁷ Tarihciliğin faydalı bir şekilde yapılması için de vatan ve millet sevgisinin şart olduğunu da belirtmektedir.

Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa isimli eserinde de dünyada olup biten tüm olayların Allah'ın kaza ve kaderine bağlı olduğunu dile getirerek olayları inancından bağımsız tutmamakla birlikte öğüt vermekte; işlerin ya da herhangi bir olayın çabuklaştırılmasından fayda gelmeyeceğini, bir olayın sonuçlanması için Yüce Allah'ın kimsenin acelesi ile acele etmeyeceğini söylemektedir.²⁷⁸

Tarihi olayların anlatılırken yazıldığı zamana göre değil, yaşandığı zamana göre incelenmesi gerektiğini düşünen Cevdet Paşa, Osman Bey döneminden bahsederken bu dönemde yaşanan bazı olayların yabancı karşılandığını²⁷⁹ oysa o asrın durumuna ve zamanın haline kıyas ederken olaylara mana verilmesi gerektiğini,²⁸⁰ her asrın bir örf ve âdeti olduğunu söylemektedir.²⁸¹

İslam dinine olan inancını eserinden soyutlamayan Cevdet Paşa, ilk ciltte olduğu gibi ayet ve hadislerle yer vermemekte ancak “*İnsanlar, çığırından çıkıpda azıttıkları zaman Âlemlerin Rabbi olan Cenab-ı Allah Cengiz gibi kan dökücüleri gönderir. Kullarını kullarıyla terbiye eder. Melike ve Şehzade gibi hamiyetsizler Cengiz gibi kan*

---

²⁷⁵A.g.e.,473-478.

²⁷⁶Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, 25.

²⁷⁷A.g.e.,25.

²⁷⁸Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 3*, 293.

²⁷⁹A.g.e.,206.

²⁸⁰Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 6*, 206.

²⁸¹A.g.e.,206.

dökücülerin terbiyesine layıktırlar. Ne çare ki kuru yanında yaş da yanıyor.''²⁸²gibi cümlelere yer vererek, inancını belli etmekte ve bazı olayların sonucunu Allah'ın takdirine ve kadere bağladığını göstermektedir.

Hz. Muhammed döneminden bugüne kadar insanların tarih bilgisi olduğunu söyleyen Cevdet Paşa eserinde, ''*Demesinler ki ashab hikmet ve tarih okumamışlardı. Çünkü onlar hikmeti, ilim ve tarihi, hikmetin madeni olan Peygamber'den öğrenmişlerdir.*''²⁸³Cümleleriyle bu konudaki düşüncelerini anlatmaktadır. Peygamberlerin söyledikleri de kendisinden önceki döneme ait bilgilerdir ve imani bilgi olarak kabul edilirse, bu yönüyle de Cevdet Paşa'nın imanı bilgiyi kati bilgi olarak kabul ettiği söylenebilir.

Günümüz modern tarihçileri tarihin inanç alanı olmadığını dile getirirler de, Ahmed Vefik Paşa Fezleke-i Tarih-i Osmani isimli eserini kaleme alırken tarihi inancından soyutlamayarak kaderin ve takdiri ilahinin olayların gelişmesindeki önemine vurgu yapmakta birinci babın değerlendirme bölümünde ise net bir şekilde bu düşüncelerini dile getirmektedir.²⁸⁴ Nitekim Süleyman Paşa'nın Rumeli Gelibolu, Bolayır ve Hayrabolu ve Tekfur Dağı fethinden bahsederken, o yıl gerçekleşen depremde kalelerin yıkılmasını talihin yani kaderin lütfu olduğunu düşünmektedir.²⁸⁵

Vakanüvis Şirvanlı Fatih Efendi ise *Gülzar-ı Fütuhat* isimli eserinde tarih ilmi veya tarih ilminin önemi hakkında bilgi vermemekle birlikte eserin giriş kısmında Cenab-ı Allah'a ibadet etmeyi öğretmenin bütün ilimlerden daha üstün olduğunu söylemekte²⁸⁶ ardından hadiseleri anlatmaya doğrudan başlamaktadır. Her ne kadar modern tarihçiler tarihin bir inanç alanı olmadığını dile getirip nesnellik ve bilimselliği savunsalar da

---

²⁸²A.g.e.,22.

²⁸³Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa Cilt 2*, haz. Mahir İz, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1985),229.

²⁸⁴Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih- iOsmani*, 31.

²⁸⁵A.g.e.,17.

²⁸⁶Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütuhat*, 7.

''Kilid-i dergeh-i esrar, miftah-ı hakikat kim
Bu esbab-ı temekkün cümle feyzinden müheyyadır.''

Şirvanlı Fatih Efendi eserinde tarih yazımını, inancından kesinlikle ayırmamakta yer yer Kur'an'dan ayetlere de eserinde yer vermektedir. Nitekim Hendek savaşını anlatırken; "... Hani kâfirler onu iki kişiden biri olarak çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı..." (Tevbe suresi, 40)²⁸⁷ ayetini örnek olarak göstermekte, Hudeybiye Antlaşması'nı anlatırken, antlaşma iyi bir şekilde sonuçlanınca "İnna fetehna" ile müjdelenen devletin çabucak ortaya çıktığı söylemektedir.²⁸⁸ İstanbul'un fethi hususundan bahsederken yazar Hz. Peygamber'in fethi önceden "*Kostantiniyye mutlaka feth edilecektir. Onu feth eden kumandan ne iyi kumandandır...*" sözleri ile müjdelediğini dile getirerek ve daha birçok örnek vererek devletin varlığını Allah'ın takdirine bağlamaktadır. İlahi adaletin varlığına olan güveninden ve teslimiyetinden bahsederken "*O'nun lütuf ve kahrına içten aşığım, benim bu iki zıt şeye âşık olmam ne şaşılacak bir durumdur.*"²⁸⁹ ve "*Muvaffakiyet ve yardım Allah'tandır.*"²⁹⁰ sözleri dikkat çekmektedir.

Abdurrahman Şeref Efendi de tarihi olayları anlatırken özellikle kaybedilen savaşlarda olayların sonucunu devlet politikalarına ya da dönemin devlet adamlarına değil, kadere bağlamaktadır. Nitekim eserin birinci babında Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetinden bahsederken Şehzade Mustafa, Timurtaş Paşa ve bazı emirlerin kaderin hükmünün yerini bulacağı için esir düştüğünü açıkça dile getirmektedir.²⁹¹ Ayrıca Hotin kalesinin kaybedilişini anlatırken de mağlubiyetin asıl sebebinin kaderin ve onun kazasının böyle olması ile bağdaştırmaktadır.²⁹² I. Bayezid'in vefatından başlayarak I. Selim'in cülusuna kadar olan süreci (1403-1512) anlatmakta olduğu "Bâbu's-sâni" başlığı altındaki ikinci babda ise yine bu konu ile ilgili olarak kullanmış olduğu ifadeler dikkate değerdir: Osmanlı hanedanlığının yaşamasının sebebinin ise tamamen ilahi irade olduğunu söylemektedir ve bu konuyu açıklarken de

---

²⁸⁷A.g.e.,21.

²⁸⁸A.g.e.,31.

²⁸⁹A.g.e.,88.

²⁹⁰A.g.e.,82.

²⁹¹Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, 22.

²⁹²A.g.e.,162.

eğer ilahi irade olmasaydı Cenab-ı Kadir-i Mutlak insanlığın fazilet ve kemalatlarını üzerinde taşıyan Sultan Mehmed Han gibi bir zatın fetret dönemi gibi bir dönemde devletin başına gelemeyeceğine vurgulamaktadır.²⁹³

XIX. Yüzyıl vakanüvislerinin incelenen eserlerine bakıldığında tarihi yorumlarken daha çok kaderci olduklarını söylemek mümkündür. Muhtemelen içinde yaşadıkları toplumun kültür ve inancının etkisiyle olayların sonuçlarını hemen hepsi doğrudan Allah'ın takdirine ve kadere bağlamakta, zaman zaman tarihin oluş ve gidişini Allah'ın müdahalesi olarak yorumlamaktadırlar.

2.8. Kaynak Kullanımı

Kaynak geçmiş hakkında bilgi veren ürün demektir. Geçmişte yaşanan olayların bıraktığı kitaplar, arşiv belgeleri, kalıntılar vb. izler tarihin kaynakları olarak kabul edilmektedir. Tarihçi ise bu kaynakları ya da metaryelleri kullanarak ve yorumlayarak tarihi yeniden inşa eden kişidir. Bir malzemenin kaynak olabilmesi için döneminde ya da dönemine yakın bir zaman diliminde o dönemin metaryellerinden yararlanılarak meydana getirilmiş olması gerekmektedir.²⁹⁴ Geçmiş dönemlere ait kaynakların günümüz diline uygun hale getirilmesi ve okuyucuya gerçek bilgiyi aktarabilmesi için tarihçinin çalıştığı dönem konusunda uzman olması gerekmektedir. Bu konuda önemli olay şey ise çok çeşitli malzemeden yararlanarak üretilen eserin kaynak değil araştırma olması ve ikisinin birbirine karıştırılmamasıdır.²⁹⁵ XIX. yüzyıl vakanüvislerinin eserlerinde kullandıkları kaynaklar nelerdir? Söze ya da rivayete itibar ediyorlar mıydı? Sözü ve rivayeti araştırmadan mı kullanıyorlardı? Yoksa bunlara eleştirel mi yaklaşıyorlardı? Gayrimüslimlerin, ecnebilerin sözüne ve kaynaklarına bakışları nasıldır?

---

²⁹³A.g.e.,25.

²⁹⁴M. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, 17.

²⁹⁵A.g.e., 18.

Asım Tarihi isimli eserinde olayları gördüklerine, duyduklarına, yazılı belge ve eserlere dayanarak anlatan Asım Efendi, eserinin muhtelif yerlerde Osmanlı Devleti ve Avrupa hakkında verdiği bilgileri anlatırken bazı bilgileri duyduklarına dayanarak anlattığını söylemekte²⁹⁶, bu da bilginin gerçekliğini sorgulamamıza sebep olmaktadır. Eserinde tarihi belgeleri de kaynak olarak kullanmış, örneğin İbrahim Hilmi Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi için yazılan Hatt-ı Hümayunu eserine eklemiştir.²⁹⁷

Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi ise eserini kaleme alırken farklı kaynaklardan yararlanmış, olaylara zaman zaman kaderci bakış açısıyla yaklaşmıştır. Şānizādeeserinde geçen her konuyu ayrı başlık altında anlatmakta konulara göre eserini bölümlere ayırmaktadır. Geçmişin ne derece bilinebileceğinden ve nasıl öğrenilip araştırılacağından da bahseden Ataullah Efendi eserinde delil-i evvel, delil-i sani ve delil-i salis başlığı altında inkâr edilmesi mümkün olmayan üç kaynaktan bahsetmektedir.²⁹⁸ Delil-i evvel başlığı altında anlatılan ilk kaynaklar; Babil'de kayıt altına alınan rasathane gözlemleridir.²⁹⁹ Bu kaynakların bin dokuz yüz sene kadar öncesini kapsayıp, Hz. İsa'nın doğumundan iki bin iki yüz otuz sene öncesine uzanmasının, yıldız ve gökcisimleriyle ilgili yazılı kayıtlardan anlaşıldığını dile getirmektedir. Delil-i Sānî başlığı altında anlattığı ikinci kaynaktan ise Çin'den bahsedilmektedir. Geçmişinin milattan önce iki bin iki yüz elli sene öncesine kadar uzandığını dile getirmektedir.³⁰⁰ Delil-i salis başlığı altında anlattığı üçüncü kaynaktan bahsederken Hz. Peygamber döneminde yaşanan olayların yazıldığı dönemden yaklaşık üç dört bin yıl öncesine dayandığını ve bu sebeple tarihçiler tarafından gerçek bilginin öğrenilmesinin çok mümkün olmadığını dile getiren Ataullah Efendi, bu dönemi vahiy, hadis ve semai kitaplar sayesinde öğrenilip aktarılabilceğini eserinde anlatmaktadır.³⁰¹ Şānizāde olayları anlatırken karşılıklı konuşmalara, belgelere,

---

²⁹⁶Mütercim Ahmet Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, 53-54.

²⁹⁷A.g.e.,335.

²⁹⁸Şānizāde Mehmed Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarihi*, 17-18.

²⁹⁹A.g.e.,17.

³⁰⁰A.g.e.,17.

³⁰¹A.g.e.,18.

mektuplara eserinde yer vermesi anlattığı olaylara ve şahıslara dair doğrudan yorum ve değerlendirme yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Mustafa Nuri Paşa'nın ise herhangi bir Batı dilini bilmemesi ve yabancı ülkelerde bulunmamış olması nedeniyle devletlerarası olayları yeteri kadar değerlendiremediği yönünden *Netâyicü'l-Vukû'ât* isimli eseri eleştirilir.³⁰² Eserde pek çok Osmanlı kroniğinden ve muhtelif türde eserden yararlanıldığını ve bu kaynakların ismen belirtildiğini görüyoruz. *Müneccimbaşı Tarîhi*,³⁰³ *Hoca Tarîhi*,³⁰⁴ *Na'imâ Tarîhi*,³⁰⁵ *Peçevi Tarîhi*,³⁰⁶ *Hayrullah Efendi Tarîhi*,³⁰⁷ Kara Çelebizâde Abdu'l-azîz Efendi'nin *tarîhi*,³⁰⁸ Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *tarîhi*,³⁰⁹ Esad Efendi'nin *tarîhi*,³¹⁰ *Vâsıf Tarîhi*,³¹¹ *Şemdânîzâde Tarîhi*,³¹² *Cevdet Paşa Tarîhi*,³¹³ *Asım Efendi Tarîhi*,³¹⁴ *Raşid*

---

³⁰²Yılmaz Kurt, "Mustafa Nuri", 2

³⁰³Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l- Vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, 46.

³⁰⁴A.g.e.,79.

³⁰⁵A.g.e.,176, 198, 239, 323.

³⁰⁶A.g.e.,180, 189.

³⁰⁷A.g.e.,146.

³⁰⁸A.g.e.,243.

³⁰⁹A.g.e.,268, 272, 296.

³¹⁰A.g.e.,323.

³¹¹A.g.e.,367, 404.

³¹²A.g.e.,385, 514.

³¹³A.g.e.,437, 455, 478.

³¹⁴A.g.e.,454, 524.

Paşa Tarîhi,³¹⁵ *Lütfî Efendi Tarîhi*,³¹⁶ *Mustafa Alî'nin Künhü'l-ahbâr*,³¹⁷ *Feridun Bey Münşe'âtı*,³¹⁸ *İbn-i Batuta Seyahatnâmesi*,³¹⁹ Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr fi Esfâri'l-bihâr*³²⁰ ve *Cihânnümâ*³²¹ adlı eserleri, Lütî Paşa'nın *Asafnâme*³²² adlı ve Ayn Âli Efendi'nin *Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*³²³ isimli risaleleri, *Tarhuncu Lâyihası*,³²⁴ *İbn-i Haldun Mukaddimesi*³²⁵ müellifin kaynak olarak kullandığı ve ismen zikrettiği eserlerdir. Eserde ayrıca *Takvim-i Vekâyi*,³²⁶ *Düstûr*,³²⁷ *Ahdnâme Mecmûası*³²⁸ gibi süreli yayınlardan da istifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, arşiv belgelerinden özellikle Hatt-ı Hümayûn³²⁹ türü belgelerden bolca yararlandığını görüyoruz. Ayrıca, müellif bir yerde Sofa Tezkiresi'ni de kaynak olarak

---

³¹⁵A.g.e.,477.

³¹⁶A.g.e.,498, 499.

³¹⁷A.g.e.,145.

³¹⁸A.g.e.,21, 34, 40.

³¹⁹A.g.e.,43.

³²⁰A.g.e.,87, 115, 116.

³²¹A.g.e.,404.

³²²A.g.e.,144.

³²³A.g.e.,153.

³²⁴A.g.e.,398.

³²⁵A.g.e.,18, 404, 498.

³²⁶A.g.e.,368, 509.

³²⁷A.g.e.,501, 504.

³²⁸A.g.e.,470.

³²⁹A.g.e.,242, 256, 262, 431, 445, 455.

kullanmaktadır.³³⁰ Bunların yanında, duyduklarına da yer vermektedir.³³¹ Bazen alıntı yapıp kaynağı zikretmez.³³² Sonuç olarak, Nuri Paşa'nın kaynak kullanımını oldukça geniştir ve genel itibariyle kullandığı kaynakları ismen belirtme noktasında titiz davranmıştır. Nazırlık gibi görevlerde bulunması birçok resmi bilgi ve belgeye ve diğer kaynaklara daha kolay erişmesini sağlamış olmalıdır.³³³

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet'i yazarken kaynak olarak kullandığı eserleri ve belgeleri titizlikle incelemiş, yer yer de eski vakanüvisleri ciddi şekilde eleştirmiştir. Eserlerinde olayları anlatırken araştırma yapılması gerektiğine vurgu yapmakta bu konuda müverrihleri zaman zaman eleştirmektedir. Örneğin, Prusya'nın notası konusunda da Vasıf Efendi'nin Prusya'nın sunduğu ittifaka şimdiye kadar emsali görülmemiş demesine karşılık, *“Şimdiye kadar eşi görülmemiş demesi tarih yazarlarına yakışmaz bir sözdür. Çünkü Osmanlı Devleti vaktiyle yardım amacıyla Fransa ve Macar kralları ile ittifaklar kurmuş olduğu tarihlerde geniş açıklamalar ile yazılıdır. Kaldı ki bir devlet toprak bütünlüğü işlerinde hayır ve menfaatleri gördüğü yüzeyde örnek aramak neden gerekir? Böyle dünyaya ün salmış kudretli bir devleti divan kaleminden istida yazan ve kayda geçiren hak ve dava sahiplerince benzetip onlarla bir tutmak görülmemiş bir yanlışlıktır.”*³³⁴sözleri ile aynı zamanda Vasıf Efendi'nin araştırma yapmadan eserini kaleme aldığına da vurgu yapmaktadır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet adlı eserinde kaynak olarak önemli eserleri ve arşiv belgelerini kullanması olayları belgelendirme yoluna giderek anlatmış olması açısından önem arz etmektedir. Cevdet Paşa eserini kaleme alırken geniş kaynak araştırmasına başvurmuş, vakanüvis tarihlerini ve arşiv belgelerini büyük bir titizlikle incelemiş, anlattığı olayların gerçekliğini kanıtlamak amacı ile kaynak kullanmıştır. Resmî belgeleri ve kaynakları ise her cildin son bölümüne eklemiştir.

---

³³⁰A.g.e.,379.

³³¹A.g.e.,83, 151, 163, 309, 337, 376, 403, 434, 521.

³³²A.g.e.,245.

³³³A.g.e.,17

³³⁴A.g.e., 469.

Ahmed Cevdet Paşa eserinde Şānizāde Mehmed Ataulah Efendi, Ragıp Paşa, Ahmed Vasıf Efendi gibi vakanüvislerin eserlerini ve arşiv belgelerini kaynak olarak kullanmış, bazı yazarların ve şairlerin Gazel³³⁵ ve rubailerine³³⁶ de yer vermiştir. Özellikle Vasıf Tarihi'nden eserinde oldukça sık bahseden Cevdet Paşa Vasıf Efendi'yi yer yer eleştirmekte yer yer de desteklemektedir. Vasıf Efendi'nin tarihi olayları kaleme alırken olayları ona anlatıldığı gibi yazdığını ancak tarih yazım kuralları gereği, meselelere şahit olunmadığı için bu işi iyi bilenlerden öğrenilip araştırarak anlatması gerektiğini³³⁷ eserinde dile getiren Cevdet Paşa, kendi dönemine ait yazdığı konuları, bizzat yaşayıp kaleme aldığını ve doğru kaynak olduğunu eserinde birden fazla kez dile getirmektedir. Eserin bazı bölümlerinde yazmış olduğu bilgilere kaynak olarak Şānizāde Mehmed Ataulah Efendi'nin eserlerini gösterirken, bazı bölümlerde Şānizāde'nin vermiş olduğu bilgilerin gerçekliğini sorgulaması ve yanlış bilgi olduğunu belirterek eleştirir.

Ahmed Cevdet Paşa eserin dördüncü cildinde Cezzar Paşa'dan bahsederken bazı tarihçilerin onun hakkında keramet sahibi diye bahsettiğinden, bazı tarihçilerin ise falcılık ilmine vakıf olduğunu söylediklerinden; onun gayet kan dökücü, gaddar ve açgözlü bir insan olduğunu düşünmektedir. Ancak tarihçilerin çoğunluğunun söylediklerine göre onun gayet hoş bir vezir olup eceli ile güzel bir şekilde vefat ettiğini eserinde dile getirmektedir.³³⁸ Anlaşıldığı üzere Cevdet Paşa bilmediği ve şahit olmadığı bir konudan bahsederken kaynak araştırması yapmakta ve çoğunluğun kabul ettiği bilgiyi doğru bilgi olarak kendisi de kabul etmektedir.

Tarih-i Cevdet'i yazarken kaynak olarak kullandığı eserleri ve belgeleri titizlikle incelemiş, yer yer de eski vakanüvisleri ciddi şekilde eleştirmiştir. Örneğin Cevdet Paşa Şānizade, *Sefinetül Rüesa* yazarı Faik Efendi ve Esad Efendi'yi eleştirmektedir. Vakanüvislerin dönemin devlet adamı olan Halet Efendi (1760-1823) ve Canib Efendi (...-...) hakkında farklı bilgiler verdiğini söylemekte, bu durumda tarihçilerin sözüne

---

³³⁵Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.I, 234.

³³⁶A.g.e.,232.

³³⁷Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.II, 432.

³³⁸Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.IV, 473.

doğrudan güvenmek yerine yazdıklarının kazandıkları değer ile düşünülmesi gerektiğini söylemektedir.

Eserin üçüncü cildinin son kısımlarında Cevdet Paşa sultanların ve büyüklerin hayır için yaptırdığı, hayrat vb. eserlerin yani insanların geçmişte bıraktıkları her izin tarihi açıdan önem arz ettiğini ve kendisinden sonra gelecek olanlar için faydalı yadigârlar olduğunu dile getirmektedir.³³⁹

Tarihi bilgilerin farklı anlatılarda değişiklik gösterebildiği ve bu durumda belge yoksa tarihçilerin genelini söylediği bilginin doğru kabul edildiği ve tarihi bilginin yeni bir kaynak ortaya çıktığında değişebileceğini söylemektedir. Cevdet Paşa, tarihi bilginin değişebileceği konusundan bahsederken, eski bir teşrifat defterinde Mehmet Âli'nin vezirliğinin tarihini söylemekte fakat bu tarihin daha sonra olması gerektiğinin bir sonraki belgelere bakıldığında anlaşıldığını dile getirmektedir.³⁴⁰ Cevdet Paşa'nın bu konu hakkında söylediklerine bakıldığında, ileride bulunan yeni belgeler doğrultusunda tarihi bilginin değişebileceğini söylemek mümkündür.

Ahmed Cevdet Paşa *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa* isimli eserinde dinler ve İslam tarihi ile ilgili bilgiler verirken kendisinin de zaman zaman kaynak eksikliği sebebiyle eserinin tam olmadığını belirtmiş, tarihi olayları Müslümanların ve tarihçilerin genel çıkarımları doğrultusunda yorumlamıştır. İslam tarihini anlatırken tam olmanın mümkün olmadığını dile getiren Cevdet Paşa, eserinde bu döneme ait anlattığı olayların rivayet (olayı sözlü aktarma) olduğu belirtmektedir.³⁴¹ Eserinde farklı kaynaklar kullanan Ahmet Cevdet Paşa bazı eser isimlerine de yer vermekte, örneğin anlattığı bir olayda miktar belirtirken *Tarih-i Kamil*'de verdiği bilginin farklı yazdığını söylemektedir.³⁴²

Dört kutsal kitap olan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran'dan da eserinde bahseden Cevdet Paşa Kuran dışında diğer kitapların değiştirildiğini özellikle İncil'in tarih yollu kaleme

---

³³⁹Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.III, 257.

³⁴⁰Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, C.IV, 433.

³⁴¹Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Cilt 1, 26.

³⁴²A.g.e.,26.

alındığını da eserinde belirtmektedir.³⁴³Musa ve Harun'un kıssalarından bahsederken “*Diünya yaratılalı kaç yıldır bunu Allah’tan başkası bilemez.*”³⁴⁴ “*Hz. Adem’in yeryüzüne indiği vakitten Nuh tufanına kadar ve tufandan Hz. Musa’nın vefatına kadar kaç yıl geçmiştir. Bu da tarihçiler arasında birleşilmemiş bir meseledir. Doğrusunu ancak Allah bilir. Çünkü o zamanlar yazılmış bir tarih yoktur. O zamanın durumu yalnızca Tevrat-ı şerifte yazılıdır. Halbuki şimdi elde bulunan Tevratlar birbirine uymaz. Hangisi doğrudur bilmeyiz.*”³⁴⁵sözleriyle de kati olunamayacağını anlatmaktadır çünkü ona göre birden fazla ve farklı Tevratlar vardır. Tevrat tek olsaydı ve tahrif edilmemiş olsaydı verdiği bilgiyi belki de kabul edebilecektir. Tevrat’ın yazılmasından önceki hadiseler hakkında verdiği bilgilere bu sebeple Cevdet Paşa inanmamaktadır. Kati bilgiye iman gerekmezken, Cevdet Paşa’nın iman edilen bilgiyi tarihsel bilgi olarak kabul etmesi ise ispatlanamayacak bilgiyi de kabul ettiğini göstermektedir.

Eserinde yer yer ayetlerin Tükçe meallerine³⁴⁶ de yer veren Ahmed Cevdet Paşa, örnek gösterdiği ayetlerin hangi surelere ait olduğu hakkında eserinde bilgi vermemektedir. Belli bir kaynak göstermeden genelleme yaparak cümleler kurması, vakanüvisin verdiği bilginin doğruluğunu sorgulamamıza sebep olmaktadır

Tezakir isimli eserinin Tezkire No.6 bölümünde “*Tarafı fazılanelerine devr-ü teslim-i malumat edilmek üzere vakanüvis iken âcizane tesvit edilmiş olan zabıt varakaları gözden geçirildi.*” cümlesi de Cevdet Paşa’nın düzenli olarak yaşadıklarını kaydetme alışkanlığını göstermektedir.³⁴⁷

Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa eserin birinci cildinde olaylara birebir şahitlik ettiğini ve düzenli olarak yaşadığı olayları kayıt altına aldığını söylemekte³⁴⁸, eserin bazı bölümlerinde anlattığı olayları kendisini de içine katarak aktarmakta ve doğruluğuna

---

³⁴³A.g.e.,27.

³⁴⁴A.g.e.,27.

³⁴⁵A.g.e.,s 21

³⁴⁶A.g.e.,223.

³⁴⁷Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, Tezkire No.6.

³⁴⁸A.g.e.,Tezkire No.6

delil olarak bizzat isim ve tarih vermektedir. Tezakir'i Ahmed Cevdet Paşa'nın diğer eserlerinden ayıran en büyük özellik, diğer eserlerde Ahmed Cevdet Paşa'nın genel anlamda olayların dışındayken bu eserde birebir olayların içinde olarak, gözlemleyerek ve yer yer eleştirerek anlatmasıdır.

Ahmed Cevdet Paşa olayları anlatırken birebir kendisi yaşamış gibi anlatmaktadır. Örneğin kadınların eşlerini boşama hakkı olduğundan bahsederken Tecirli aşiretinde yaşayan Süleyman Ağa adlı karısından yeni boşanmış bir adamdan bahsetmekte, onunla sohbet ettiğinde bu bilgileri öğrendiğini söylemektedir.³⁴⁹ Anlattığı olayların gerçekliğine de bunu kanıt olarak göstermektedir ancak olaylara birebir tanıklık etmesi tarihe yazdıklarının da gerçek olduğunu gösterir mi sorusunu akla getirmektedir.

Ahmed Vefik Paşa ise eserinde farklı kaynaklara da yer vermekte Naima Tarihi³⁵⁰ Koçi Bey ve Ayn-i Âlî Risalesi'nden alıntı yapmış olduğunu ve vermiş olduğu bilgilerin ayrıntılı açıklamalarını merak edenlerin bu eserleri inceleyerek bakabileceğini belirtmiştir.³⁵¹

İncelenen vekayinamalere bakıldığında dönemin vakanüvisleri eserlerinde seleflerinin eserlerini kaynak olarak göstermektedir.. Vakanüvisler zaman zaman söze ve rivayete çok fazla önem vermemiştir ancak özellikle İslam tarihi hakkında yazılan vekayinamelerde döneme ait çok fazla kaynak olmadığı için verilen bilginin rivayet olduğunu ve sorgulanabileceğini eserlerinde belirtmişlerdir.

---

³⁴⁹Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir* 21-39, 163.

³⁵⁰Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, 185.

³⁵¹A.g.e.,207.

SONUÇ

Yapılan bu araştırma ile birinci elden kaynaklar olan XIX. yüzyıl vakanüvislerince kaleme alınan vekayinameler incelenmiş, tarih araştırmalarında nesnelliğin ne anlama geldiği, dönemin vakanüvisleri tarafından ne ölçüde gerçekleştirilebileceği problemi açıklanmaya çalışılmıştır. Tarih kavramının tanımı, içeriği, son dönem Osmanlı müverrihleri tarafından nasıl algılandığı ise tezin özünü oluşturmaktadır.

Tarih nedir? Geçmişte yaşayan ismi ün yapmış insanların maceralarını anlatan olaylardan ibaret mi? Devletlerin geçmişte yaşadığı kahramanlıkları anlatarak bugün yaşadıkları sorunları unutmalarını sağlayan efsaneler mi? Toplumsal sınıfların nasıl oluştuğunu ve gelişimi anlatmaya çalışan ideoloji mi? ya da geçmişte olan olayları doğru anlayıp kendi düşünce süzgecimizden geçirerek, gelecekte neler olabileceğine dair çıkarımlarda bulunduğumuz, geleceğe fayda sağlayan bir bilim mi? Aslında tarih bunların hepsidir diyebiliriz. Tarih politika, din, ekonomi, toplumlar, uygarlıklar kısaca geçmişte olan her şeyi kapsamaktadır. Özetle, tarih insan tecrübesinin tamamıyla ilgilenmektedir. Sorulan soruların her biri sadece farklı zamanlarda tarihçiler tarafından benimsenmiş tarih yazıcılığı disiplini. Tarihçiler bu sorulardan birisini benimsemiş ve kendi tarihlerini kaleme almışlardır.

Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı XIX. yüzyıla kadar önemli değişim ve dönüşümlerden geçmiştir. Bu yüzyılda tarih yazıcılığında da yenileşme takip edilmiş, dönemin vakanüvisleri genel olarak hem Osmanlı geleneğine bağlı kalmış hem de yeni türden eserler vermeye başlamışlardır. Özellikle bu yüzyılda yazılan eserler modern tarih yazıcılığına doğru değişim göstermişlerdir. Batı dillerine hâkim olmaları sebebiyle müverrihler eserlerinde Batı kaynaklarından yararlanmış, farklı milletlerden ve Avrupa devletlerinden daha fazla söz etmişlerdir. Vakanüvisler genellikle sadece dönemin önemli olaylarından ve sultanlarından bahsetmekle kalmamış, toplum yapısındaki değişim ve dönüşümden, yenilik hareketlerinden de eserlerinde bahsetmiş, tenkit ve tahlil yapmışlardır. Bu yüzyılda yazılan vekayinamelerde konular genellikle çok boyutlu olarak ele alınmış, geçmişten yazıldığı güne kadar olayların sebep ve sonuçları keşfedilerek, fayda sağlamak maksadı ile geleceğe dönük dersler çıkarılmıştır. XIX. yüzyılda müverrihlerin geçmişe dönerek geleceğe yönelmeleri

diğer yüzyıllara göre farklı tarih bilincine sahip olduklarının en önemli göstergesidir diyebiliriz.

Tarih yazımı denildiğinde nesnellik kavramı üzerine yapılan tartışmalar da günümüzde hala önem arz etmektedir. Tarih yazarların geneli tarihçilerin tamamen nesnel olamayacağını savunmakta örnekle açıklamak gerekirse; Edward Carr bu konuda, tarih yazarının seçtiği konu hakkında ulaşabildiği kaynakları yorumlarken kendi inancına, düşünce yapısına ve kişiliğine bağımlı olduğu için nesnel olamayacağını söylemektedir.³⁵² Richard Evans ise tarihi belgelerin tamamen gerçeği yansıtamayacağını, tarihçilerin sadece belgelere bakarak gerçek bilgiye ulaşamayacaklarını bildiklerini söylemekte ve tarihte kesin yargıya ulaşamayacağını savunmaktadır.³⁵³ Tarihçilerin bir kısmı belgeleri kanıt olarak göstererek her ne kadar tarihçilerin tam anlamıyla nesnel olabileceğini savunsalar da belgeler tarihçilere tam anlamıyla nesnellik konusunda yardımcı olabilir mi? Vakanüvislerin kendi geçimlerini sağlayan kişilerin aleyhine yazabileceklerinden emin olabilir miyiz? Devlet yazışmalarının o zamanın politikasına aykırı da olabileceği konusunda kesin bilgiye ulaşabilir miyiz? Ayrıca geçmişe dair yazılan anılar yazarın düşüncelerini ifade etmesi değil midir? ya da olayların olduğu gibi doğrudan okuyucuya aktarıldığından nasıl emin olabiliriz? Nesnellik açısından vekayinameleri inceleyip vakanüvisleri tenkit etmekten maksat bilginin doğruluğunu tespit ederek, yanlış bilgiyi doğru bilgiden ayırmak ve olayları sağlıklı şekilde yorumlayabilmektir. Sonuç olarak XIX. yüzyıl vakanüvislerinin inanç, ideoloji ve kültür gibi kişisel kavramların tümünden eserlerini kaleme alırken uzak durmadıkları tespit edilmiştir ancak bu tespit yalnızca kesin nesneliği reddetmekte tarihi olguların geçersiz olduğunu göstermemektedir. Vakanüvisler tarafından kaydedilen olayların geneli olgusal yönüyle bakıldığında nesnelidir. Bu demektir ki kaydedilen olayların gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda kuşku yoktur ancak vakanüvisin kendi görüşlerini eserine dahil etmesi olayları anlamamızı etkilemektedir. Örneğin Timur hakkında bazı tarihçiler kan dökücü, barbar ve vahşi diye bahsederken bazı tarihçiler ise bilime, sanata ve adalete önem veren bir Türk hükümdar olarak bahsetmektedir. Bu konuda tarihçilerin değer

---

³⁵²Edward Carr, Tarih Nedir?, 145.

³⁵³Richard Evens, Tarihin Savunusu, (Ankara: 1999), 181.

yargıları ve seçiciliği farklı olduğu için düşünceler de farklı olacaktır. Ancak biz bu şahsın yaşadığını ve onun döneminde yaşanan olayları bildiğimize göre bu temel olguları inkâr ederek bilgilerin asla nesnel olamayacağını söyleyemeyiz. Tarihçilerin değer yargıları ve seçiciliği olsa da Timur ve döneminin olayları tarihi bir vakıadır. Günümüzde de tarihçi geçmişi anlatırken yeniden mi canlandırmalı yoksa analiz mi yapmalı? soruları hala tartışılırken tarih yazarlarının nesnel olması gerekli midir?

XIX. yüzyıl vakanüvislerinin de genel olarak tarih yazanlardan bekledikleri en önemli nitelik yazılarında nesnel olmaları ve olayları tüm gerçekliği ile ortaya çıkarıp hakikatte ne olduğunu okuyucuya aktarmalarıdır. Fakat insan yapısı itibariyle yaşadığı toplum, düşünceleri, beklentileri, çevresel faktörler nedeniyle nesnel olması beklenilemez. Tarihte önem arz eden savaş gibi olayların devlet arşivlerinde veya vekayinamelerde farklı şekillerde anlatılmasının nedenlerinin arasında bu sebepler gösterilebilmektedir. Tarih yazılı metinler yoluyla geleceğe aktarılmakta ve yazıya dökülen her şey gibi o da nesnellikten uzaklaşarak öznel bir boyuta taşınmaktadır. Nesnel tarih yazıcılığında tarih yazarlarından beklenen şey ise inanç, ideoloji, kültür gibi kişisel özellikleri kapsayan kavramların tümünden eserlerini kaleme alırken uzak durmalarıdır.

XIX. yüzyıl vakanüvislerinin yazmış olduğu vekayinameler incelendiğinde de anlaşılan o ki; tarih ile geçmişin aynı anlamı taşımaması ve aralarında zaman zaman tutarsızlık olmasının sebebi müverrihlerin tarih üzerindeki etkisi olmuştur. Hiçbir müverrihin geçmişteki olay ve olguları bütünüyle eserine aktarma şansı yoktur. Tarih ancak tarihçinin anlamlandırmasıyla hayat bulduğuna göre tarih biliminde genel olarak mutlak doğruya ulaşmanın çok mümkün olmadığını söyleyebiliriz.

İncelenen vekayinameler ışığında vakanüvislerin ortak çıkarımına bakarsak tarih iki anlama gelir: Birincisi gerçekleşmiş olduğunu kabul ettiğimiz ama tarihçiler tarafından biçimlendirilmemiş ya da keşfedilememiş geçmiş düşüncesidir, diğeri ise tarihçilerin belgelere ve kanıtlara dayanarak şekillendirmeyi hedefledikleri geçmiş imgesidir. Tüm bu bilgiler ışığında, tarih, sınırlandırılmış bir tanım içine sokulabilecek bir çalışma alanı değildir.

Günümüzde Osmanlı tarihini anlamak için birinci elden yardımcı olan kaynakların en başında devletin resmî belgeleri ve kayıtları gelmekte, bu kaynaklar sayesinde Osmanlı devleti hakkında doğru bilgiye yakın araştırmalar yapılabilmektedir. Bu

dönemde yaşayan tarihçiler ve sunmuş oldukları eserler günümüze kadar devamlılığını sürdüren önemli kültür mirasları arasındadır. Günümüz tarih yazarlarının bu kayıtları incelemeden sağlıklı bir çalışma ortaya koyması mümkün değildir. Günümüzde XIX. yüzyıl ile ilgili kaynaklar tarihçiler tarafından hala tam olarak incelenememiş, muhakkak ki bu döneme ait farklı kaynaklara da ulaşılabacak ve bu kaynaklar günümüz tarihçileri tarafından sunulacaktır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*. haz. M.Sait

Karaçorlu, İstanbul: Volga Yayıncılık, 2016.

Ahmed Cevdet, *Târih-i Cevdet*, 6 Cilt, Tertib-i Cedid, Matbaa-i Osmâniye,

Dersaadet:1309.

Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: 1980.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yay. Cavid Baysun. Ankara: TTK. Yay: 1953.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir Cilt 13-20*, yay. Cavid Baysun. Ankara: TTK.

Yay:1953.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, yay. Cavid Baysun. Ankara: TTK. Yay:

1986

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 4*, yay. Cavid Baysun. Ankara: TTK. Yay: 1991.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, C.1, haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, C.2, haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, C.3, haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, C.4, haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, C.5, haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, C.6, haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1985.

- Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, haz. Şakir Babacan, İstanbul: 2011.
- Akün, Ömer Faruk “Ahmed Vefik Paşa”. *DİA*, İstanbul 1989.
- Babinger, Franz, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*. Leipzig: 1927.
- Babinger, Franz, *Osmânlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı: 1982.
- Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul: 2003.
- Beyhan, Mehmet Ali, Şirvanlı Fatih Efendi. *DİA*, İstanbul: 2010.
- Bloch, March, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: 1985.
- Braudel, Fernand, “*Tarih ve Toplumsal Bilimler*”, Çev. Deniz Erksan, Tarih ve Tarihçi Anneles Okulu İzinde, İstanbul: 1985.
- Carr, Edward Hallet *Tarih Nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: 2004.
- Collingwood, R. George, *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: 1996.
- El-Kafiyeci, *Kafiyeci’de tarih usulü. el-Muhtasaru’l-mufid fi ilmi’t-tarih*. Haz. Kasım Şulul, İstanbul: 2003.
- Erdoğan, A. Teyfur, “2000’den sonra Türkiye’de Tarihçilik”, Mehmet Fuat Köprülü, ed. Yahya Kemal Taştan, Ankara: 2012.
- Erdoğan, Teyfur, “Tarih Nedir?”, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, Ed: Mehmet Yaşar Ertaş, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Es-Sehavi, *el-İ’lanu bi’t-tevbih li men zemme’t-tarih*. Beyrut: 1979.
- Evens, Richard, *Tarihin Savunusu*, Ankara: 1999.
- Halaçoğlu, Yusuf “Ahmed Cevdet Paşa”. *DİA*, İstanbul: 1989.
- Hamidullah, Muhammet, *İslam Tarihi Dersleri*. İslami İlimler Fakültesi’nde ders notu, Erzurum: 1976.

- İmber, Colin, “İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları”, Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, Derleyen: Oktay Özel, Mehmet Öz, Ankara: 2000.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu”, Söğütten İstanbul’a Osmanlı Tarihi Üzerine Tartışmalar, Derleyen: Oktay Özel- Mehmet Öz, (Ankara: 2000),
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Osmanlı, VIII, Ankara: 1999.
- İpşirli, Mehmet Osmanlı Tarih Yazıcılığı, Yeni Türkiye 33: 2000.
- Kaçalin, Mustafa S., “Mütercim Asım Efendi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, *DİA*, İstanbul: 2006.
- Köprülü, Fuat., *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara: 1984.
- Kütükoğlu, Mübahat S. Tarih Araştırmalarında Usul, İstanbul: 1981.
- Latîfi: Tezkiretü’ş-şu’arâ ve tabsiratü’n-nuzamâ (inceleme-metin)*. haz. R. Canım, Ankara: 2000.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l- Vukû’ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*. haz. Yılmaz Kurt, Ankara: Birleşik Yayınları, 2008.
- Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*. Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: 2015.
- Mütercim Ahmed Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi Cilt 2*. haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: 2015.
- Neumann, Christoph K. *Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarh-i Cevdet’in Siyasi Anlamı*, çev. Meltem Arun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Niyazi, Mehmet Türk Tarih Felsefesi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ortaylı, İlber, Gelenekten Geleceğe, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2005.
- Özcan, Tahsin “Mustafa Nuri Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, *DİA*: 2006.
- Özçelik, İsmail, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*. Ankara: 1993.

Öztürk, Necdet, Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul: 2000.

Rosenthal, Franz, *A history of Muslim historiography*. Leiden 1952.

Süreyya, Mehmed, Sicill-i Osmânî, Osmanlı Ünlüleri. haz. Nuri Akbayar, İstanbul:1996.

Şānizāde Mehmet Ataullah Efendi, *Şānizāde Tarih-i*. yay. haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul: 2008.

Şanizade Mehmet Ataullah Efendi, *Şanizade Tarih-i Cilt 2*. yay. haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul: 2008.

Şimşek, Ahmet,,*Tarih İçin Metodoloji*, Ankara: Pegem Yayınları, 2015.

Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzar-ı Fütuh*. yay. haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul: 2001.

Traverso, Enzo, Geçmiş Kullanma Klavuzu: Tarih, Bellek, Politika, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: 2009.

Uzunçarşılı, İsmail, Osmanlı Tarihi, cilt IV, Ankara: 1987.

İNTERNET KAYNAKLARI

Kurt, Yılmaz “Mustafa Nuri”

<https://ottomanhistorians.uchicago.edu/sites/ottomanhistorians.uchicago.edu/files/mustafanuri.pdf> (erişim: 14. 06. 2014).

